

II. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közigazgatása 1876 – 1944 között

II. 1. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közigazgatása 1876 és 1905 között

II. 1. 1. A közigazgatási reformok hatása a területrendezés előtt. A törvényhatósági és községi törvény következményei a Jászkun Kerület igazgatására

A kiegyezés utáni évtizedekben a konzervatív-liberális politikai erők – a modern közigazgatási rendszer kiépítése érdekében – a közigazgatás fokozatos centralizációját tüzték napirendre.¹ Az 1870-es években a kormányzati szerepkört betöltő Szabadelvű Párt és a parlamenti ellenzék egyaránt a modern nyugat-európai polgári intézményrendszer megteremtését tekintette egyik fő feladatának. Mindez az állami igazgatás terén a tradicionálisan széleskörű megyei önkormányzatisággal szemben, a központosított közigazgatási rendszer kiépítését jelentette. A szakszerűsítés jegyében keresztülvinni kívánt kormányzati intézkedések, nem egy esetben a Függetlenségi Párt által képviselt municipalista irányzat és a magyarországi vármegyék ellenállásába ütköztek. A vármegyék – történelmi alkotmányvédő szerepükre és az abszolutizmus törekvései ellen az ország függetlenségét garantáló, évszázadokra visszanyúló rendeltetésükre hivatkozva – természetesen a megyék széles körű önkormányzatiságának, autonómiájának fenntartása mellett kardoskodtak. E két irányzat konfliktusa, az államhatalom mind erősebb érdekérvényesítő szándékával, az egész korszakon végighúzódott.

Az 1870. évi XLII. törvényhatósági törvény alapvető változásokat indított el a modern polgári közigazgatási rendszer kiépítése terén.² A törvény a törvényhatóságok létrehozásával, a közigazgatás feudális tradícióit felszámolva, új alapokra helyezte az önkormányzatiságot és a középszintű közigazgatás rendszerét, rögzítve a törvényhatóságok jogkörét, szervezetét, a választások módját, a kormányzati felügyelet és befolyás eszközeit.³ A törvényhatóságok – meghatározott saját hatáskörük, korlátozott belső autonómiájuk és politikai véleményalkotási joguk megtartása mellett – a parlament által hozott törvények és a kormányzat rendeleteinek végrehajtásával gyakorolhatták az önkormányzatot és közvetítették az állami közigazgatást.

Az 1870-es törvény, döntően új alapokra helyezte a parlamentnek felelős kormány és a területi érdekeket képviselő törvényhatóságok kapcsolatát, újraszabta a megyék hatáskörét, működését. És bár a jogszabály elsődleges célja az önkormányzati jogok korlátozása, a központi végrehajtó hatalom befolyásának növelése, a centralizáció kiterjesztése volt, a dualizmus törekény, kompromisszumokra épülő rendszere lehetővé tette, hogy a helyi, autonóm érdekeket képviselő törvényhatóságok és az államhatalom célkitűzései alkotmányos keretek között kapcsolódjanak egybe, biztosítva a gazdasági, társadalmi átalakulás igényeihez szabott harmonikus működés, valamint a modernizációs igények alapvető feltételeit. Történelmi távlatból tekintve úgy tűnik, hogy az új törvényhatósági közigazgatási rendszer nemcsak megfelelt a kor kihívásainak, és képes volt biztosítani a közigazgatás hatékony működését, hanem eredményesen járult hozzá a gazdasági-társadalmi átalakulás igényeihez.

A törvény a vármegyéken kívül az eddig azokkal azonos, vagy azokhoz hasonló jogállással rendelkező középfokú közigazgatási egységeket – így a szabad királyi városokat, a székeket

1 Magyarország története 1848-1890. I-II. köt. (Főszerk.: Kovács Endre) Bp., 1979. 1229-1238. p.

2 1870. évi XLII. tc. A köztörvényhatóságok rendezéséről. In: 1869-1871. évi törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. (Szerk.: Márkus Dezső) Bp., 1896. 211-221. p. (A törvénycikkek a továbbiakban: 1870. XLII. tc.)

3 SARLÓS Béla: Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében. Bp., 1976. 26. p.

és a Jászkun Kerületet is – az ún. törvényhatóságok közé rendelte.⁴ Ennek következtében a későbbi Jász-Nagykun-Szolnok megye meghatározó alkotóelemeinek számító szabad jász és nagykun települések is az új közigazgatási rendszer keretei közé tagozódtak. Az 1870-es törvényhatósági törvény alapvetően megszüntette a Jászkun Kerület autonómiáját, jóllehet az 1745 óta, a feudális eredetű vármegyei rendszer közé ékelődő szabad kerületek egyelőre megőrizték területi integritásukat; állami közigazgatási keretek közé illesztésük folyamata majd csak az 1876-os területrendezéssel, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye létrehozásával érte el végső stádiumát.

Az 1870. XLII. törvény második fejezete értelmében, a megyékben létrehozott, a feudális nemesi közgyűlés helyébe lépő törvényhatósági bizottságok mintájára a Jászkun Kerületben is új, részben választások útján életre hívott, a hatósági jogokat a törvényhatóság nevében gyakorló testület alakult. A Kerület legtöbb államadót fizető viriliseinek névjegyzékbe foglalását követően, 1871. december 12-én megtartották valamennyi jász és kun településen a képviselőválasztást. A törvényességi vizsgálatok lezárultával, a Jászkun Kerület törvényhatósági bizottsága 1872. január 11-én kezdte meg működését.⁵ A kormányzati rendeleteket és az önkormányzati határozatokat végrehajtó tisztviselői kar szerkezete, hatásköre a Jászkun Kerület esetében ugyancsak a megyék mintájára alakult át, azzal a kitételrel, hogy a Kerület esetében a vezető tisztségviselők megtartották pozíciójuk korábbi elnevezését.⁶ A kormány által kinevezett főkapitányi (főispán) teendőket az 1873. október 21-én beiktatott kecskeméti országgyűlési képviselő, Kiss Miklós látta el. A törvény gondosan szabályozta a központi és külső (járási) tisztviselők, a kezelő és szolgaszemélyzet választásának, kinevezésének, feladat- és hatáskörének, illetve felelősségének részleteit. A Jászkun Kerület tisztviselői karának mandátuma közvetlenül a törvényhatósági törvény hatályba lépése előtt lejárt, a belügyminiszter azonban nem sokkal a törvény bevezetése előtt, 1870-ben már nem engedélyezte az új kerületi tisztikar megválasztását. Így a Jászkun Kerület esetében az 1867-ben megválasztott, és kényszerűségből hivatalban maradt tisztikar lemondására csak az új választások előtt, 1872. január 9-én kerülhetett sor. A kerületi törvényhatóság tisztviselőit a jogszabályi előírásoknak megfelelően, a szervezési munkák befejeztével, a törvényhatósági bizottság 1872. január 9-10-i közgyűlésen választotta meg, 6 évre. A központi tisztikar tagjai közé az alábbi személyeket választották: Balogh Imre alkaptány, Kerek József főjegyző, Nagy Ferenc, Szivák Imre, Hajdú Sándor aljegyzők, Bozóky Antal tiszti ügyész, Pethes János főszámvevő, Baky Endre, Mészáros Illés alszámvevők, Koller Kálmán pénztárnok, dr. Orbay Antal főorvos, Horkay Péter főmérnök és Szappanos József állatorvos.⁷

A törvényhatósági közigazgatás kiépítése és az alsó fokú közigazgatás reformja 1871-ben a törvényhatósági joggal nem rendelkező helységek státuszának rendezésével, a községi törvény bevezetésével folytatódott. Az 1871. évi XVIII. törvénycikkely a kisebb települések, községek közigazgatását a vármegyék szervezetével összhangban, annak analógiájára rendezte.⁸ A törvény a törvényhatóságok területén belül a települések három csoportját különítette el, így rendezett tanácsú városokat, nagyközségeket és kisközségeket különböztetett meg. Az önkormányzati jogok gyakorlásában a legszélesebb feladatköre a rendezett tanácsú városoknak volt, e települések – ellentétben a nagyközségekkel és kisközségekkel – nem tartoztak a kisebb települések járási igazgatása alá, vezető

---

4 ZALA MEGYE ARCHONTOLÓGIÁJA. (Szerk.: Molnár András) Zalaegerszeg, 2000. 124. p.

5 SERES Péterné: Jász-Nagykun-Szolnok megye kialakítása. Levéltári Füzetek 2. Szolnok Megyei Levéltár. Szolnok, 1975. 13. p.

6 1870. évi XLII. tc. 51. §.

7 Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (Továbbiakban MNL JNSZML) Jászkun Kerület Közgyűlési jegyzőkönyv (Továbbiakban Kgy. jkv.). I-3/1872. 1872. jan. 9.

8 1871. évi XVIII. tc. A községek rendezéséről. In: 1869-1871. évi törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. (Szerk.: Márkus Dezső) Bp., 1896. 280-294. p.

tisztségviselője pedig a járási főszolgabíróval azonos hatáskörrel rendelkező polgármester volt. A községi igazgatás hatásköre, illetve a községi önkormányzati jogok gyakorlása a törvényhatóságokéval azonos módon alakult. Az önkormányzati jogokat e települések a felerészben választott, felerészben virilis tagokból álló képviselőtestület, illetve a közgyűlés útján érvényesíthették, míg a végrehajtást a képviselőtestület által megbízott elöljáróság végezte.

A Jászkun Kerület községeinek eredeti szervezete még a redempció után alakult ki, a községek ugyanis a megváltást, mint jogi személy eszközölték, s ez alapján kapták azokat a kiváltságokat, amelyeket a bíró és a képviselőtestület útján érvényesíthettek. A Jászkun Kerület településeinek autonómiája így a törvényhatósági és községi törvény bevezetése előtt a közigazgatás számos területére kiterjedt, a kerület községeinek közgyűlései, tanácsai a főszolgabírói, járásbírói, árvaszéki és telekkönyvi hatóság szerepkörét is betöltötték, míg elöljáróságai az elsőfokú rendőri hatóság feladatát is ellátták.⁹ 1867-ben a Jászkun Kerület berkein belül 25 önálló helység volt, melyek egytől-egyig igen összetett közigazgatási hatáskört láttak el. A községek státuszának rendezése során a Jászkun Kerületben – nevükben megőrizve a „Kerület” kifejezést – három járás alakult: a Kiskun kerület központja Kiskunfélegyháza, a Nagykun kerületé Karcag, míg a Jász kerületé Jászberény város lett.¹⁰ A Kerületen belül végül kilenc rendezett tanácsú város (Jászberény, Félegyháza, Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunszentmárton, Túrkeve, Halas és Árokszállás) és 16 nagyközség alakult. A későbbi Jász-Nagykun-Szolnok megyéhez csatolt Nagykun kerület (járás) közvetlen fennhatósága alá tartozott Kunhegyes, Túrkeve, Kunszentmárton és Kisújszállás rendezett tanácsú város, továbbá Madaras nagyközség, a Jász kerület (járás) igazgatása alá tartozott az ekkor még rendezetlen státuszú Árokszállás város, továbbá Felsőszentgyörgy, Fényszaru, Jákóhalma, Apáti, Ladány, Dózsa, Mihálytelek, Kisér és Alsószentgyörgy nagyközség. Ez a kerületi járási beosztás az 1876-os területrendezési törvény bevezetéséig változatlan maradt.

II. 1. 2. Az 1876-os területrendezés és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye létrehozása

Az 1870. évi XLII. törvénycikk – jóllehet a területi és közigazgatási elkülönülés valamennyi formáját nem számolta fel, és így a Jászkun Kerület területi autonómiáját sem érintette egyelőre – alapvetően szabályozta a törvényhatóságok hatáskörét, a törvényhatósági bizottság, a közgyűlés választási rendjét, működését, illetve a főispán, az alispán és a további tisztviselők hatáskörét.¹¹ Tisza Kálmán 1875-ben hatalomra került kormányzati rendszerének fő törekvése azonban az volt, hogy az állam hatáskörét fokozatosan kiterjessze a megyei közélet mind szélesebb területeire. Nem véletlen tehát, hogy az „önálló vármegye” és a központi államhatalom küzdelme az egész korszak megyei közéletére rányomta bélyegét. Az önkormányzati hatáskörben maradt feladatok fokozatos állami felügyelet alá helyezése az évtized második felében is folytatódott. A kormányzati pozíciók előretörése a közegészségügy, az adópolitika és a népiskolai hatóságok terén is megfigyelhetővé vált, az állami bírósági szervezet kiépítésével pedig a megyék végleg elveszítették ítélezési és bíróválasztási jogaikat.¹² A törvényhatóságok hatáskörének szűkítésében újabb meghatározó lépésnek bizonyult a közigazgatási bizottságok felállításáról szóló törvény kihirdetése. Az 1876. VI. törvénycikk a közigazgatási bizottságok létrehozásával megkísérelte összhangba hozni a kiegyezés óta működésbe lendült állami szakigazgatás és a tradicionális

⁹ SERES Péterné. 1975. 25. p.

¹⁰ Uo. 9-10. p.

¹¹ 1870. évi XLII. tc.

¹² ZALA MEGYE ARCHONTOLÓGIÁJA. 2000. 135. p.

törvényhatósági közigazgatás rendszerét, mégpedig oly módon, hogy a széles jogkörökkel felruházott testület révén a kormányzat képes legyen közvetlenül is ellenőrizni a törvények és rendeletek végrehajtását, a helyi szabályrendeletek betartását.¹³ A törvény értelmében a közigazgatási bizottságnak a törvényhatóság területén lévő összes közigazgatási alkalmazott „engedelmeskedni tartozott”, de mindezen túlmenően megvétózhatta a törvényhatósági bizottság döntéseit, és a törvényhatóság területén működő állami intézmények irányításába is beleszólhatott. E testület különböző albizottságai révén a középszintű közigazgatás szakirányú feladatainak jelentős részét magához vonta, a kormányzat pedig a közigazgatási bizottság elnökén, a főispánon keresztül közvetlenül is érvényesíthette befolyását a törvényhatóság működésében.¹⁴ A központi hatalom a jogszabály értelmében a 21 fős vármegyei közigazgatási bizottságba 6 főt (a főispánt, az adófelügyelőt, a tanfelügyelőt, a postaigazgatót, az államépítészeti hivatal vezetőjét és a királyi ügyészt) delegálhatott. Az autonómia látszatát fenntartva, a kormánytól elvben független megyegyűlés 10 főt választhatott a bizottságba, míg a többi 5 tag ugyancsak a vármegye által megválasztott tisztviselőkből (alispán, főjegyző, tiszti ügyész, főorvos, árvaszéki elnök) került ki. A kormányzat és a vármegye közé ékelődő közigazgatási bizottság széleskörű hatalommal rendelkezett a törvényhatóság életében, hiszen e testület ellenőrizte a törvények betartását, gondoskodott a kormányzati rendeletek és megyei szabályrendeletek végrehajtásáról, irányította, ellenőrizte és felelősségre vonhatta a megye tisztviselőit, a közigazgatás apparátusát, vagyis egyszerre képviselte az államhatalmat és a helyi közigazgatást. A rendelet következtében a kormányzati érdekek elsőszámú megyei érvényesítője a belügyminiszter által kinevezett főispán lett, míg a közigazgatási bizottság a közgyűléssel szemben is nagyfokú autonómiát élvezett, megsemmisíthette az alispán, vagy a községek határozatait, anélkül, hogy a megyei képviselők szankciókat fogantathattak volna a testület ellen. E megoldással egy olyan vidéki közigazgatási struktúra jött létre, amelyben a végrehajtó hatalom szándéka érvényesült inkább, és a vármegye autonómiájának a korábbiakhoz képest csupán töredéke maradt meg.

A törvényhatóságok és községek szervezését, illetve a közigazgatási bizottság létrehozását előíró jogszabályok életbe lépésével kiteljesedő folyamat csupán egyik, jóllehet meghatározó állomása volt a feudális kor örökségét magán viselő vármegyék és más, autonómiákkal rendelkező közigazgatási egységek szerepkörének átalakításában. A végrehajtás során még élesebben kirajzolódott, hogy az újonnan létrehozott törvényhatóságok között szép számmal vannak olyan önkormányzattal rendelkező egységek, amelyek elhelyezkedésük, települési összetételük, területük okán nem felelnek meg a hatékony és fenntartható közigazgatás érdekeinek. A törvényhatósági törvény a középszintű közigazgatási egységek történelmileg átörökített területi beosztását 1870-ben döntően nem érintette. Ennek következtében az ország különböző részein nemcsak hatalmas aránytalanságok mutatkoztak az egyes megyék területében, hanem az egyes törvényhatóságok határa, településhálózata, székhelye sem feltétlenül igazodott már az időközben bekövetkezett változásokhoz.¹⁵ A területi aránytalanságokból származó adminisztrációs terhekben, illetve a települések lakosságszámában, adóképeségében visszatükröződő eltérések mind súlyosabb problémát jelentettek az állam számára. A területi megosztás ellentmondásosságát jelezte, hogy 1873-ban az országban tíz különféle (politikai, választási, törvénykezési, pénzügyi, oktatási, postai, távírdai, közmunka, birodalmi hadsereg-igazgatási és honvédségi) igazgatási beosztás volt egymással párhuzamosan érvényben.¹⁶ A kormányzatnak 6 különböző típusú területi alapon szerveződő közigazgatási egységgel (58 megyével, 14 székkal, 5 vidékkel, 4 kerülettel 47

---

13 1876. évi VI. tc. A közigazgatási bizottságokról. In.: Magyar Törvénytár 1875-1876. évi Törvényzikkék. Corpus Juris Hungarici. (Szerk.: Márkus Dezső) Magyar Törvénytár 1000-1895. Bp., 1896. 320-336. p.

14 ZALA MEGYE ARCHONTOLÓGIÁJA. 2000. 135-136. p.

15 Uo. 136. p.

16 SERES Péterné. 1975. 27. p.

szabad királyi várossal és 25 törvényhatósági jogú várossal) kellett más és más tradíciók alapján érintkeznie. Az idejétmúlt, célszerűtlen területi beosztás egyik legjellemzőbb példája épp a Jászkun Kerület volt, amely más törvényhatóságok által egymástól elválasztott kilenc kisebb területegységből állt, melyet ráadásul egy természetes határ, a Tisza folyó is szétválasztott.¹⁷ Ezért sem hagyható figyelmen kívül, hogy a törvényhatóságok területét szabályozó, és magát Jász-Nagykun-Szolnok vármegyét is életre hívó 1876. évi XXXIII. törvénycikk is abba a folyamatba illeszkedett, amelynek célja az állam hatáskörének kiszélesítése, a közigazgatás területi egyenetlenségeinek és a korábbi széttagoltságnak a felszámolása, integrációja volt.¹⁸

Az 1876. évi XXXIII. törvénycikk „*némely törvényhatóság területének szabályozásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről*” szóló 17. pontja mondta ki Jász-Nagykun-Szolnok megye létrehozását.¹⁹ Az új törvényhatóság területét képezte a Jászság, a Nagykuság és Heves és Külső-Szolnok megyéknek a Tisza folyó bal partján fekvő területe, „*kivéven az egri törvényszékhez tartozó Tisza-Füred, Tisza-Igár, Tisza-Örvény, Tisza-Szóllós, Tisza-Örs és Nagy-Iván községeket, melyek Heves megyében meghagyatnak*”. Az új megye területéhez illesztették a Tisza jobb partján, Pély község határától délre fekvő részt, valamint János-hida községet, amelyet Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun megyétől csatoltak el. A törvényhatóság székhelye Szolnok város lett.

Jász-Nagykun-Szolnok megye Szolnok megyeszékhellyel történő megalakulása, illetve annak a további húsz új vármegyének a kialakítása, amelyet ugyancsak ez a törvény nevesített, az 1870-es évek elején a törvényhatósági és községi törvényekkel megkezdett közigazgatási reformnak a végállomását jelentette.²⁰ Mint láthattuk, a megyei törvényhatóságok működésének szabályozása és az alsó fokú (községi) közigazgatási egységek feladatainak rögzítése már az 1870-es évek elején a törvényhozás elé került és a gyakorlatban is megvalósult, de a folyamat lezárását jelentő, a törvényhatóságok területének rendezését szentesítő jogszabályt az országgyűlés csak az évtized közepén tűzhetette napirendre.²¹ A kiegyezést követően tehát hosszú út vezetett odáig, amíg az Alföld közepén fekvő megye határai végérvényesen kijelöltek; a törvényhatóságok területi rendezésével kapcsolatos viták megkezdésekor ugyanis még nem lehetett pontosan tudni, mely településeket, s milyen központtal olvasztanak majd egybe a döntéshozók. Nem ígérkezett könnyű feladatnak a történelmi kiváltságokkal rendelkező, több területi egységből álló, s a Tisza által is kettéválasztott Jászkun Kerület új megyei szerkezetbe történő beillesztése, de hasonlóan nagy problémát okozott a változatos területi elkülönülésekből eredő anomáliák, visszasságok megszüntetése, összességében az arányosabb területi, lakosságszámbeli, s ebből eredő adózási eloszlás megteremtése.²²

1876-ban Jász-Nagykun-Szolnok megyét végül is – éveken át tartó politikai küzdelmek során – a volt Jászkun Kerület jászsági és nagykusági helységeiből, valamint Heves és Külső-Szolnok vármegye Tisza-menti településeiből alakították ki. A megye egyik alapját jelentő Jászkun Kerület történelmi autonómiájának és évszázados privilégiumainak megszüntetése az 1860-as évek végén és az 1870-es évek első felében a jogszolgáltatás reformjával, a közigazgatás egységesítésével, majd a községi önkormányzatok átalakításával fokozatosan következett be.²³ A kormányzat 1873. május 15-étől a Kerület élére Kiss Miklós

---

17 Uo.

18 1876. évi XXXIII. tc. *némely törvényhatóság területének szabályozásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről*. In.: Magyar Törvénytár 1875-1876. évi Törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici. (Szerk.: Márkus Dezső) Magyar Törvénytár 1000-1895. Bp., 1896. 483. p.

19 Uo.

20 A megye megalakulását feldolgozó monográfia ezt a folyamatot részletesen bemutatja. SERES Péterné. 1975. 69. p.

21 Uo. 7-26. p.

22 BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet: A Jászkun Kerület igazgatása 1745-1876. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 51. Szolnok, 1995. 226. p.

23 BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet: A jászkun autonómia. Szeged, 2005. 264-267. p.

személyében új főkapitányt nevezett ki (beiktatása 1873. október 21-én történt meg), majd a folyamat zárásaként ugyanebben az esztendőben megkezdődött a törvényhatóságok területi rendezése, az új megyehatárok kijelölése. 1873 és 1876 között egymás után láttak napvilágot azok a különböző területrendezési koncepciók, megyetervek, amelyekben a történelmileg egymásba ékelődött, eltérő közjogi helyzetű önkormányzatok partikuláris érdekei fogalmazódtak meg.²⁴ Gróf Szapáry Gyula belügyminiszter 1873. december 21-én tett javaslata és Tisza Kálmán 1876. május 6-i előterjesztése között több megyeváltozat is napirendre került – így pl. 1874 folyamán felmerült önálló Kun és Jász megye gondolata is –, de a legélesebb vita mégis a megszülető Jászkun megye székhelye körül bontakozott ki a települések között.²⁵ A 19. század utolsó harmadában Magyarországon az új törvényhatósági szerkezet kialakítása egybeesett a dualizmuskori gyorsuló gazdasági-társadalmi átalakulás időszakával. Ezért a megyeszékhelyi státusz megszerzésének politikai jelentőségén túl – az állami és törvényhatósági építkezésekkel, az igazgatási és igazságszolgáltatási szerep bővülésével, a település vonzáskörzetének szélesedésével – számos gazdasági, infrastrukturális és társadalmi vetülete is volt.²⁶

Az Alföld közepén kialakítandó új törvényhatóság területének ügyét 1876. június elején vette napirendre a képviselőház. E tárgyalások során konkretizálódott, hogy az új törvényhatóság neve Jász-Nagykun-Szolnok megye, a közigazgatási egység székhelye pedig a korábban Heves és Külső-Szolnok vármegyéhez tartozó Szolnok lesz.²⁷ Az első, 1873-as Szapáry-féle javaslatban Szolnok neve még fel sem merülhetett megyeszékhelyként, hiszen a település ekkor még nagyközségi státuszban volt. Mindez nem akadályozta meg Szolnok polgárait abban, hogy a megyetervek vitája során kinyilatkoztassák, a település „*fekvése, szárazföldi, vasúti és vízi utai s összeköttetéseinél, kereskedelmi s ipari fejlettségénél s szellemi előrehaladottságánál fogva teljesen jogosult s hivatva van arra, hogy egy új megyének székhelye legyen.*”²⁸ Hubay Ferenc, a későbbi polgármester, a képviselőtestület 1874. február 28-i ülésén e fenti indokokkal tett javaslatot arra, hogy Szolnok feliratban forduljon az országgyűléshez a megyeszékhelyi szerep kivívása érdekében.²⁹ Minden bizonnyal a megyeszékhely-szerepköréért folytatott küzdelem részének kell tekintenünk azt is, hogy a dinamikusan fejlődő, bár anyagi problémákkal küzdő Szolnok képviselőtestülete 1874. március 23-án – a belügyminiszter engedélye alapján – a rendezett tanácsú várossá alakulás mellett döntött.³⁰ A rendezett tanácsú városi rangra emelkedett Szolnok megújult képviselőtestülete 1874. március 30-án Hubay Ferencet választotta polgármesterré.³¹ A város első embere és képviselőtestülete már az első pillanattól kezdve mindent megtett annak érdekében, hogy a törvényhatóságok területi rendezése során Szolnok az újonnan megalakuló megye székhelyévé váljon. A település nehéz és rendezetlen gazdasági körülményei ellenére a városi tanács és a képviselőtestület – a Szolnok gazdasági-forgalmi szerepére történő

---

24 BÁNKINÉ MOLNÁR E. 1995. 227. p.

25 SERES Péterné. 1975. 39-41. p.

26 CSEH Géza: Megyeellenes partikuláris mozgalom a Jászkunságban. In: Jászkunság, 1993. február. 19-28. p. Hivatkozott rész: 19. p.

27 Uo.

28 MNL JNSZML Szolnok város Kgy. jkv. 1867. júniustól 1875 végéig. 18/1874. 1874. febr. 28.

29 A Gömör megyei származású (hubói) Hubay Ferenc (1827. április 5.-1890. június 29.) Szolnok rendezett tanácsú város első polgármestere volt, első ízben 1874-1876 között, majd 1885-től haláláig, 1890-ig töltötte be a polgármesteri posztot. MNL JNSZML Szolnok város Kgy. jkv. 1874. márc. 30. Életéről a nekrológ: Jász-Nagykun-Szolnok Politikai, társadalmi, közművelődési és szépirodalmi hetilap. Szolnok, 1890. júl. 6. ; Vö.: CSEH Géza: Szolnok város utcanevei. Helytörténeti adattár. Szolnok, 1993. 144. p. (Megj.: A megye megalakulását feldolgozó kötetben a szerző az 1874. február 28-i ülésen felszólaló Hubay Ferencet Szolnok polgármestereként említi, de Hubayt a rendezett tanácsú várossá alakuló település polgármesterévé az 1874. március 30-i tisztújító közgyűlésen választották meg. Vö.: SERES Péterné. 1975. 41. p.)

30 MNL JNSZML Szolnok város Kgy. jkv. 1867 júniustól 1875 végéig. 28/1874. 1874. márc. 23.

31 Uo. 2/1874. 1874. márc. 30.

hivatkozásokon túl – késznek mutatkozott akár komoly anyagi áldozatok meghozatalára is.³² A korabeli városvezetés felismerte, Szolnok jövőbeli felemelkedése döntő részben azon múlik, hogy a településnek sikerül-e megyeszékhellyé válnia. Ezért a meglévő gazdasági előnyök (vasút, átkelőhely, centrális fekvés, erősödő ipar) kihangsúlyozásával határozott lépéseket tett annak érdekében, hogy az 1870-es években még látszólagos kulturális és gazdasági fölényrel rendelkező jászsági és nagykunsági településekkel szemben az új törvényhatóság központjává váljon.³³ A Heves- és Külső Szolnok vármegyéhez tartozó Szolnok – jóllehet ekkor még Jászberény, vagy Karcag mind a települési infrastruktúra, mind a polgárosodás terén komolyabb eredményeket tudott felmutatni, mint a Tisza-parti város – potenciális adottságait, kereskedelmi, forgalmi, ipari mutatóit tekintve már az 1870-es évek elején sem számított hátrányosabb helyzetben lévő településnek, mint a többségében perspektíva nélkülivé váló társadalmi és gazdasági paraméterekkel rendelkező Jászkun Kerület városai.³⁴

A városi tanácsban 1874. szeptember 2-án merült fel első ízben annak gondolata, hogy amennyiben a kormányzat Szolnokot megyeszékhellyé jelölné ki, a város legyen hajlandó az új megye székházának megépítéséhez hozzájárulni. A tanács javaslatot fogalmazott meg a képviselőtestület felé, azzal a szándékkal „*ha városunk megyeszékhellyé kijelentetnék, ezen megye részére ajánlja fel a városi közönség a Zöldfa című vendéglő épületét, s [...] az építési költségek hozzájárulatahoz hívja fel Szolnok város egyes polgárait.*”³⁵ Szolnok városa az első pillanattól kezdve kizárólag szolnoki központú megyében volt hajlandó gondolkodni, s nem kívánt más megyébe beolvadni. 1873-ban a Karcag központú önálló Kun megye terve, 1874-ben pedig a Jászberény központú Jász megye kialakításának terve váltott ki heves tiltakozást a szolnokiak körében.³⁶ Ez a presztízsharc vezetett oda, hogy Szolnok képviselőtestülete ugyanazon a napon, 1874. szeptember 2-án – a városi tanács indítványára – kinyilvánította, hogy a megyeszékhellyé válás ügyét „*életkérdésnek tartja, s ebből folyólag jövője érdekében kész még áldozat árán is odahatni, hogy a megyék újjászervezése alkalmával Szolnok város székhellyel egy megye kerekíttessék ki.*”³⁷ A város nemcsak befolyásos országgyűlési képviselőit vetette latba a vetélytárs településekkel folytatott küzdelemben, de az anyagi áldozatvállalás terén is szerette volna túlcitálni ellenfeleit. Ezért döntött úgy a képviselőtestület, hogy „*névszerinti szavazás után [...] szótöbbséggel [63 igen és 1 nem szavazattal] a város tulajdonát képező Zöldfa vendéglőt*” abban az esetben, ha a város megyeszékhellyé jelöltetne ki, fizetség nélkül felajánlja.³⁸

1876 tavaszán, a törvényjavaslat képviselőházi vitája közeledtével felgyorsultak az események, márciusban a kormány az országgyűlés elé terjesztette a területrendezési törvényt, s megkezdődött az új közigazgatási rendszer végleges formába öntése. A megyék kialakításának újraaktualizált kérdése újult erővel vetette fel a megyeszékhely hollétének dilemmáját, mindez pedig törvényszerűen vezetett a lobbytevékenység felerősödéséhez. Ebben a küzdelemben Szolnok városát azonban már egy új polgármester, a város legjelentősebb vállalkozójának számító Scheftsik István képviselte.³⁹ Az új polgármester a

---

32 Szolnok nehéz gazdasági helyzetét Hubay Ferenc polgármester összegezte a település rendezett tanácsú várossá alakulásának első évfordulója alkalmával, az 1875. április 12-i közgyűlés előtt. Vö.: MNL JNSZML Szolnok város Kgy. jkv. 1867 júniustól 1875 végéig. 22/1875. 1875. ápr. 12.

33 CSEH G. 1993. 19. p.

34 Cseh Géza főlevéltáros hívta fel a figyelmet arra, hogy az 1870-es években készített Keleti Károly-féle, komplex mutatók alapján számított „városi hányados” szerint Jászberény a 94., Szolnok a 97., míg Karcag a 103. helyet foglalta el a magyarországi települések rangsorában. Uo. 19. p.

35 MNL JNSZML Szolnok város Tanácsülési jkv. 1874. 252/1874. 1874. szept. 2. (Beszúrástól: F.T.)

36 Uo. 1874. 253/1874. 1874. szept. 2.

37 MNL JNSZML Szolnok város Kgy. jkv. 1867 júniustól 1875 végéig. 61/1874. 1874. szept. 2.

38 Uo. (Beszúrástól: F.T.)

39 A felvidéki származású Scheftsik Istvánt 1876. február 27-én választották meg Szolnok polgármesterévé, két alkalommal is, 1876-1878 és 1880-1883 között töltötte be ezt a tisztséget. Polgármestersége egybeesett a település 19. század végi dinamikus fejlődésének időszakával, részben nevéhez fűződik az a siker is, hogy Szolnokot 1876-ban Jász-Nagykun-Szolnok

megyeszékhely-szerepkör megszerzése érdekében – az országgyűlési képviselők mozgósításával és a leendő megyeháza építési telkének felajánlásával – döntően elődje, Hubay Ferenc koncepcióját követte. Szolnok új vezetője, Scheftsik István, teljes lendülettel állt a megyeszékhely-szerepért vívott küzdelem élére. A polgármester-választást követően alig egy hónappal, 1876. március 26-án Szolnok város képviselőtestülete – a területrendezési harc utolsó ütközetére készülve – rendkívüli közgyűlést tartott, hogy a törvény országgyűlési tárgyalása során felmerülő „szükségesnek ítéendő lépéseket kellő időben megtehesse”.⁴⁰ Scheftsik István polgármester beszámolójában tájékoztatta a testületet arról, hogy a város és a kerület országgyűlési képviselői, illetve a városi képviselőtestület milyen konkrét lépéseket tettek annak érdekében, hogy Szolnok lehessen az új megye székhelye. Elmondta, Szolnok városa már 1874 és 1875 folyamán közgyűlési határozatokban több felajánlást is tett „azon céllal, hogy az alakítandó megyének esetleg a magas államnak az elhelyezendő hivatalok számára szükséges helyiségek tekintetében részéről kitelhető könnyebbséget megszerezzen”. Most azonban, hogy az események felgyorsultak, konkretizálni kellett a felajánlást. A képviselőtestület egyöntetűen úgy látta, hogy „Szolnok városa tiszai és vasúti helyzetének, ebből folyó kereskedelmi hivatásának és már elért forgalmi jelentékenységénél fogva kétség kívül minden szomszédos városok között leginkább lévén alkalmas”. De annak érdekében, hogy „Szolnok városa az alakítandó megye iránti barátságos hajlandóságának magához méltó jelét adhassa, s az elhelyezés kérdésében közreműködési készségét tanúsíthassa” és a törvényhozás számára is egyértelművé tegyék a megyeszékhellyé válás szándékát, a közgyűlés újabb határozatban mondta ki, hogy „a megyei székház helyéül a tulajdonát képező Zöldfa című vendéglő telkét, melynek területe 1000 □ ölen felül halad, a rajta lévő építményekkel együtt, az itt székhelyet tartó megyének fizetés nélkül örök tulajdoni joggal általadja, az új székház megépítéséhez 30.000 azaz harminc ezer o.é. ft készpénz összeget, és egy évi összes közmunka erejének megfelelő természetbeli fizetés nélküli munkaerő megajánlásával járul, végre a megyei hivatalok ideiglenes elhelyezéséhez szükséges helyiségeknek fizetés nélküli megszerzéséről gondoskodni kész”.⁴¹

Annak ellenére, hogy „Szolnok városnak anyagi helyzete, s pénzügyi viszonyai nem kedvezők” a felajánlás elé nem gördített akadályt az ekkor még a település felsőbb hatóságának számító Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlése sem.⁴² Látva a szolnoki városatyák egységes elhatározását, s megbizonyosodva arról, hogy „a hozandó – bár nagy – áldozat elviselésére minden érdekelten teljes a készség”, Heves megye főügyésze a felajánlást később megtérülő „hasznos befektetésnek” tekintve, kész volt támogatni Szolnokot célja elérése érdekében.⁴³ Ennek tükrében született meg az az átadási okirat, amelyben Scheftsik István, Szolnok polgármestere, a település jogi képviselőjeként a „város tulajdonát képező, a szolnoki 87 számú telekjegyzőkönyvben a 6. r. 404. h.r. szám alatt foglalt, úgynevezett 'Zöldfa' vendéglőt, egész beltelkével és a rajta lévő összes épületekkel együtt Jász-Nagykun-Szolnok megye közönsége részére, székháza helyéül minden érték fizetése nélkül öröktulajdonul átadja, [...] s ezen fekvőségre Jász-Nagykun-Szolnok megye tulajdonjoga [...] nyilvánkönyvileg bekebeleztesse”.⁴⁴ A későbbi események igazolták, hogy a rendkívüli közgyűlésen Szolnok város képviselőtestülete nagyfokú politikai érettségről és áldozatvállalásra kész, előrelátó gondolkodásról tett tanúbizonyságot. Az értékes belvárosi

---

megye székhelyévé tették meg. Vö.: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. (Szerk.: Scheftsik György) Pécs, 1935. 333-334. p. (Továbbiakban: SCHEFTSIK Gy. 1935.) CSEH Géza: Három nemzedék. Adatok a szolnoki Scheftsik család múltjából. In.: ZOUNUK 21. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve (Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária) Szolnok, 2006. 81-118. p. és 87. p.

⁴⁰ MNL JNSZML Szolnok város képviselőtestület Kgy. jkv. 38/1876. 1876. március 26.

⁴¹ Uo.

⁴² Heves és Külső-Szolnok vármegye Kgy. jkv. kivonat. 156/XIV./1876. 1876. június 12. MNL JNSZML Alispáni iratok 1876-1894. Cs. 2. 16.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Szolnok város telekátadási okirata. Szolnok, 1876. július 11. MNL JNSZML Alispáni iratok 1876-1894. Cs. 2. 16.

telek, az építési költségekhez való tekintélyes hozzájárulás, az egyévi közmunka felajánlás, illetve a megyei hivatalok ideiglenes elhelyezésének vállalása együttesen már felülmúlhatatlannak bizonyult a rivális települések részéről.

A „mindennapiasságon felülemelkedő áldozatkészség” és az évekig tartó küzdelem nem volt hiábavaló. Scheftsik István polgármester az 1876. június 24-i városi közgyűlésen ünnepélyesen bejelentette, hogy „Magyarország törvényhozó testülete Szolnok városát Jász-Nagykun-Szolnok megye székhelyévé jelelte ki”.⁴⁵ Az ünneplő város képviselőtestülete 5 tagú küldöttséggel köszönő feliratot küldött Tisza Kálmán miniszterelnöknek, a képviselőháznak, valamint Gorove István, gróf Szapáry Gyula, Kovács László, Gullner Gyula, Horánszky Nándor, Kövér Károly országgyűlési képviselőnek, akik közreműködtek abban, hogy Szolnok városa megyeszékhellyé jelöltetett ki.⁴⁶ A Szolnok központtal létrehozott Jász-Nagykun-Szolnok megye megalakulása most már gyakorlati síkon is felvetette a megyei hivatalok elhelyezésének ügyét. 1876. augusztus 20-án Szolnok város képviselőtestülete Scheftsik István polgármester elnökletével rendkívüli közgyűlést tartott, ahol megjelent Kiss Miklós, a megye kinevezett főispánja is. A főispán felszólalásában felkérte a képviselőtestületet, hogy „miután Jász-Nagykun-Szolnok megyének Szolnokon, mint székhelyen való megalakulása legközelebb valósuland”, a város korábban tett felajánlásának megfelelően a megyei hivatalok és közgyűlés számára alkalmas helyiségeket jelöljön ki, s a megye számára használatra adjon át.⁴⁷ Szolnok városa határozatban biztosította a főispánt arról, hogy „Szolnok városának megyeszékhellyé való kijelöltetése érdekében tett minden ajánlatát – amint ebbéli készségét eddig már tanúsítja is – teljesíteni és adott szavát mindenben betartani kész”.⁴⁸

II. 1. 3. A megyeháza megépítése

A megyei hivatalok elhelyezése nehéz feladatot rótt az újdonsült megyeszékhelyre, de végül sikerült a megfelelő ideiglenes épületet megtalálni: „a városi közönség [...] az úgy nevezett törvényszéki épület I és II emeletét, mely helyiség az összes megyei hivatalokat magába befogadni képes – Jász-Nagykun-Szolnok megye közönségének a központi megyei hivatalok helyiségéül 1876. évi október hó 1-től ideiglenes használatra, minden fizetési követelés nélkül, átadja.”⁴⁹ A helyzet rávilágított arra a tényre, hogy Szolnok a megye megalakulásakor nem rendelkezett olyan épületekkel, ahol a törvényhatóság közgyűlése és hivatalai az új megyeháza megépültéig megfelelő módon elhelyezhetők lennének. A város vezetése ezért már az első pillanatban átmeneti megoldást javasolt: az alakuló megyegyűlés számára – a szükséges átalakításokkal – rendelkezésre bocsátja a népkör nagytermét, az ún. „Scheftsik-féle kertben lévő Arena helyiséget”. A képviselőtestület végül abbéli reményét fejezte ki, hogy felajánlását követően mind a belügyminiszter, mind a megye „mélyen tisztelt közönsége” mindent megtesz azért, hogy Jász-Nagykun-Szolnok megye a legrövidebb időn belül megalakuljon, a megyei hivatalok azonnal Szolnokra költözzenek, és a megyei székház a lehető leghamarabb felépülhessen.⁵⁰ A megyei közgyűlés alakuló ülésének szolnoki megtartására pedig az ún. „Arena”-t jelölték ki, amely a mai Szigligeti utca végén lévő, földszinti ülőhelyekkel, karzattal, páholyokkal és színpaddal rendelkező „szolnoki nyári

45 MNL JNSZML Szolnok város képviselőtestület Kgy. jkv. 74/1876. 1876. június 24.

46 SERES Péterné. 1975. 45. p. (A kötet szerzője Hubay Ferenc polgármestert említi, ám ekkor Szolnok polgármestere már Scheftsik István volt.)

47 MNL JNSZML Szolnok város képviselőtestület Kgy. jkv. 121/1876. 1876. augusztus 20.

48 Uo.

49 Uo.

50 Scheftsik István Szolnok város polgármesterének levele Kiss Miklóshoz. Szolnok, 1876. augusztus 23. MNL JNSZML Alispáni iratok 1876-1894. Cs. 9. 4.

színház” volt.⁵¹ 1876. szeptember 4-én ebben a Scheftsik-kertben álló alkalmi faépületben tartották meg Jász-Nagykun-Szolnok megye alakuló ülését.⁵² Scheftsik István sikeres lobbystevevényességének és nagyvonalú felajánlásának jutalmaképp azt a megtisztelő megbízást kapta, hogy Szolnok polgármestereként először köszönthette a vármegye tisztikarát.

Az új törvényhatóság hivatalainak elhelyezési problémája volt az egyik ürügye annak, hogy a megyegyűlés jászberényi képviselői „*tekintve, hogy Szolnokon sem alkalmas hely a gyűlés megtartására nincsen, sem a közgyűlési tárgyalásokhoz multhatlanul szükséges irattár áthelyezve nincsen*”, már a megalakulás napján kezdeményezték a közgyűlés Jászberénybe helyezését.⁵³ S bár a szolnoki képviselők, mindenekelőtt Horánszky Nándor, arra hivatkozva, hogy „*közgyűlések máshol mint a székhelyen nem tarthatók*”, megpróbálta egy ellenindítvánnyal kioltani a kezdeményezést, 1876. szeptember 5-én 139 igen és 81 nem szavazat mellett a közgyűlés határozatot hozott arról, hogy a törvényhatósági bizottság következő, szeptember 25-i ülését Jászberényben tartják meg.⁵⁴ E törekvés háttérében nyilvánvalóan ott munkált a területrendezés során csalódott jászok későbbiek során többször visszatérő megyeellenessége.⁵⁵ A kormányzat a kialakított megyerendszer védelme érdekében beavatkozott az ügybe, s Tisza Kálmán belügyminiszter nemcsak a határozatot nyilvánította törvénytelennek, de még a közgyűlést is megróttá tettéért.⁵⁶ Ám a régi kiváltságok és a történelmi hagyományok tiszteletben tartása, illetve a kedélyek megnyugtató végett – mintegy lehetőséget adva arra, hogy a jászok tisztelettel elbúcsúzhassanak a megyeszékhely-álmoktól –, ez egyszeri alkalommal engedélyt adott arra, hogy a törvényhatósági bizottság szeptember végi ülését Jászberényben tartsák meg.⁵⁷

Szolnok városa, ígéretéhez híven, az új megye számára még 1876 nyarán átadta az építési telket és takarékkönyvek formájában hozzáférhetővé tette a harmincezer forintos felajánlást, így megkezdődhetett a megyeháza felépítése.⁵⁸ A megye alispánja, a jászberényi illetőségű Sipos Orbán, tisztviseleői felelősségtudatról és emberi nagyságról tanúbizonyságot téve, de a jászok csalódottságának is hangot adva, levélben köszönte meg Scheftsik István polgármesternek az új megyeszékhely nagyvonalú felajánlását: „*A törvényhozás elhatározása után nekünk jutott a feladat enyhíteni a fájdalmat azoknál, kik veszteséget éreznek, nekünk kötelesség fokozni, tényleg felmutatni az előnyöket, miket a haza megyénk központjának megállapításától vár, s valóban misem könnyítheti e feladatokat, s kötelesség teljesítését inkább, mit Szolnok város nagyszerű adománya után mutathatunk, azon tény, mely bizonyítja, hogy kitűzött hazafias céljai elérésétől áldozatok nem tartják vissza [...] mellyel haladási ösvényét megjelölve, biztos reményt nyújt, hogy a veszteséget közös erővel enyhítve, megyénk székhelyét, Szolnok városát a megye polgárai általában nemcsak megnyugvással, de büszkén sajátjuknak fogják mondani.*”⁵⁹

1876. szeptember 4-én, Kiss Miklós kinevezett főispán elnökletével, Sipos Orbán, a Jászkun Kerület utolsó alkapitánya, s a megszülető megye leendő alispánja közreműködésével az új törvényhatóság, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közgyűlése megtartotta alakuló ülését

---

51 Uo. Vö.: SERES Péterné. 1975. 45. p.

52 CSEH Géza: Három nemzedék. Adatok a szolnoki Scheftsik család múltjából. In: ZOUNUK 21. (Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária) Szolnok, 2006. 89. p.

53 Jász-Nagykun-Szolnok Megye Hivatalos Közleményei. 1876. 1. sz. 1876. szeptember 7. MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 4/35. és 6/ 36. 1876. MNL JNSZML Alispáni iratok 1876-1894. Cs. 9. 4.

54 Uo.

55 CSEH G. 1993. 20-20. p.

56 SERES Péterné. 1975. 46. p.

57 Jász-Nagykun-Szolnok Megye Hivatalos Közleményei, 1876. 2. sz. Jászberény, 1876. szeptember 29. Vö.: SERES Péterné. 1975. 46. p.

58 FÜLÖP Tamás: Megyeháza a Zöldfa vendéglő telkén. Jász-Nagykun-Szolnok megye székházának megépítése 1876-1878 között. I. rész In: ZOUNUK 24. (Szerk.: Fülöp Tamás) Szolnok, 2009. 139-184. p.

59 Sipos Orbán alispán levele Scheftsik István polgármesterhez (fogalmazvány). Jászberény, 1876. szept. 12. MNL JNSZML Alispáni iratok 1876-1894. Cs. 2. 16.

Szolnokon.⁶⁰ Hivatalosan is megkezdődött a megyei közigazgatási rendszer kiépítése, a megyehatárok pontosítása, a szolgabírói járások kijelölése, a tisztikar hatáskörének és feladatainak meghatározása. Mint az egyik legfontosabb probléma, már az első ünnepi közgyűlésen napirendre került a törvényhatóság székházának és a megyei hivatalok ideiglenes elhelyezésének kérdése. A megyei bizottság egy hatfős bizottságot hozott létre azzal a céllal, hogy *„kimerítő véleményes jelentést adjon”* arról, hogy *„a székház mielőbbi létesítése tekintetében milyen eljárás volna követendő, [vagyis] hogy minden körülményeket figyelembe véve milyen helyiségekkel kellend ezen székháznak bírnia; [...] végül hogy az e célra szükségendő költségek mikénti fedezete tekintetében miféle intézkedések volnának teendők”*.⁶¹

A város által rendelkezésre bocsátott, a megyei hivatalok ideiglenes elhelyezéséül szolgáló Hubay-féle ház átalakítása, festése 1876. október végére fejeződött be. Sipos Orbán alispán 1876. október 23-án még az alkapitányi hivatalban, Jászberényben fogalmazta meg azt a levelet, amelyben az érintett megyei tisztikar tagjainak beszámolt arról, hogy *„a megyei hatóságnak Szolnokon leendő elhelyezésére szánt épület annyira helyreállítatván, hogy az a legégetőbb szükségnek megfelelni immár alkalmas, a hatóság átköltöztetése iránti részletes intézkedések szüksége forog fenn”*.⁶² A közigazgatás rendes ügymenetének biztosítása érdekében az alispán rendelkezett a birtokba veendő helyiségek felosztásáról, a megfelelő tisztviselői kar, szolgáloményzet és felszerelések áthelyeztetéséről: *„Az átköltözködés gyors foganatosítása céljából utasítatik a várnagy, hogy az egyes tisztviselőkkel érintkezve, a nélkülözhető bútorok és felszerelvények jegyzékét készítse el, és az ebbe foglalt tárgyaknak azonnali elszállításáról és új rendeltetési helyükön leendő elhelyezéséről gondoskodjék.”* A tisztviselők az ideiglenes hivatali irodákba valóban csak a legszükségesebb bútorokat és felszereléseket vihették magukkal, hiszen az épület első és második emeletén az egész megyei közigazgatás számára kibérelt szobák száma mindössze 28 volt. Összehasonlításképp érdemes megemlíteni, hogy ezzel szemben az új székház szigorú értelemben vett hivatali helyiségeinek száma az első tervek alapján is meghaladta a hatvanat, a hasznos alapterület pedig nagyságrendekkel volt nagyobb ez utóbbi javára. Az alispán felkészült arra, hogy a költözés nem jár zökkenőktől mentesen, s *„az irodai személyzet csekély létszáma miatt a kiadományozásban bekövetkezett késedelem”* akadályozhatja a törvényhatóság működését. Ezért is döntött úgy, hogy a megyei levéltár átmenetileg Jászberényben marad, de a megfelelő tájékoztatás érdekében *„a köznyomó gépet nem nélkülözhetvén, ugyanezért a kezelésével foglalkozó egyénnel együtt Szolnokra áthelyezendő, s e célból utasítatik a törvényhatóság nyomdásza, hogy a gépnek becsomagolása [...] iránt intézkedjen”*. Az ideiglenes irodákban így kapott helyet az első emeleten a fő- és alispáni iroda 2-2 szobával és egy közös előszobával, a közigazgatási bizottság, a főjegyző, a jegyzők, a közigazgatási „igtató”, a második emeleten pedig a közigazgatási kiadó, az árvaszék, a közgyám- és a mérnöki iroda, a számvevőszék, az ügyész, a pénztár és a várnagy. *„Végül tudatom, hogy az együttes átutazás napját később fogom közölni, addig is felhívom a tisztikart, hogy arra mindennap készen tartsa magát.”* – szövege az alispáni körlevél.

Alig két esztendővel a vármegye megalakulását követően Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közönsége korábban nem látott, fényes ünnepségre készült. Az új törvényhatóság közgyűlése 1878. november 18.-án vehette birtokba a vármegye Szolnok város főutcáján

60 Jász-Nagykun-Szolnok Megye Hivatalos Közleményei, 1876. 1. sz. 1876. szeptember 7. MNL JNSZML Alispáni iratok 1876-1894. Cs. 9. 4.

61 Scheftsik István bizottsági tag indítványa a Jász-Nagykun-Szolnok megye törvényhatóság 1876. szeptember 4-i közgyűlésére. Szolnok, 1876. szeptember 3. MNL JNSZML Alispáni iratok 1876-1894. Cs. 9. 4.

62 Sipos Orbán levélfogalmazványa a megyei tisztikar tagjai számára. Jászberény, 1876. október 23. MNL JNSZML Alispáni iratok 1876-1894. Cs. 9. 4.

megépült patinás székházát.⁶³ A ceremónián a megyeháza emeleti dísztermében összesereglett megyei és városi potentátokat Kiss Miklós főispán meghatottságtól átítatott gondolatokkal köszöntötte. A főispán úgy vélte „[...] alig két évvel ezelőtt, midőn az 1876. XXXIII. t. cz. értelmében Jász-Nagykun-Szolnok megye bizottságának megalakulását ezen megye első közgyűlésében kimondá, nem számíthatott a sors azon kedvezésére, azon kiváló szerencsére, hogy ezen megye székházának ünnepélyes felavatása alkalmával, ugyan annak dísztermében először megszólalhasson. Kiváló szerencsének nevezi ezt nem csupán azon tekintetből, mivel [...] a vármegyének főispáni székét elfoglalja, hanem szerencsésnek vallja ezt azért is, mivel ezen székház gyors és mint egy varázsütésre történt felépítésében a megye ezelőtt együvé nem tartozott s részben külön intézvények alatt állott részeinek a testvériség kötelekeivel történt egybefűződésének jelét látja kifejezve. Méltánnyalással elismeréssel kell fogadni azon reális irányt, mely a megyét ezen székház építésében vezette, mely egyéb nem lehetett nem is volt, mint az adott helyzet bölcs felhasználása s erős akarat érvényesítése mellett, úgy az önkormányzati jog – valamint az állam érdekeinek előmozdítása a jó és gyors közigazgatás lehetővé tétele által.”⁶⁴ A főispán szavai nagyon találóan összegezték az elmúlt évek eredményeit, hiszen a megye megalakulása óta eltelt 26 hónap gyors és látványos sikereket hozott. Az eltérő történelmi hagyományokkal rendelkező és különböző jogállású területeket egybekapcsolva, kiépült a megyei közigazgatás rendszere, megszilárdult az új törvényhatóság szerkezete, s mindezek mellett felépült a vármegye egységét szimbolizáló modern és impozáns székházépület, amelyről a vármegye főjegyzője, Kerek József büszkeséggel állíthatta, hogy „a haza bármely megyéjének hason célra használt épületei között első helyet foglal el”.⁶⁵

S bár az épület még ma is irigylésre méltóan rövid idő alatt készült el, nyilvánvaló, hogy csak a patetikus retorikai fordulat szerint épülhetett fel mintegy „varázsütésre”. Az ünnepélyes átadást nagyon is fáradtságos, több mint kétesztendő szervező, előkészítő, pénzteremtő, tervező és építőmunka előzte meg. A megyeháza épületét hivatalosan átadó főispán ezért nemcsak a megye településeinek közös áldozathozatalát, hanem a Sipos Orbán alispán vezette „székházépítési bizottság” embert próbáló fáradozásait is nyilvánosan megköszönte: „Ezen komoly irány és erős akarat azon buzgó tevékenységben, s fáradhatatlan kitarásban nyilvánult, melyet a székház építésével megbízott küldöttség, s annak élén a törvényhatóság szeretett alispánja tanúsított, mely nélkül a megye lakosságának áldozat készsége mellett is aligha lett volna elérhető, hogy ezen a közkíváalomnak megfelelő székház alig 11 hó alatt elkészüljön, s mai napon teljesen a törvényhatóság használatába bocsáttassék.”⁶⁶ Nem pusztán a köszönet szavai, de a korabeli levéltári dokumentumok, bizottsági jegyzőkönyvek, levelek, számlák, kimutatások is azt igazolják, hogy Sipos Orbán – olykor erélyes intézkedéseket is igénylő – szervezőmunkája nélkül Jász-Nagykun-Szolnok vármegye új székháza ilyen rövid idő alatt nehezen épülhetett volna fel. Az alispán a székházépítési bizottság elnökeként a pályázati procedúra lebonyolításán, az épület ünnepélyes átadásán, a megyei településekre kivetett pótagók behajtásán, az építkezés számláinak kifizetésén és a minisztériumi jóváhagyások lelevelezésén át közvetlenül nyomon követte és dokumentálta a megyeháza felépítésének történéseit. E dokumentumok segítségével vált lehetővé ezen szimbolikus létesítmény építéstörténetének részletes rekonstrukciója. Az 1878-ban átadott megyeháza nem pusztán a dualizmus-kori közigazgatási rendszer hivatali épületének funkcióit látta el, grandiózus méretével, előrelátó építészeti megoldásaival az egykori megyei politikai elit tagjainak a vármegye egységébe, a

63 FÜLÖP Tamás: Vármegyháza „varázsütésre”. Jász-Nagykun-Szolnok megye székházának megépítése 1876-1878 között. II. rész. In.: ZOUNUK 25. (Szerk.: Fülöp Tamás) Szolnok, 2010. 289-387. p.

64 MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 166/1878. 1878. nov. 18.

65 Uo.

66 Uo.

megyerendszer megváltoztathatatlan fennállásába és a megyeszékhely töretlen fejlődésébe vetett hitét is tükrözte. A főispánnak az új megyeházán tartott első közgyűlés megnyitása alkalmából elhangzott szavait ezért is hatotta át az az optimizmus, amely az önkormányzatiság e „szentélyének” az elkövetkező évszázadok szolgálatát jelölte feladatául. Kiss Miklós főispán – örökítette meg az egykori jegyzőkönyv – *„kifejezését adja egyszersmind azon forró óhajlásának, hogy ezen palota, megye a hazafias törvényhatóság áldozat készségének akarata ereje és egyetértésének monumentális jelképét képezi, azon célra, melyre emeltetett, az önkormányzati jog gyakorlására és fenntartására is századok során is fennálljon, fenn maradjon, s kinek uralkodása alatt építettett sokáig „éljen a király!”*.⁶⁷

II. 1. 4. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közigazgatása és tisztviselői a 19. század végén

A Szolnok történelmi központjában felépített megyeháza tehát már a korabeli vélemények szerint is a megyei települések áldozatkészégének, s Jász-Nagykun-Szolnok megye egységének „monumentális” szimbólumává vált, így az épület története tulajdonképpen egyé vált az egész közigazgatási egység születésének történetével. Mindezek ellenére az újonnan alapított vármegye közéletében szinte kezdetektől jelen volt, de az 1870-es évek végétől ismét felerősödött a volt Jászkun Kerülethez tartozó települések és az új megyeszékhely, illetve az egykori Heves és Külső-Szolnok vármegyéhez tartozott részek konfliktusa. Balázsfalvi Kiss Miklós, a vármegye első főispánja, a Jászkun Kerület utolsó főkapitánya a megyétől távol, Kecskeméten élt, ezért kevés szerepet vállalhatott az új törvényhatóság megszilárdításában. Így ez az embert próbáló feladat mindenekelőtt az új vármegye első alispánjára, a Jászkun Kerület utolsó alkapitányi tisztségét betöltő Sipos Orbánra hárult.⁶⁸

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén 1877. február 1-jétől – a megye közigazgatási bizottságának határozata és az alispán utasítása értelmében – a korábbi Jász-, Tiszai alsó, Tiszai felső és Tiszazugi járásokból – I. Jászsági felső, II. Jászsági alsó, III. Tiszai felső, IV. Tiszai közép és V. Tiszai alsó járás néven – öt új közigazgatási járást hoztak létre, míg a törvényhatóság területén 9 rendezett tanácsú várost (Szolnok, Jászberény, Árokszállás, Karcag, Kunhegyes, Kisújszállás, Túrkeve, Kunszentmárton, Mezőtúr) neveztek meg.⁶⁹ Az 1880-as vármegyei szabályrendelet az alábbi módon erősítette meg a szolgabírói járásokat: „Felső-jászsági”, „Alsó-jászsági”, „Felső-tiszai”, „Közép-tiszai” és „Alsó-tiszai” járások.⁷⁰ A Felső-jászsági járáshoz sorolták Felső-Szent György, Fénsszaru, Monostor, Jász-Dósa, Jákóhalma, Mihálytelek, Jánoshida, Alsó-Szent-György és Alattyán településeket, összesen 25.563 lakossal. Az Alsó-jászsági járás települései Jász-Ladány, Jász-Kisér, Jász-Apáthi, Besenszög, Kőtelek, Nagy-Körű és Tisza-Süly voltak, összesen 20.394 lakossal. A legnépesebb Felső-tiszai járáshoz tartozott Szent-Imre, Derzs, Tisza-Abád, Tisza-Szalók, Madaras, Déva-Ványa és Kenderes, összesen 30.503 lakossal. A Közép-tiszai járást alkotta Bura, Tisza-Beő, Fegyvernek, Tisza-Roff, Török-Szent-Miklós, Tisza-Püspöki és Tisza-Szajol, 27.193 lakossal. Az Alsó-tiszai járás 11 községet foglalt magába, közigazgatási szempontból ide tartozott Csépa, Czibakháza, Földvár, Inoka, Tisza-Kürth, Nagy-Rév, Szelevény, Sass, Ugh, Várkony és Vezseny, összesen 23.011 fővel. A törvényhatóság területén 9 rendezett tanácsú város volt, a 15.847 lelkes Szolnok, a vármegye székhelye, a 20.155 lakosú Jászberény, a 9.625 fős Árokszállás, a 14.486 fős Karcag, a 7.272 lakosú

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ PAPP Izabella: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye első alispánja Sipos Orbán 1835-1926. In.: ZOUNUK 11. (Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária) Szolnok, 1996. 147-179. p.

⁶⁹ Jász-Nagykun-Szolnok Megye Hivatalos Közleményei. 1877. 1. sz. 1877. jan. 15.

⁷⁰ Jász-Nagykun-Szolnokmegye szabályrendeletei. (Összeáll.: Sipos Orbán) Szolnok, 1880. 16-20. p.

Kunhegyes, a 10.376 fős Kisújszállás, a 10.969 lelkes Túrkeve, a 10.036 fős Kun-Szent-Márton és a maga 20.447 lakosával a ekkor legnépesebb településnek számító Mezőtúr.⁷¹ Döntés született az új törvényhatóság címeréről is, amelyben a Jászság, a Nagykunság és Külső Szolnok megye korábbi címereit és jelképeit egyesítették, s amelynek feladata az eltérő hagyományokkal rendelkező területekből eggyé kovácsolt új törvényhatóság összetartozásának kifejezése volt. A megye hivatalos színe a búzavirággék és a fehér lett, a címerben pedig a Jászkun Kerület korábbi címerpajzsa, az azon lévő koronával és kerettel öröklődött tovább, oly formában, hogy a pajzsot két részre osztva, az alsó részen – a Jászság szimbólumaként – kék mezőben egy fehér lovon ülő, jobb kezében Lehel kürtjét, bal kezében védőpajzsot tartó vitézt ábrázolt. A jász vitéz felett a megye három folyóját – a Tiszát, Zagyvát és Köröst – szimbolizáló hullámos vonal jelent meg, majd mindezek felett az ugyancsak kettéosztott részen ezüstfehér mezőben egy álló golya Külső Szolnok megyét, míg a másik oldalon aransárga mezőben álló oroszlán, feje felett félhorddal és csillaggal a Nagykunságot jelenítette meg.

A vármegyei közigazgatás működését az 1876-os területrendezést és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye létrehozását követően is alapvetően az 1870. évi XLII. „A köztörvényhatóságok rendezéséről” szóló törvény határozta meg, ennek megfelelően került kialakításra az új törvényhatóság közigazgatási rendszere és tisztviselői kara is. A törvényhatósági bizottsági közgyűlés tagjai – összesen 518-an – a megyei települések legnagyobb adófizető polgáraiból és a választott képviselők közül kerültek ki. Ugyancsak e jogszabály rendelkezett az állandó választmány létrehozásáról, amelynek 30 fős tagságát a törvényhatósági bizottság tagjaiból választották, 3 esztendőre. E testület elnöke az alispán volt és alapvető feladata az önkormányzat fontosabb ügyeinek közgyűlési tárgyalásra történő előkészítése volt. Az állandó választmányon belül, a különböző szakterületeknek megfelelően közigazgatási és tanügyi, pénzügyi és gazdasági, illetve közlekedési és közmunkaügyi szakosztály működött.

A vármegye közigazgatási szervezetét és tisztikarát ugyancsak e törvény szabályozta, ennek értelmében a törvényhatóság központi tisztségviselői közé az alispán, a főjegyző, az első aljegyző, az aljegyzők, a tiszti főügyész és alügyész, a házi pénztárnok, az ellenőr, a főszámvevő és alszámvevők, a levéltárnok, a főorvos, az 5 járási orvos, az árvaszéki elnök és ülnökök, a központi közgyám, és a 2 megyei állatorvos tartozott.⁷² Ezen túl a központi tisztikar tagjai között található a vármegyeháza dolgozó iktatószemélyzet, lajstromozó- és kiadó személyzet, az írnokok, a díjnokok, a hivatali szolgák csoportját, a várnagyot, a nyomdászt, a kapust, a lovas huszárokat, a pénztárőrt, az örvezetőt, a 6 ör- és 9 tiszti hajdúkat, a házi szolgákat. A külső tisztviselői személyzethez tartoztak a járásokban szolgálatot teljesítő 5-5 szolgabíró, szolgabírósegéd, írnok és csendbiztos, valamint az 5 tiszti hajdú és 41 lovas pandúr. A vármegye alkalmazásában álló tisztviselők száma az 1879-es kimutatás szerint így összesen 134 fő volt.⁷³ Fizetési kategóriák tekintetében Jász-Nagykun-Szolnok vármegye adatbázisunkban is szereplő központi és külső tisztviselőinek javadalmazása az alábbiak szerint alakult évente, forintban:

Állomás	Fizetés	Lakbér	Úti/irodai átalány	Napidíj
Alispán	2.000	természetben	500	5
Főjegyző	1.500	300		4
Első aljegyző	1.100	200		3
Aljegyző	900	200		3

⁷¹ Uo. 20. p.

⁷² Jász-Nagykun-Szolnokmegye szabályrendeletei. (Összeáll.: Sipos Orbán) Szolnok, 1880. 14. p.

⁷³ Uo. 14-15. p.

Tiszti főügyész	950	200		4
Tiszti alügyész	800	100		3
Árvaszéki elnök	1.200	200		4
Tiszti főorvos	600	200	200	3
Állatorvos	400	-	200	1
Levéltárnok	800	200		3
Szolgabíró	800	200	200 + 200	3

A megalakuló vármegyei közigazgatási apparátus 1876. november 11-ére költözött át az új megyeszékhelyre, a tisztkar tagjai az első esztendőben döntően a volt Jászkun Kerület, illetve Heves és Külső-Szolnok vármegye tisztviselőiből rekrutálódtak.⁷⁴ Sipos Orbán 1876 és 1882 között nagyon sokat tett azért, hogy az új törvényhatóság közigazgatása a központi elvárásoknak megfelelően és szabályszerűen működjön, ennek érdekében összeállította és külön kötetben meg is jelentette a vármegye működésére vonatkozó törvényeket és szabályrendeleteket.⁷⁵ A rendszeres beszámolókon túl 1880-ban részletes összefoglaló jelentést készített a megye közállapotairól a területi beosztás ismertetésén át egészen a törvényhatóság egészségügyi, tanügyi, közigazgatási, adóügyi, vízügyi, katonai, honvédelmi, közmunka, közbiztonsági állapotainak bemutatásáig.⁷⁶ Mindezek ellenére a vármegye első alispánjának helyzetét tovább nehezítette, hogy Kiss Miklós 1879-ben elhunyt, helyére a kormányzat 1880. április 4-én gróf Batthyány Józsefet, Moson vármegye egykori főispánját nevezte ki, aki alig másfél év után, 1881 novemberében lemondott hivataláról.⁷⁷ Az új főispánt, Beniczky Ferencet 1881. december 15-én nevezte ki az uralkodó.⁷⁸ Beniczky főispán, akit 1882. február 20-án iktatott be ünnepélyesen a vármegye közgyűlése,⁷⁹ elsősorban a kormányzat centralizációs törekvéseit és a szolnoki részek érdekeit képviselte, így természetesen konfliktusba keveredett a Jászkun Kerület hagyományait megszemélyesítő alispánnal.⁸⁰ A főispán és az alispán, illetve az általuk képviselt megyerészek és politikai érdekek konfliktusa oda vezetett, hogy Sipos Orbán – dacára a közgyűlés jászkun tagjainak felkérésére – 1882 decemberében lemondott tisztségéről.⁸¹ Az alispán lemondását tárgyaló 1882. december 19-i vármegyei közgyűlésen a jászkun és szolnoki képviselők közötti feszültség felerősödött: a többségben lévő jász és kun bizottsági tagok a közigazgatási bizottságból a megegyezésre hajló mérsékelt tagokat kibuktatták.⁸² Így a fiatal vármegye különböző hagyományokkal rendelkező területei között fennálló érdekellentét a korabeli megyei „pártpolitika” színterén is kifejezésre jutott: 1883. január 27-én a közgyűlés tagjainak egy része Horthy István kenderesi földbirtokos vezetésével a szolnoki részek érdekeit képviselő „Unió” pártot hozott létre.⁸³ Horthy István, aki személyes kapcsolatban állt Tisza Kálmán miniszterelnökkel, az országgyűlési választások kudarcai ellenére a vármegyei törvényhatósági bizottság munkájában komoly szerepet játszott. A külső-szolnoki részek megyebizottsági tagjait tömörítő pártszervezet létrehozásán túl, amely

74 MNL JNSZML Alispáni iratok CS 9. Sipos Orbán alispán rendszeres jelentése Jász-Nagykun-Szolnok vármegye állapotáról. Szolnok, 1877. máj. 12.

75 Uo.

76 Rendszeres jelentés Jász-Nagykun-Szolnok megye állapotáról. (Szerk.: Sipos Orbán) Szolnok, 1880.

77 MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 213/1881. 1881. nov. 10.

78 SCHEFTSIK Gy. 1935. 161. p.

79 MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 9-10/1882. 1882. febr. 20.

80 Nagyon karakteres véleményt fogalmaz meg ezzel kapcsolatban Varga Sándor Frigyes, aki a Scheftsik-féle megyei monográfiában egyenesen azt állítja, hogy az alispán „*sem hagyományainál, sem jászkun érzelmeinél fogva nem volt alkalmas e fontos szerep betöltésére*”. Vö.: SCHEFTSIK Gy. 1935. 162. p. Ezt az állítást azonban sem a levéltári dokumentumok (közgyűlési jegyzőkönyvek, alispáni jelentések, stb.) sem az újabb szakirodalom nem támasztja alá.

81 MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye kgy. jkv. 410/1882. 1882. dec. 19.

82 Uo. 413/1882. 1882. dec. 19.

83 SCHEFTSIK Gy. 1935. 162. p.

az elszakadásra törekvő jászkun képviselők befolyását kívánta mérsékelni, Horthynak minden bizonnyal nagy szerepe volt abban, hogy a jászkun érdekek kiváló képességekkel rendelkező képviselőjét, Sipos Orbán alispánt 1882-ben elmozdították hivatalából.⁸⁴ A belső konfliktusok meglétét igazolja, hogy Sipos Orbán lemondása után – rövid átmeneti időtől eltekintve⁸⁵ – egy évig az alispáni hivatal betöltetlen maradt, a megyei közigazgatás irányítását a hivatalban lévő főjegyző végezte, egészen 1883. december 20-ig, amikor is a tisztújító közgyűlés Hajdú Sándort bízta meg az alispáni feladatok ellátásával.⁸⁶

Az élénk megyei közélet feszültségeit tovább tetézte a törvényszékek központi – ugyancsak a centralizáció jegyében megkezdett – átszervezésének ügye, amely végül, a megye településeit megosztó több évtizedes vita után az 1885. évi III. törvénycikk értelmében a jászberényi és karcagi törvényszékek megszüntetését, és a szolnoki törvényszék létrehozását eredményezte.⁸⁷ 1884 őszén Beniczky Ferenc megvált a főispáni hivattól, a kormányfő belügyi államtitkárrá nevezte ki.⁸⁸ Beniczky távozása idejére a vármegye különböző részeinek egymáshoz fűződő viszonya súlyosan elmérgesedett. A kormány és a törvényhatóság jelentős része Horthy Istvánt szerette volna a főispáni poszt betöltésére megnyerni, de Horthy – Tisza Kálmán személyes felkérése ellenére – sem vállalta a jelölést. Így 1884. november 15-én – a miniszterelnök felterjesztése és az uralkodó döntése alapján – Balogh Imrét, a Jászkun Kerület alkapitányát iktatták be a főispáni hivatalba.⁸⁹ Az 1880-as évek második felére a vármegyén belüli érdekellentétek elcsendesedtek. A dualizmus ezen évtizedeiben tapasztalható gazdasági fellendülés és a közigazgatás állami centralizációjának újabb lépései kényszerű okok miatt egybekovácsolták a vármegye különböző részeinek képviselőit. Kihasználva földrajzi elhelyezkedésének, megyeszékhellyé válásának valamennyi előnyét, az 1880-as évektől felgyorsuló gazdasági növekedés egyik legnagyobb nyertese maga Szolnok volt, a régi századfordulóra a település a térség közlekedési, ipari és kereskedelmi központjává vált.⁹⁰ Szolnok gazdasági fejlődése – az ebből származó ellentmondások, területi egyenlőtlenségek és megyén belüli érdekkonfliktusok ellenére – kedvezően hatott vissza a vármegye egészére is.

Időközben az 1883. évi XV. törvény konkrét összegben rögzítette, hogy az országos költségvetésből az egyes vármegyék közigazgatási kiadásai fedezésére milyen mértékben részesülhetnek.⁹¹ Ennek értelmében a törvényhatóságok közigazgatási, árva- és gyámhatósági költségeit – az e célra felhasználható saját jövedelmek mellett – ezekből a központi államsegélyekből biztosították. Jász-Nagykun-Szolnok vármegyét a Magyarország 63 vármegyéjére fordított 4.515.000 költségvetési forintból 77.800 forint illette meg éves szinten, amely összeget az állam havi bontásban, előre folyósította a törvényhatóság számára.

---

84 CSEH Géza: Horthy Szabolcs főispán emléke Jász-Nagykun-Szolnok megyében. In: ZOUNUK 8. (Szerk.: Botka János) Szolnok, 1993. 365-380. p.

85 1883. március 14-én Beniczky Ferenc főispán javaslatára a közgyűlés a Ferenc József rend lovagkeresztjét ekkor elnyerő idős főjegyzőt, Kerek Józsefet választotta meg alispánnak, de e tisztségét az új alispán csupán néhány hétig tölthette be, 1883. április 2-án ugyanis elhalálozott. MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 1/1883. 1883. márc. 14. és MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 166/1883. 1883. jún. 14.

86 MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 488.b/1883. 1883. dec. 20.

87 1885. évi III. tc. az 1875:XXXVI. törvénycikk módosításáról és a kir. járásbírók számának szaporításáról. In.: Magyar Törvénytár 1884-1886. évi Törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici. (Szerk.: Márkus Dezső) Magyar Törvénytár 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. Bp., 1897. 182. p.

88 MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 456/1884. 1884. nov. 14.

89 Uo. 457/1884. 1884. nov. 14.

90 GULYÁS Katalin: A dualizmus virágzó városa. In.: Szolnok könyve. Fejezetek a város történelméből. (Szerk.: Pókász Endre et al.) Szolnok, 2010. 104-119. p. ; SZIKSZAI Mihály: A vasút Szolnok lendítő ereje. In.: Szolnok könyve. Fejezetek a város történelméből. Szolnok, 2010. 87-95. p. ; GULYÁS Katalin: A város története 1950-től napjainkig. In.: Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig. (Szerk.: V. Szász József) Bp., 2000. 35-62. p. ; FÜLÖP Tamás: A város ipara a XIX. és a XX. században. In.: Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig. Bp., 2000. 193-208. p. ; SZIKSZAI Mihály: Országutak metszéspontján. In.: Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig. Bp., 2000. 177-191. p.

91 1883. évi XV. törvénycikk a megyék háztartásáról. In.: Magyar Törvénytár 1882-1883. évi Törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici. (Szerk.: Márkus Dezső) Magyar Törvénytár 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. Bp., 1896. 225-229. p.

Ezzel a vármegyék adminisztratív kiadásainak döntő részét immár a központi költségvetésből finanszírozták, ennek fedezetét pedig az egyenes- és közvetett adók, valamint az egyéb állami bevételek biztosították.⁹² A törvényhatóságok a fennálló törvények alapján kivethető pótdadón kívül közigazgatási, közlekedési, közgazdasági, közművelődési és jótékonyági célokra – 3 %-ot meg nem haladó, illetve a belügy- és pénzügyminiszter előzetes engedélye alapján további 2 %-os, vagyis 5 %-ban maximált pótdadót vethettek ki. E rendelettel a vármegyék finanszírozása kiszámíthatóbbá és egyben ellenőrizhetőbbé vált.

A vármegyei közigazgatás állami centralizációja azonban tovább folytatódott, az 1880-as évtized végén a megyék önállósága tovább csökkent. A kormányzati befolyás erősödését jelentette az 1886. XXI. számú, úgynevezett második törvényhatósági törvény, amely nemcsak kiszélesítette a főispánok hatáskörét, hanem a vármegyei önkormányzat belső ügyvitelének és pénzkezelésének ellenőrzését is a belügyminiszter illetékességébe rendelte.⁹³ A korábbinál lényegesen terjedelmesebb törvénycikk fő fejezetei látszólag mindenben megegyeztek az 1870-es törvénnyel, ám lényeges különbség mutatkozott abban, hogy az új jogszabály még határozottabban a törvényhatóságok önállóságának korlátozására irányult.⁹⁴ A belügyminiszter felhatalmazást kapott arra, hogy kiküldött közegei által ezt követően bármikor beletekintsen a törvényhatóság önkormányzati hatáskörben gyakorolt közigazgatási eljárásába, megvizsgálja rendeletalkotási gyakorlatát, belső ügyvitelét és pénzkezelését. A törvény előírta azt is, hogy a törvényhatósági bizottság közgyűlése által önkormányzati hatáskörben alkotott szabályrendeletek – mindazon túl, hogy a fennálló törvényekkel és a kormány hatályban lévő rendeleteivel nem ellenkezhetnek – csak akkor lehetett a gyakorlatba átültetni és kihirdetni, ha „*az illető minister által bemutatási záradékkal lettek ellátva*”, azaz azt az illetékes miniszter is jóváhagyta.

A belügyminiszter előterjesztése alapján az uralkodó által kinevezett főispán, a központi végrehajtó hatalom széles jogkörrel felruházott képviselőjeként, a törvényhatóság területén az állami közigazgatás érdekeinek legfőbb képviselője lett. Az új törvény felhatalmazást adott számára, hogy az illetékes miniszter felhívására, vagy akár saját hatáskörében a törvényhatóság szervei felé – beleértve az alispánt is – rendeleteket adjon ki, tőlük jelentéseket kérjen. És bár a főispán rendeletei ellen az alispán 24 órán belül előterjesztéssel élhetett a belügyminiszter felé, „*oly esetekben [...] midőn az állam érdeke halaszthatlan intézkedéseket követel, a főispán rendeleteinek végrehajtását követelheti, s ha az alispán vagy nincs a helyszínén, vagy a rendeletet kiadni nem akarja, közvetlenül is intézhet rendeleteket a törvényhatósági és községi közegekhez*”. Felhatalmazást kapott a főispán arra is, hogy amennyiben „*valamely közgyűlési határozatot a törvény vagy valamely ministeri rendeletbe ütközőnek, vagy az állam érdekeire sérelmesnek vél, annak felülvizsgálat végett leendő felterjesztését elrendelheti*”. E törvényi kitételrel gyakorlatilag a főispán bármikor saját hatáskörébe vonhatta a törvényhatóság közigazgatásának irányítását, hiszen kizárólag az ő döntésén múlt, mikor áll elő olyan helyzet, hogy az államérdekek érvényesítése mikor kíván „*halaszthatatlan intézkedéseket*”. A főispán személyes hatásköre a kinevezési jogkörök szélesítésével a közigazgatás mind több tisztviselőjére is kiterjedt. Ezt követően ő nevezte ki – élethossziglan – a törvényhatósági főorvost, a rendőrkapitányt, a számvevőket, a levéltárnokot, az árvaszéki nyilvántartókat és könyvvezetőket, a járási orvosokat, a közigazgatási gyakornokokat, az állatorvosokat, a járási írnokokat, továbbá a vármegyei kezelő- és segéd személyzetet. Az állam befolyása a vármegyei közigazgatás valamennyi szintjén tovább erősödött, a törvény 71. §-a értelmében a járásokban és a községekben mindinkább a központi hatalmat képviselő főszolgabíró befolyása érvényesült,

92 ZALA MEGYE ARCHONTOLÓGIÁJA. 2000. 146. p.

93 1886. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságokról. In.: Magyar Törvénytár 1884-1886. évi Törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici. (Szerk.: Márkus Dezső) Magyar Törvénytár Bp., 1897. 367-390. p.

94 ZALA MEGYE ARCHONTOLÓGIÁJA. 2000. 148-149. p.

akinek közvetlen beosztottjait, a törvényhatósági bizottság közgyűlése által megválasztott szolgabírákat ugyancsak a főispán osztotta be az egyes járásokba. De a főispán jogosítványai – ellentétben a korábbi jogszabállyal – 1886 után kiterjedtek a törvényhatóság területén működő középszintű állami szervekre, azok vezetőire, beosztottaira is.

1890-ben, Tisza Kálmán bukása után gróf Szapáry Gyulát nevezte ki az uralkodó miniszterelnökké. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei származású kormányfő személye – aki mögött közel két évtizedes kormányzati tapasztalat állt, és nagyfokú közigazgatási rutinnal is rendelkezett – a vármegye érdekérvényesítő képességének növelésére látszólag kedvező garanciát nyújtott. Ám Szapáry, aki már 1873 és 1875 közötti belügyministersége idején is a modern polgári állam szükségleteinek megfelelően a közigazgatás radikális átalakítását szorgalmazta, és a megyerendezés vitáiban is a tradicionális vármegyei érdekekkel ellentétes álláspontot képviselt, kormányfóként napirendre tűzte régóta tervezett közigazgatási reformját, amely a centralizáció további erősödését, a megyei közigazgatás teljes államosítását eredményezte volna.⁹⁵ A szakigazgatás kiterjesztése, a modern közigazgatási szervezet kiépítése újabb állami központosítást vetített előre, ami egyértelműen a vármegyei autonómia ismételt korlátozását vonta maga után.⁹⁶ Szapáry a közigazgatási reform programjával egy olyan kérdéshez nyúlt, amely az 1890-es évek elején a politikai közélet egyik alapvető témájává vált. 1890 őszén a minisztertanács több alkalommal is tárgyalta az előterjesztéseket, amelyekben a politikai (állami, kormányzati) igazgatás és a helyi érdekeket képviselő önkormányzati igazgatás elkülönítése és a vármegyei közigazgatás állami feladatként való értelmezése szerepelt.⁹⁷ 1891-ben felgyorsult a megyei törvényhatóságok jogállásának újraszabályozásával kapcsolatos törvény előkészítése, és bár Szapáry a törvényjavaslatban szakított korábbi radikális elképzeléseivel – a megyék területi beosztásán nem kívánt változtatni –, ám a megyékben a belügyminiszter által kinevezett állami tisztviselők alkalmazásának koncepciója egyértelműen az önkormányzatiság korlátozását jelentette.⁹⁸ Mindez a közvélemény számára a hagyományosan jog- és alkotmányvédő szerepkört ellátó vármegyék elleni újabb támadásnak tűnt. A parlamenti ellenzék obstrukcióval reagált a törvényjavaslatra, majd Szapáry az eredetileg átfogó reformokat tartalmazó javaslatát visszavonta, és két általános szakasz törvénybe iktatásával – kormánya megrendült helyzete miatt – megelégedett.⁹⁹ Az állami centralizáció ezzel természetesen nem ért véget, a központi kormányzat szerepkörének bővítését jelentette az egyházpolitikai reform, valamint az állami anyakönyvvezetés bevezetése, és az 1894. évi, a mezőgazdaság rendjéről szóló XII. törvénycikk, amely kiszélesítette az alapvetően agrárjellegű megye mezőgazdasági munkálatok szabályozásával (birtokhasználat, legeltetés, állattenyésztés, stb.) kapcsolatos közigazgatási teendőinek körét.¹⁰⁰ Majd a folyamat újabb állomásaként a 20. század elején a vármegyei ügykezelés is jelentős változáson ment keresztül, megreformálták a közigazgatási eljárást, megszüntették a vármegyei pénztárat.¹⁰¹

A 19. század utolsó évtizedei – az 1870-es 1880-as évek törvényi szabályozásnak köszönhetően – a vármegye közigazgatásának szakszerűbbé válását eredményezték. Mindezzel párhuzamosan a gazdasági életben is jelentős változások kezdődtek. Felgyorsult a megye területén a vasúthálózat kiépítése, közte a megye fejletlenebb agrárvidékeit is az

---

95 CSEH Géza: Adatok Szapáry Gyula politikai pályaképehez. In: ZOUNUK 6. (Szerk.: Botka János) Szolnok, 1991. 369-388. p.

96 Magyarország története 1890-1918. I-II. köt. (Főszerk.: Hanák Péter) Bp., 1979. 55-63. p.

97 LAKOS János: A közigazgatási reform ügye a Szapáry-kormány minisztertanácsa előtt 1890-1892. In: Levéltári Szemle, 1998. 3. szám. 3-18. p.

98 CSEH G. 1991. 384. p.

99 1891. évi XXXIII. tc. a vármegyei közigazgatás rendezéséről. In.: Magyar Törvénytár 1889-1891. évi Törvéncikkek. Corpus Juris Hungarici. (Szerk.: Márkus Dezső) Magyar Törvénytár 1000-1895. Bp., 1897. 483. p.

100 1894. évi XII. tc. a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről. In.: Magyar Törvénytár 1894-1895. évi Törvéncikkek. Corpus Juris Hungarici. (Szerk.: Márkus Dezső) Magyar Törvénytár 1000-1895. Bp., 1897. 52-76. p.

101 SCHEFTSIK Gy. 1935. 166. p.

országos hálózatba bekapcsoló helyi érdekű vasutak építése, folytatódtak a mezőgazdasági termőterületek növelését előmozdító ármentesítési és folyamszabályozási munkálatok.¹⁰² A dualizmus kori bel- és külpolitikai események általában az országgyűlési képviselőválasztások, a törvényhatósági bizottsági választások, valamint a vármegyei tisztújítások során eredményeztek élénkebb közéletet. 1889 tavaszán Balogh Imre főispán – egészségi állapota miatt – lemondott hivataláról, a belügyminiszter 1889. május 5-én kelt leiratában Újfalussy Sándor császári és királyi kamarást, Szatmár vármegye korábbi alispánját nevezte ki új főispánnak.¹⁰³ Az 1890-es évek elején a közgyűlések kiemelt napirendi pontjának számított a vármegyei közkórház és a megyei közmunkák ügye, de a Tisza-menti településeken az 1893 nyarán megjelenő kolerajárvány is szigorú óvintézkedéseket és közegészségügyi rendszabályok életbe léptetését követelte a törvényhatóságtól.¹⁰⁴ A kolera elleni küzdelem felőrölte az alispán egészségét is, 1894 tavaszán a súlyosan beteg Hajdú Sándort a közgyűlés 10 évi alispáni szolgálat után nyugdíjaztatta, új alispánná pedig Bagossy Károlyt, a vármegye főjegyzőjét nevezték ki.¹⁰⁵ Az 1896-os millenniumi ünnepségsorozat előtt az egyházpolitikai reform és az állami anyakönyvvezetés országos vitája váltott ki komoly visszhangot a vármegyei törvényhatósági bizottság ülésein. Időközben a technika modernizációja az alföldi megyeszékhelyet is utolérte: 1892-ben a vármegye központi hivatalait bekapcsolták a városi telefonhálózatba.¹⁰⁶ 1896-ban pedig előkészületeket tettek arra, hogy a vármegye székházába bevezessék a villanyvilágítást. A berendezések beszerzéséhez szükséges 6.500 forintot a megye közönsége a sáskairtási alapból kívánta kölcsön venni, majd a tartozást – a jászberényi földműves iskola alapítványára, a megyei gazdasági egyesület ló kiállítására, valamint a vármegye monográfiájának elkészítésére szánt összeggel együtt – a következő évre kivetett 1 %-os megyei pótdóból kívánta előteremteni.¹⁰⁷

Az ezeréves államiség ünnepségeinek legfényesebb pontját Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében az 1896. május 14-i ünnepi díszközgyűlés jelentette. Almásy Géza főispán – akit Újfalussy Sándor távozása után az 1892. október 29-i közgyűlés iktatott be hivatalába¹⁰⁸ – „*hazafias érzelem melegétől áthatott [...] elnöki megnyitó beszéd[e] elhangzása után*” a jelenlévők történelmi megemlékezést hallgattak meg az ezeréves magyar államiságról.¹⁰⁹ Majd Horthy István bizottsági tag javaslatára a közgyűlés a jeles ünnep alkalmából „*hódoló felirato!*” intézett az uralkodóhoz és az ország miniszterelnökéhez. A díszközgyűlést még emelkedettebbé tette, hogy az alispán javaslatára az ünnepséget a vármegye ez időre elkészült közkórházának átadó ceremóniájával zárták le.¹¹⁰ A megemlékezések – a megyei települések áldozatkészségének köszönhetően – országos dicsőséget hoztak a vármegyének, hiszen nemcsak a június 8-i „*hódolati felvonuláson*” résztvevő vármegyei bandérium, hanem a városligeti millenniumi országos kiállításon a Herman Ottó közreműködésével felépített túrkevei pásztorkunyhó, és a megye mezőgazdasági termékeit bemutató kiállítás is nagy sikert aratott.¹¹¹ A századforduló előtti évtized szomorú eseményeket is hozott a nemzet, és így a

---

102 SZIKSZAI Mihály: Jász-Nagykun-Szolnok megye közlekedéstörténete. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 7. Szolnok, 2005. 21-33. p.

103 MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 122, 123, 124/1889. 1889. máj. 29.

104 ZÁDORNÉ Zsoldos Mária: Jász-Nagykun-Szolnok megye egészségügyi szervezetének, helyzetének fő vonásai (1876-1976). Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 2. Szolnok, 1997. 22-27. p.

105 MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 37/1894. 1894. márc. 13.

106 Uo., 447/1892. 1892. okt. 15.

107 Uo. 535/1896. 1896. nov. 3.

108 Uo. 691/1892. 1892. okt. 29.

109 Uo. 250/1896. 1896. máj. 14.

110 Uo. 254/1896. 1896. máj. 14.

111 SCHEFTSIK Gy. 1935. 166. p.; Vö.: Millenniumi emlékkönyv. Válogatás Jász-Nagykun-Szolnok megye írásos emlékeiből. (Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária) Szolnok, 2000. 174-177. p.

megye számára: 1894. áprilisában Kossuth Lajos, majd 1898-ban Erzsébet királyné halála miatt tartott megemlékezést a vármegye közgyűlése.¹¹²

A vármegyei közigazgatás működésére kedvező hatást gyakorolt a közigazgatási bíróság létrehozásáról rendelkező 1896. évi XXVI. törvény.¹¹³ E jogszabály ugyan nem érintette a törvényhatóságok belső működését, de a szakszerűsítés jegyében felhatalmazta a közigazgatási bíróságot arra, hogy a főispánnak az 1886-os törvényben kiszélesített kinevezési jogkörét felülvizsgálja, ha a kinevezettnak nincs meg az állás betöltéséhez szükséges, törvényben előírt szakképzettsége. A jogszabály lehetővé tette, hogy a közigazgatási bíróság hatáskörrel rendelkezzen a törvényhatóság költségvetésének miniszteriális jóváhagyását illetően, valamint a törvényhatósági tisztviselők és alkalmazottak javadalmazása ügyében is. A közigazgatási bíróság létrehozása számos ügycsoportban – közegészségügyi, vallási és népoktatási, vízjogi, vasúti, közúti és vámügyekben, továbbá mezőgazdasági, állategészségügyi, erdészeti, halászati, vadászati, adó- és illetékügyekben – növelte a törvényhatóságok önállóságát, csökkentve a közigazgatási bizottság hatáskörét, s ezáltal mérsékelve a korlátlan kormányzati befolyás érvényesítését.

1899-től Vezéry Ödön szerkesztésében hetente két alkalommal megjelent a vármegye hivatalos lapja is, a „Jász Nagykun-Szolnokmegyei Lapok”. A nagybányai születésű, csaknem száz esztendő megélt szerkesztő a megyeszékhely színes egyéniségének számított, s már nem sokkal a megye megalakulása után ott találjuk a központi tisztikar tagjai között, a központi írnokok sorában.¹¹⁴ Minden bizonnyal még az első alispán, Sipos Orbán hívta meg 1878-ban Szolnokra. Karrierje gyorsan emelkedett, előbb Batthyány József főispán személyes titkárának választotta, majd 1881-es távozásakor kinevezte a várnagyi tisztségre.¹¹⁵ Vezéry várnagy rövidesen a Tisza-parti város ismert személyisége lett, széles közéleti tevékenységet fejtett ki, fontos szerepet vállalt az 1896-os millenniumi ünnepek megyei szervezésében, szerkesztője és kiadója lett az 1899-ben alapított, hetente két alkalommal megjelenő Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok című vármegyei közéleti hírlapnak is.¹¹⁶ A lap nem csupán a törvényhatóság határozatait, szabályrendeleteit adta közre, de a megyeszékhely politikai közéletének is egyfajta fórumává vált.

II. 1. 5. Vármegyei közigazgatás a századfordulón

A 19. század végére az adminisztráció valamennyi területén érezhető volt a vármegyei közigazgatás szakszerűbbé válása, professzionalizálódása. Időközben Jász-Nagykun-Szolnok vármegye esetében is megfigyelhetővé vált, hogy a tisztviselői kar berkein belül felnőtt, „kitermelődött” egy olyan új – gyakorta családi hivatalviselési tradíciókkal is rendelkező – generáció, amelynek tagjai megfelelő iskolai végzettséggel, szakmai felkészültséggel, a tisztviselői életpálya szinte teljes ívét – a közigazgatási gyakornoktól, a szolgabíróig, majd az al- és főjegyzőn át esetleg az alispáni posztig – befutva a megyei közigazgatás legmagasabb szintjéig is eljutottak. Kutatásaink alapján e szakemberek munkásságát nem egy esetben a

---

¹¹² MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 49/1894. 1894. ápr. 5. és Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 637/1898. 1898. szept. 21.

¹¹³ 1896. évi XXVI. Tc. a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróságról. In: Magyar Törvénytár 1896. évi Törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici. (Szerk.: Márkus Dezső) Magyar Törvénytár Bp., 1897. 75-109. p.

¹¹⁴ Vezéry 1841. május 2-án született Nagybányán, jogászként kezdte karrierjét, majd 1861-ben Szatmár vármegye aljegyzője lett, de egy évvel később otthagyta hivatalát, a fővárosba költözött, ahol a királyi jogügyi igazgatóságon helyezkedett el, majd pályáját elhagyva, színészként, műfordítóként próbált érvényesülni. Magyar Színházművészeti Lexikon (Főszerk.: Székely György) Bp., 1994. Online változat. Magyar Elektronikus Könyvtár <http://mek.niif.hu/02100/02139/html/sz28/252.html> (Letöltés dátuma: 2011. febr. 12.)

¹¹⁵ Szolnoki fejek. (Szerk.: Hirn László – Zsadányi Oszkár) Szolnok, 1928.

¹¹⁶ Rendszeres jelentés Jász-Nagykun-Szolnok megye állapotáról. (Szerk.: Sipos Orbán) Szolnok, 1880. 378. p. Vö.: SZURMAY ERNŐ: Emlék-jelek. Szolnok az irodalomban – szolnoki irodalom. Szolnok, 2000. 76-79. p.

fennálló törvények tiszteletben tartásával a törvényhatóság, az önkormányzatiság iránti következetes, alázatos, olykor önfeláldozó munka, a merev bürokratikus jogszabályalkalmazáson túlmutató, s a mindennapi tevékenység során is megjelenő emberségesség, egyfajta tisztviselői éthosz, a megyében élő valamennyi társadalmi réteg sora iránt érzett felelősség, a tisztviselőtársak iránti megbecsülés, továbbá a Magyar Királyság eszméje és az uralkodó irányában mutatott lojalitás egyaránt áthatotta. E személyek munkássága jelentős mértékben hozzájárult a vármegye gazdasági fejlődéséhez, a modern infrastruktúra, közút- és vasúthálózat kiépüléséhez. Mindezek mellett e közigazgatási szakemberek aktív szereplőivé váltak a megyeszékhely kulturális, művészeti és társadalmi közéletének is, családjuk révén olykor meghatározó szerepet vállaltak egyházközösségek működésében, karitatív mozgalmakban, művészek támogatásában. A Jász-Nagykun-Szolnok megyére vonatkozó archontológiai és prozopográfiai kutatásaink során több esetben is olyan, az 1945 utáni történetírás által elfeledett életpályákra bukkantunk, amelyek a dualizmuskori vármegyei közigazgatás történetében – kiemelkedő életművet és munkásságot maguk után hagyva – ezen értékeket képviselték. Nyilvánvaló, hogy e karrierek hátterében nem pusztán a kor, hanem elsősorban az egyéni képesség és habitus, de talán az elkötelezett hivatástudat, a léptenyomon megmutató társadalmi megbecsültség, a tisztviselői kar összetartozás-tudata, a közösség mentalitása, a kollektív, olykor valláserkölcsi alapokra is épülő moralitás és a család egyaránt ott munkálkodott. A más megyékre vonatkozó – és az utóbbi években szerencsére megszorodó – illetén kutatások azt látszanak igazolni, hogy e szakemberek esetében nem pusztán egy konkrét vármegyére szorítkozó, egy-egy egyedi esetről lehet említést tenni, hanem a korabeli vármegyei közigazgatás általánosabb jelenségéről van szó.¹¹⁷

A századfordulón – a lakosságszám gyarapodásával, illetve a modern polgári állam közigazgatási feladatköreinek bővülésével összefüggésben – a vármegyei igazgatás tisztviselőire háruló hivatali teendők jelentősen megszorodtak. A központi és járási hivatalok alkalmazottaira mind a bővülő ügyforgalom, mind az ügytípusok differenciálódása növekvő terheket rótt, amit a törvényhatóság mind a tiszti, mind pedig a segéd- és kezelőszemélyzet létszámának gyarapításával igyekezett mérsékelni. A legégetőbb munkaerőhiány – hasonlóan más vármegyékhez – a központi hivataloknál jelentkezett. Csak hogy a központi és külső tisztviselői álláshelyek szaporításának egyaránt korlátot szabott az előre rögzített államsegély mértéke és a megyei pótdók kivetésének korlátja.

Ezért is vált fontossá a századelőn a vármegyei tisztviselők javadalmazásának egységes rendezése, amelyet az 1904. évi X. törvénycikkely szabályozott.¹¹⁸ A vármegyei alkalmazottak, vagyis a tiszti-, segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzet illetményeit a jogszabály az állami tisztviselőkével megegyező módon rögzítette. Ennek megfelelően a megyei tisztviselőket hat fizetési osztályba és azon belül fokozatokba sorolta, s ezzel megszüntette a megyénként eltérő tiszti fizetéseket. Az egységes szabályozás alapján a VI. fizetési osztályba tartozott a vármegyei közigazgatás első embere, az alispán, őt követte a VII. fizetési osztályban a főjegyző, az árvaszéki elnök, a főügyész és a főszolgabíró. A VIII. fizetési osztályba tartozott a megyei főorvos, az I. osztályú aljegyző, a főszolgabíró, az árvaszéki ülnök, a IX. fizetési osztályba az alügyész (árvaszéki ügyész), a II. osztályú aljegyző, az I. osztályú szolgabíró, a levéltárnok, az irodaigazgató. A X. fizetési osztályba sorolták a III. osztályú aljegyzőket, a II. osztályú szolgabírokat, az árvaszéki fogalmazókat, a vármegyei orvosokat, a járási orvosokat, az allevéltárnokot (levéltári segéd), a közgyámot, az irodatisztet, valamint a nyilvántartó, az iktató, a kiadó, az irattárnok (árvaszéki levéltárnok) és

---

117 ERDÉSZ Ádám: Lukács György – egy kiemelkedő politikus pályaképe. Múltidéző mozaikok Békés megye történetéből. Gyula, 2010.

118 1904. évi X. tc. a vármegyei alkalmazottak (tiszt-, segéd- kezelő- és szolgaszemélyzet) illetményeinek szabályozásáról. In: Magyar Törvénytár 1903-1904. évi Törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici. (Szerk.: Márkus Dezső) Magyar Törvénytár Bp., 1904. 41-60. p.

sortárnok munkaköröket. A XI. fizetési osztályban, a hierarchia alján találjuk az írnok, a lajstromozó, a segédnyilvántartó, a segédiktató, a segédkiadó, a segédírártárnok (írártári segéd), a segédgyám, a várnagy, a laktanyafelügyelő és a könyomdavezető beosztásokat. Jóllehet az elkövetkező években lényeges változás a vármegyei közigazgatás terén nem következett be, a századfordulót követő kormányváltások és politikai küzdelmek a vármegyék politikai közéletében is hullámokat vetettek, és a dualizmus rendszerének belső feszültségeire hívták fel a figyelmet. A politikai élet átrendeződésének eredményeként az országgyűlési képviselőválasztások kapcsán Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében is fellángoltak a küzdelmek. Bánffy Dezső kormányának bukása után Széll Kálmán alakított új kabinetet, mindez pedig a kormányzat emberének számító főispáni tisztségben is változásokat eredményezett: Almásy Géza főispán visszavonult, helyére az 1899. június 6-i közgyűlés a kormány által kinevezett Lippich Gusztávot iktatta be.¹¹⁹ Az 1901. évi decemberi tisztújítás során a törvényhatósági bizottság közgyűlése alispánná újból Bagossy Károlyt, vármegyei főjegyzővé pedig Benkó Albertet egyhangú szavazással választotta meg.¹²⁰ Az újraválasztott tisztikar felkészült szakembereinek személye garanciát kínált arra, hogy a törvényhatóság közigazgatása a korábbi hagyományoknak megfelelően működjön. A vármegyei közéletben azonban hatalmas változásokat eredményezett a dualista monarchia politikai rendszerének 1905-1906-os válsága.

---

119 MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 239/1899. 1899. jún. 6.

120 MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok megye Kgy. jkv. 1013/1901. 1901. dec. 21.

II. 2. Az 1905-1906. évi vármegyei ellenállás

Az egész országra – kisebb-nagyobb intenzitással – kiterjedő vármegyei ellenállás, illetve a 1905-1906-os kormányzati válság a mélyben gyökerező, ám 1904 őszétől felerősödő politikai válság¹ eredménye volt. Az 1904. november 18-i, úgynevezett „zsebrendőszavazás” (Tisza István erőszakos eszközökkel végrehajtott házszabály-módosítása) nem múlt el következmények nélkül. Nem csak a december 13-án végrehajtott képviselőházi rombolásra gondolunk, hanem arra is, hogy ez a lépés az ellenzék további aktivizálódásához, a Tisza István politikájával szembe forduló koalíciójához, illetve végül az országgyűlés feloszlásához vezetett. Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében a szolnoki ellenzék vezetői november 27-ére népgyűlést hívtak össze. A helyi – kormánypárti – sajtó elítélte a függetlenségi párti országgyűlési képviselők részvétele mellett zajlott összejevetelt, mely szerintük a „*hazaftias kormány, a szabadelvűpárt és a közrend ellen*” demonstrált.² Ellenlépésként a vármegyei szabadelvű párt – melyet korábban súlyos veszteség ért Horthy István halálával – is zászlót bontott: 1904. december 1-jén, Szolnokon, a Kossuth-szállóban új vezetőt is választott, gróf dr. Almásy Imre személyében.³ Felbuzdulásuk legfőbb jeleként december 8-án a vármegye több száz fős küldöttséggel kereste fel Budapesten Tisza Istvánt, hogy támogatásukról biztosítsák.⁴ Az 1904. december 22-én tartott vármegyei közgyűlésen – Kecskemét város felirata kapcsán – a kormánynak bizalmatlanságot szavazó indítványról kellett dönteni. Az indítvány melletti és elleni felszólalások után elrendelt név szerinti szavazáson 158 fő az állandó választmány javaslata mellett (azaz a felirat ellen), míg 45 fő az állandó választmány javaslata ellen, a kormány elleni bizalmatlanság kinyilvánítása mellett döntött. Az ezt követő határozat alapján a vármegye törvényhatósági bizottsága „*mintegy hazafias kötelességének tartja, hogy e nehéz küzdelmek között a kormány iránti bizalmát kifejezésre juttassa s a kormány törekvéseit ez által is támogassa*”.⁵

Az 1905 elején (Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében 1905. január 26-án) megrendezett országgyűlési képviselő-választások példátlan eredményeként a három évtizede kormányzó Szabadelvű Párt megbukott. A választásokon megyénkben is (az elmúlt hetekben történtek ellenére is) földcsuszamlás-szerű győzelmet aratott az ellenzék, hiszen a szabadelvűek egy körzetben sem tudtak nyerni (így az 1901-ben megszerzett mindhárom mandátumot elveszítették), sőt mindössze két körzetben mérették meg magukat.⁶

Megegyezés híján azonban az uralkodó nem a győztes koalícióra, hanem báró Fejérváry Géza tábornagyrára, a királyi testőrség parancsnokára bízta a kormányalakítást. Az 1905. június 18-án kinevezett parlamenten kívüli, úgynevezett darabont-kormány azonban nehézségekbe ütközött.⁷ Három nappal később ugyanis a képviselőház⁸ és a főrendiház⁹ is kinyilvánította bizalmatlanságát a kormány iránt, sőt a képviselőházban a koalíció „nemzeti

1 Hanák Péter mellett HANÁK Péter (Főszerk.): Magyarország története tíz kötetben. 7. Magyarország története 1890-1918. I. köt. Bp., 1983. 39-43. p. (Továbbiakban: HANÁK P. 1983.) Romsics Ignác is öt nagy ellentéppárról beszél a század eleji vitakérdések kapcsán: a közjogi vitáról, a dzsentrí- és a zsidókérdésről, a munkásság harcáról, a föld- vagy parasztkérdésről, a nemzetiségi kérdésről. In: ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., 1999. 68-86. p.

2 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok, 1904. november 27. 2. p. és 1904. december 1. 2. p.

3 Uo. 1904. november 27. 2. p. és 1904. december 1. 1. p., december 4. 2-3. p.

4 Uo. 1904. december 8. 2. p. és december 11. 1-2. p.

5 Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (Továbbiakban: MNL JNSZML) Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Közgyűlési jegyzőkönyv 771/1904. (Továbbiakban: Kgy. jkv.)

6 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok, 1905. január 29. 1-2. p.

7 ROMSICS I. 1999. 70. p. és HANÁK P. 1983. 570-571. p.

8 Képviselőházi napló, 1905. I. köt. 1905. február 17–június 21. – Ülésnapok - 1905-38.

9 Főrendiházi irományok, 1905. I. kötet, 1-41. sz. – Irományszámok - 1905-24.

ellenállást”¹⁰ hirdetett. A kormány helyzetét tovább súlyosbította a költségvetés nélküli állapot.¹¹

A képviselőházi felhívásra a vármegye törvényhatósági bizottsága már az 1905. évi június hó 26-án tartott közgyűlésen¹² „kibontotta a nemzeti ellenállás zászlaját”. Ekkor dr. Tóth János indítványa alapján kimondták, hogy ha a kormány „*meg nem szavazott adók behajtását, vagy meg nem ajánlott ujonczok kiállítását rendelné el*”, akkor ezt a törvényhatóság megtagadja, illetve, hogy: „*elvárja és megköveteli a vármegye összes tisztviselőitől (...), hogy a kormánynak a törvényhozás által meg nem szavazott adók behajtása, beszédésére, vagy a törvényhozás által meg nem szavazott, ujonczok kiállítására, a sorozásra esetleg kibocsátandó rendeleteit, akár a kormánytól közvetlenül, akár a főispán útján intézetenek azok hozzájuk, letett tiszti esküjük értelmében végre nem hajtják és azok végrehajtásában közre nem működnek*”.¹³ Ugyanezen az ülésen bejelentette Lippich Gusztáv főispán, hogy beadta állásáról való lemondását.¹⁴ Az egy hónap múlva, július 25-én tartott rendkívüli közgyűlésen megerősítették a korábbi határozatokat az adófizetés és az újonczás kérdésében.

Ebben a zaklatott időszakban történt meg a 10 évvel korábban megalkotott szervezeti szabályrendelet módosítása is. Ekkor döntöttek arról, hogy – a korábbi tervekkel ellentétben – továbbra is fenntartják az építészeti hivatalnál rendszeresített írnokei állást (összesen ebből 16 volt), hogy eltörlik a várnagyi tisztséget (mivel sikerült rendszeresíteni az irodaigazgatói állást), hogy a várnagyi tisztség eltörléséből felszabaduló pénzből egy díjnoki és egy „hajdú” állást szerveznek (összesen 3 díjnok és 11 hajdú volt ekkor).¹⁵

Mivel Kristóffy belügyminiszter megsemmisítette a törvényhatóság által elfogadott határozatokat,¹⁶ illetve az országos politikai szintéren sem történt érdemi előrelépés, az október 16-án megtartott közgyűlés kemény szavakkal és határozott döntésekkel állt ki korábbi határozatai mellett.¹⁷ Ugyancsak ezen a közgyűlésen dr. Bozóky Árpád bizottsági tag indítványára alkotmányvédő bizottság¹⁸ alakult, amely aznap alakuló gyűlést tartott. Elnöke dr. gróf Almásy Imre, előadója dr. Kuszka István lett. A bizottság „*ellenállási küzdelmünknek (...)* volt lelke és vezetője s e bizottság tagjai jártak elől lelkesítő példával az anyagi áldozatok terén is s e bizottság gyűjtötte össze azt az alapot, a melyből a vármegyei tisztviselők, – midőn

---

10 Szabó Dániel ezt a „nemzeti ellenállást” a törvényhatósági (elsősorban vármegyei) tisztviselők és a kormányhatalom csatájaként definiálta. SZABÓ Dániel: Századfordulós azonosulásformák. In: Valóság, 1991. 11. szám. 23. p.

11 Sarlós Béla megállapítása szerint ha „*a Fejérváry-kormány költségvetési felhatalmazással rendelkezik, sokkal határozottabban tudott volna fellépni a törvényhatóságokkal szemben, a közigazgatási ellenállást jóval rövidebb idő alatt letörhette volna, s ezzel meggyorsítja a kormányzati válság megoldását, a koalíció behódolását.*” SARLÓS Béla: Közigazgatás és hatalmpolitika a dualizmus rendszerében. Bp., 1976. 186. p.

12 Ami az országban az első egyike volt Horváth József szerint. HORVÁTH József: Az 1905/6. évi vármegyei ellenállás története. „A vármegye” politikai és közigazgatási hetilap kiadása, Bp., 1907. 8. p.

13 MNL JNSZML Kgy. jkv. 264/1905.

14 A törvényhatósági bizottság megállapította, hogy Lippich Gusztáv „*főispáni állását azért hagyta el, mert alkotmányos érületével és hazafiasságával nem találta összeegyeztethetőnek, hogy a jelenlegi alkotmányellenes kormány alatt szolgáljon...*”. In: MNL JNSZML Kgy. jkv. 787/1905. A főispán ezután szabadságoltatta magát. A király végül 1905. november 21-én döntött Lippich felmentéséről.

15 MNL JNSZML Kgy. jkv. 551/1905. Azt is leszögezték azonban, hogy a várnagyi tisztség csak üresedés után szűnhet meg.

16 Magyar királyi belügyminiszter 81638/1905. MNL JNSZML Alispáni iratok 768/1906. Az alispán szeptember 5-én felterjesztéssel „válaszolt” a négy nappal korábbi rendeletre (Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye Hivatalos Lapja, 1905. november 16. 2-3. p.), azonban ez is elutasításra került.

17 „*Szent kötelességének tartja Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közönsége minden törvényes eszközzel megvédeni hazánk ezeréves alkotmányát s abban biztosított állami önállóságát, bárhonnét jövő támadással szemben.*” MNL JNSZML Kgy. jkv. 539/1905.

18 Tagjai: dr. Ádám Sándor, dr. gróf Almásy Imre, Balázsovich Ernő, Bathó János, Bíró Fechtig Imre, dr. Bozóky Árpád, Faragó Sándor, Fülöp Ferenc, Gruschbach Sándor, Gyömörey Félix, dr. Horváth Lajos, Huba Lajos, Kerekes Géza, dr. Kiss Ernő, Kiss János id., Kövér János, Kreutzer Balázs, Kuncze Imre, dr. Kuszka István, Madarász Imre, Makay Zádor, Mallár József, dr. Mandel Sándor, dr. Markbreit Gyula, Mátray Lajos, dr. Nánássy Endre, Papp Elek, Pethes Antal, Rimaszombati István, Rónai Ferencz, Simon Ferencz, Szabó István, dr. Szentesi Tóth Kálmán, dr. Tóth János, Tóth Máttyás, Vadai Ferencz, dr. Weisz István. Decemberben dr. Kiss Ernő és Balázsovich Ernő helyett Lippich Gusztáv és gróf Szapáry György került be a bizottságba. A bizottság megalakulásáról és tevékenységéről: MNL JNSZML Alispáni iratok 324/1906.

a kormány megvonta a vármegye dotációját – négy hónapon át fizetésüket kapták”.¹⁹ Közülük dr. gróf Almásy Imre, Kerekes Géza és Tóth János részt vett az alkotmányvédő bizottságok képviselőinek november 26-án tartott budapesti gyűlésén is.²⁰ A november 7-én tartott közgyűlésen – a belügyminiszter ismételt megsemmisítő leiratára – a vármegye törvényhatósága ismét bizalmatlanságát fejezte ki a kormánnyal szemben.

1905. november hó 21-én mentette fel főispáni állásából az uralkodó Lippich Gusztávot és nevezte ki az új főispánt, Lenk Gyula királyi ítélő táblabíró személyében.²¹ Ezzel a kinevezéssel kezdődött el egy új szakasza a „nemzeti ellenállásnak”. A december 7-én tartott közgyűlés ugyanis kimondta, hogy a főispán kinevezésében „az ország alkotmányának, törvényes közigazgatásának és törvényhatósági önkormányzatunk szabadságának sérelmét látja”, illetve, hogy a „főispáni kinevezés elfogadása egyenlő azzal, hogy az illető a magyar nemzet ősi alkotmánya és ellenállási ereje megtörésére segédkezet nyújt, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatósági bizottsága azokat, kik ettől a kormánytól főispáni hivatalt elfogadnak és kik a főispánnak alkotmányellenes munkájában bármiképp segédkezet nyújtanak, hazaárulóknak nyilvánítja...”. Az új főispánnak szembe kellett néznie azzal is, hogy – ismerve a közgyűlési határozatokat – nem lesz egyszerű dolga, hiszen a vármegye törvényhatósági bizottsága megtiltotta a tisztviselőknek, községi előljáróknak, hogy közreműködjenek; utasította az alispánt, hogy a főispáni hivatalos pecsétet vegye magához, a vármegyei székház közgyűlési termének ajtajait zárja be, pecsételtesse le; a főispáni lakást Lenk Gyulának nem engedik át. December 15-én érkezett meg Szolnokra Lenk Gyula. A kinevezett főispán csendőri karhatalom mellett (miután a pecsétek eltávolítására Bagossy Károly alispán nem volt hajlandó) a közgyűlési terem és a főispáni lakás lepecsételt és elzárt ajtóit katonai fegyverkováccsal felnyitatta, új kulcsokat készíttetett, és december 23-ára közgyűlést hívott össze.²² A december 29-én megtartott közgyűlés által aztán törvénytelennek, szabálytalannak és semmisnek nyilvánított gyűlésen csendőrszuronyok sorfala mögött tette le az esküt.²³ December 29-én további fontos döntések meghozatalára került sor. Lenk Gyula „budapesti lakos” ellen – a december 15-én történt fellépése miatt – több vélelmezhető büntett (hatóság elleni erőszak, magánlak-sértés, hivatali hatalommal való visszaélés) és vétség (más ingatlan vagyonának szándékos és jogtalan megrongálása) miatt a törvényhatóság feljelentést tett.²⁴ Ugyanekkor elindították a főispáni lakás elfoglalása miatti kilakoltatási pert is, azonban a törvényhatóság keresetét – első és másodfokon is – elutasították.²⁵ Ekkor tárgyalták a belügyminiszter karácsonyi rendeletét, amellyel 1906. január 1-jétől beszüntették az állami javadalmazást.²⁶ Ezzel a döntéssel, a vármegye összes

---

19 BENKÓ Albert alispán összefoglaló jelentése. MNL JNSZML Alispáni iratok 57/1906.I. (Továbbiakban: BENKÓ A. 1906.)

20 HORVÁTH J. 1907. 41. p.

21 MNL JNSZML Alispáni iratok 311/1906.

22 MNL JNSZML Kgy. jkv. 788/1905.

23 „...már a kora reggeli órákban Szolnok város szívében, a vármegyeház előtti téren valóságos tábori élet uralkodott. Temérdek csendőr, gyalogos- és lovaskatona állta el a járó-kelő polgárok útját.” „Két csendőrszakasz bevonult a megyeház épületébe, megszállta a lépcsőket, folyosókat, elállta a főispáni helyiséghez és főispáni lakásba vezető folyosót és csak a főispán legbizalmasabb híveit bocsátotta be. Az utcán két század kecskeméti huszár Máriássy százados vezetése alatt és a szolnoki 68-ik gyalogezred helyezkedett el”. In: HORVÁTH J. 1907. 229. p.

24 A királyi ügyészség a vád képviselőjét megtagadta. Ezután a vármegyei ügyész, mint pótmagánvádló átvette a vád képviselőjét. 1906. június 14-én a szolnoki királyi törvényszék mellőzte a vizsgálat elrendelését. MNL JNSZML Alispáni iratok 328/1906.

25 A vármegyét ráadásul 280 korona perköltség megfizetésére kötelezték. MNL JNSZML Alispáni iratok 329/1906.

26 Magyar királyi belügyminiszter 133741-II-a/1905. „... azon vármegyék állami javadalmazásának folyósítását kell beszüntetnem, amelyek törvénybe ütköző határozataikkal az állam jövedelmének nagymérvű csökkenését előidézték. Minthogy pedig a vármegyék ebbeli törvénytelen törekvését a vármegye közönsége törvénybe ütköző határozataival és megsemmisítő rendeletem végrehajtásának megtagadásával szintén támogatta, ennél fogva ezennel értesítem, hogy állami javadalmazásának folyósítását 1906. évi január hó 1-ével, további intézkedésig megszüntetem”. MNL JNSZML Alispáni iratok 768/1906.

alkalmazottja fizetés nélkül maradt.²⁷ A tisztviselők kártalanítását, illetve javadalmazását önkéntes adományokkal kívánták megoldani.²⁸

Ragaszkodtak továbbá a feloszlattott alkotmányvédő bizottság munkájához²⁹, illetve Vezéry Ödön várnagy, tiszteletbeli jegyző ellen vizsgálatot indítottak, felfüggesztették, az általa szerkesztett Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Lapok nyomdáját a megyeházáról kitelepítették, mivel a főispán által összehívott közgyűlésen megjelent s a jegyzőkönyv felvételében segédkezett.³⁰

1906 januárjában olyan eset történt Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében, amely néhány pillanatra országos tényezővé tette a megyei eseményeket. Történt ugyanis, hogy az alkotmányvédő bizottság – hivatkozva arra, hogy a vármegyében önkéntes adó alig folyt be, újonc pedig önkéntesen egy sem jelentkezett – felmentette a tisztviselőket az önkéntes adóra és újoncokra vonatkozó közgyűlési határozatok végrehajtásának kötelezettsége alól és megengedte, hogy a tisztviselők az erre vonatkozó kormány-, vagy főispáni rendeleteket végrehajtsák.³¹ A határozat kiszivárgása után „A Vármegye” című szaklap veszélyes precedenst látott a döntésben, éppen ezért erős támadást intézett az alkotmányvédő bizottság határozata ellen.³²

A cikk után Benkó Albert alispán-helyettes vármegyei főjegyző fölkereste Budapesten dr. Horváth József országgyűlési képviselőt és közölte vele, hogy nagy valószínűség szerint a törvényhatósági bizottság elfogadja a következő közgyűlésen az alkotmányvédő bizottság határozatait. dr. Horváth József ezután arra kérte Benkó Albertet, hogy három napra függessze föl intézkedéseit. Benkó ebbe beleegyezett. Horváth ezután felkereste gróf Hadik Jánost és gróf Andrássy Gyulát, és együtt próbáltak megoldást keresni a problémára. Andrássy Gyula táviratilag kérte dr. gróf Almásy Imrét, az alkotmányvédő bizottság elnökét a határozat megváltoztatására.³³ Az 1906. évi január 25-én tartott rendkívüli közgyűlés döntése (bár dr. Kiss Ernő kitartott a korábbi közös határozat mellett) alapján bejelentették, hogy a tisztikar a végsőkig elszánt és betartják a törvényhatóság megerősített határozatait.³⁴ Ezt követően a törvényhatóság vezetője, Bagossy Károly alispán és Berki József főügyész kérvényezték nyugdíjazásukat.³⁵

Február 25-ére az ország számos pontjára népgyűléseket szerveztek, hogy az országgyűlés feloszlata ellen tiltakozzanak. Kristóffy belügyminiszter a gyűléseket betiltotta és utasította a vármegyék vezetőit a rendezvények megakadályozására. A megyében 300 huszárt és 1.400 gyalogost mozgósítottak, ám a főispán előterjesztésére a belügyminiszter engedélyt adott arra, hogy a képviselői beszámolókat egyleti helyiségekben megtarthassák.³⁶

---

27 A magyar közigazgatási bíróság a felterjesztett panaszokat 1906. május 29-én tárgyalta, és határozatában az addig beállt változásokra hivatkozva az eljárást megszüntette. MNL JNSZML Alispáni iratok 768/1906.

28 „Az alkotmányvédő bizottság (...) megindította az aktiót arra nézve, hogy a vármegye közönsége hazafias adakozás útján teremtsen elő oly állapot, amely az existenciájukban megtámadott vármegyei tisztviselők fizetésének kiszolgáltatását biztosítsa s az alkotmányvédő bizottság ez irányú lépéseit, hála a közönség hazafias áldozat készségének, siker is koronázta, mert oly tekintélyes alap gyűlt össze, amelyből a tisztviselők összes járandósága négy hónapon át pontosan kiszolgáltatható volt.” dr. Benkó Albert alispán összefoglaló jelentése. MNL JNSZML Alispáni iratok 57/1906.I. Ez az összeg 1906. január 15-én 70.000 koronára rúgott. HORVÁTH J. 1907. 53. és 232. p.

29 MNL JNSZML Kgy. jkv. 808/1905.

30 Uo. Kgy. jkv. 800/1905.

31 HORVÁTH J. 1907. 232. p. és Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok, 1906. január 11. 2. p. A cikk méltányosnak és „correct”-nek nevezi a bizottság álláspontját. Megosztja olvasóival azt az információt is, hogy a döntés miatt többen távozni kívánnak a bizottságból.

32 HORVÁTH József: A szolnoki eset. In: A Vármegye, 1906. január 14. Közli: HORVÁTH J. 1907. 232-233. p.

33 HORVÁTH J. 1907. 233. p.

34 MNL JNSZML Kgy. jkv. 4/1906.

35 1906. február 1-jétől nyugdíjazták őket. MNL JNSZML Kgy. jkv. 5/1906. kgy. sz. Az alispán esetében a törvényhatósági bizottság határozatát megfellebbezték, csak a belügyminiszter 22791/1906. szám alatt kelt leiratával lett véglegesen elintézve a kérdés. A hivatal tényleges átadására 1906. január 2-án, formális átadására 1906. április 2-án került sor. MNL JNSZML Alispáni iratok 6510/1906.

36 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok, 1906. február 25. 1. p. Az alispán jelentéséből tudjuk, hogy végül csak Törökszentmiklóásra vonult ki a katonaság. MNL JNSZML Alispáni iratok 6102/1906.

Az 1906. évi február 26-án tartott rendkívüli közgyűlésen az alispán-helyettes vármegyei főjegyző is bejelentette lemondását („*a bekövetkezett absolut uralomra való tekintettel*”), ám azt a törvényhatóság nem fogadta el („*ugy neki mint a hazafias vármegyei tisztikarnak állásában való megmaradását a közérdekben állónak tartja*”), és kijelentette, hogy a tisztikar részére újabb határvonalat nem kíván kijelölni. Ez a kompromisszumos döntésnek ható határozat tulajdonképpen biztosította a vármegyei tisztikar egyben tartását, illetve a közigazgatás („*az indifferens ügyekre nézve*”) zavartalan menetét.³⁷

Ráadásul a belügyminiszter – Lenk Gyula főispán közbenjárására – az árvaszéki tisztikar, a kinevezett tisztviselők, a segéd- és kezelőszemélyzet fizetését újra folyósítani kezdte március 1-jétől kezdve.³⁸

Egy hónap múlva azonban már ismét a megsemmisítő és megerősítő határozatoké, a tiltakozásé volt a főszerep. Emellett a törvényhatóság felhívta tisztviselőit, hogy „*állásaikat mindaddig tartsák meg, míg tőlük nyílt törvénysértés nem követellettik*”.³⁹ Ha mégis ilyen történe, akkor az alispánnak rendkívüli közgyűlést kell összehívnia. Erre már nem került sor, hiszen a koalíció vezetői megegyeztek a Fejérváry-kormányval – lásd: adó- és újoncjutalék, választójogi reform – így a kormányválság megoldódott: a király Wekerle Sándort bízta meg az új kormány megalakításával.⁴⁰ Ezzel értelemszerűen megszűnt a „nemzeti ellenállási” küzdelem értelme⁴¹ is, aminek az április 18-án tartott rendkívüli közgyűlés is tanúbizonyságát adta. Kimondta a közgyűlés, hogy a Lenk Gyula főispán jogkörének törvényességére, a vármegyéhez és a tisztviselőkhöz való viszonyára vonatkozó határozatait hatályon kívül helyezi, illetve köszönetet mondott az alkotmányvédő bizottság elnökének, dr. gróf Almásy Imrének, a bizottság tagjainak, Kerekes Géza bizottsági tagnak, a bizottság üléseit házában tarthatták.⁴²

A vármegye irányításában is változások történtek. A király 1906. április 22-én dr. gróf Almásy Imrét, az alkotmányvédő bizottság elnökét nevezte ki a vármegye élére, beiktatását május 12-én tartották, ünnepélyes keretek között.⁴³ Az alispáni székbe az eddigi vármegyei főjegyző, Benkó Albert került 1906. június 26-án, az új főjegyző pedig dr. Küry Albert lett.⁴⁴ A politikai, alkotmányos viszonyok rendeződése, az új választások lebonyolítása (a mandátumok sorsa sem változott) után minden a régi rendszerben működött tovább...

---

37 MNL JNSZML Kgy. jkv. 10/1906. és HORVÁTH J. 1907. 234. p.

38 Az alkotmányvédő bizottság a jegyzőkre, a főszolgabírákra és a szolgabírákra más elbírálást javasolt. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok, 1906. február 25. 2. p.

39 Benkó Albert alispán összefoglaló jelentése. MNL JNSZML Alispáni iratok 57/1906.I.

40 Hanák P. 1979. 605-606. p.

41 „*A kormány és a törvényhatóságok közötti közigazgatási összeütközés végeredményben zűrzavaros, anarchikus állapotokat idézett elő, amelyben mindkét fél egyre gyakrabban szegte meg a jogszabályokat, a polgári jogrendszerben létrehozott törvényes előírásokkal, törvényi tilalmakkal egyre kevésbé törődtek. Nem a megyei ellenállás eredményei, hanem a dinasztia hatalmi helyzetének egyre nyilvánvalóbb túlsúlya vezetett a koalíció és az uralkodó közötti paktumra*”. In: SÁRLÓS B. 1976. 194. p.

42 MNL JNSZML Kgy. jkv. 262. és 263/1906.

43 MNL JNSZML Kgy. jkv. 266-267. kgy.sz. A főispáni széket, mint a hatalom egyik szimbólumát dr. Ádám Sándor használaton kívül akarta helyettesíteni (sikertelenül – MNL JNSZML Kgy. jkv. 262/1906. kgy. sz.), míg Horváth egyenesen a szék elégetéséről emlékezett meg: „*Azt a széket ugyanis, melyen Lenk magát installálta – elégették. Pedig a szegény szék igazán ártatlan volt a megyefőnökségben*”. HORVÁTH J. 1907. 235. p.

44 MNL JNSZML Kgy. jkv. 289-290/1906.

II. 3. Közigazgatás a dualizmus utolsó másfél évtizedében

Az 1905-1906-os alkotmányos válság és az úgynevezett „nemzeti ellenállás” ismét rámutatott a vármegyei törvényhatóságok politikai szerepére, illetve a megfelelő törvényi szabályozások hiányára. Erre adott választ dr. Benkó Albert, aki alispán-helyettes vármegyei főjegyzőként vezette a törvényhatóságot az alkotmányos válság idején. Negyedéves jelentésében elemezte a kialakult helyzetet. Kiindulópontja az volt, hogy „*az utóbbi harmincz év alatt a vármegyék jogai évről-évre összeszorítottak, a kormányhatalom lépésről-lépésre hódította el a tért az önkormányzati tevékenység elől, folyton erősebbé és közvetlenebbé tette a felügyeleti és beavatkozási jogot, megfosztotta a vármegyéket hatalmi eszközeitől...*”¹ Megoldásként sürgős reformokat javasolt: „*az alkotmányos jogoknak a nemzet minden tagjaira való kiterjesztése és biztosítása, a vármegyék és városok önkormányzati jogainak szélesítése, szabadabbá tétele és bírói oltalom alá helyezése, a sajtószabadságnak körülbástyázása, a gyülekezési és egyesülési jognak törvény által való szabályozása, a törvényhatósági tisztviselők szolgálati pragmatikájának megalkotása és fegyelmi ügyeiknek bírói útra utalása*”. Mindezen elgondolásait a Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesülete által 1904. évben meghirdetett pályázatra készült – pályadíjban részesített – munkájában is kifejtette, amely végül 1911-ben jelenhetett csak meg.² Előszavában megállapította, hogy reformjában megerősítené a vármegyék alkotmányjogi jelentőségét, hogy a tisztviselő-választási elvet nem akarja teljesen megszüntetni, illetve, hogy a közigazgatás gyökeres átalakítása nélkül jó közigazgatás nem létezhet, márpedig „*jó közigazgatás nélkül [...] az egységes, erős Magyarországot ki nem építhetjük*”.³

Az 1906-ban végre hatalomra került koalíció valóban törvényeket hozott a megyei intézményrendszer megerősítésére. Így 1907-ben eltörölték az úgynevezett „Lex Szapáryana” néven elhíresült 1891. évi XXXIII. törvénycikket,⁴ amely kimondta a közigazgatás államosítását, valamint kiterjesztették a Közigazgatási Bíróság hatáskörét,⁵ illetve biztosították az állami és törvényhatósági alkalmazottak nyugdíjviszonosságát (1907: LIX. törvénycikk „*az állami és a törvényhatósági alkalmazottak nyugdíjviszonosságának szabályozásáról*”).

A koalíció alatti időszak egyik érdekes vármegyei szabályrendelete (az 1905-6. évi ellenállási időszakra visszautalva) született meg az 1909. június 28-én tartott rendes közgyűlésen. A (meg nem valósult) tervezet szerint az alispán és törvényes helyettese is összehívhatna rendkívüli közgyűlést. Ezt azonban a belügyminiszter nem hagyta jóvá, arra hivatkozva, hogy a „*rendkívüli közgyűlés összehívásának joga a törvény kifejezett rendelkezése szerint főispáni jog s a törvény kifejezett rendelkezéseivel szemben az alispáni hatáskör kiterjesztése csak törvényhozás útján történhetik*” (1909. évi 121.140 sz. BM határozat).⁶

A törvényhatósági közigazgatás reformja azonban a koalíció veresége és a Nemzeti Munkapárt hatalomra kerülése után megállt,⁷ illetve ismét új irányt kapott: megint napirendre került az átfogó rendezés, az államosítás terve, amely terv azonban az 1914-ben kitört háború

---

1 Benkó Albert jelentése a Törvényhatósági Bizottságnak 1906. március, április, május hónapokról. MNL JNSZML Alispáni iratok 11092/1906.

2 Benkó Albert: A vármegyei közigazgatás reformjának irányelvei Bp., 1911.

3 Uo. 13-14. p.

4 A törvény hatályát az 1907: LVIII. törvénycikk semmisítette meg.

5 A Közigazgatási Bíróság az 1896. évi XXVI. törvénycikk alapján jött létre; jogkörét az 1907. évi LX. törvénycikk bővítette. In: SÁRLOS Béla: Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében. Bp., 1976. 170-179. és 198-207.p. ; CSIZMADIA Andor: Jogszabályalkotás Tolna megyében. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből. (Szerk.: Puskás Attila) Szekszárd, 1974. 258-262. p.

6 MNL JNSZML Kgy. jkv. 39/1910. A rendeletet idézi: CSIZMADIA A. 1974. 423. p.

7 Lásd például az 1909. évi adó- és adóigazgatási reformot, amely a munkapárti kormányok miatt elbukott. SÁRLOS B. 1976. 207-234. p.

miatt nem valósult meg.⁸ A tervezet alapján egyébként a Magyar Jogász Egylet is ankétot szervezett. Ezen az ankéton az egyik felkért előadó dr. Benkó Albert volt,⁹ akinek mondandója az alábbiakban foglalható össze: „1. A közigazgatásnak elsődleges és fő hivatását az állam és egyesek közszükségleteinek kielégítése alkotja. 2. A közigazgatás ezen elsődleges fő hivatása mellett alkotmányvédelmi működés kifejtésére is hivatva van, amit azáltal érhetünk el, hogy az önkormányzatban rejlő hatalommérséklő és alkotmányvédő erő érvényesülését biztosíthatjuk. 3. A bíróságok hivatása az alkotmányvédelem szempontjából éppen olyan fontosságú, sőt még fontosabb, mint a közigazgatásnak hasonló működése”.¹⁰

Fontos megemlíteni azt is, hogy a készülő reformra való hivatkozással az 1913. évi LII. törvénycikk elhalasztotta a vármegyei tisztújításokat.¹¹ Horthy Szabolcs főispán a decemberi közgyűlésen így értékelte a halasztást: „Meggzúnik a vármegyei tisztviselők választási rendszere, küszöbön áll az államosítás. Első sorban a tisztviselők érdekében történik ez, mivel alkalmaztatásuk biztosabb lesz, de az állampolgárok érdekében is, mert egyöntetűbb lesz az igazgatás”. A főispán beszédére Küry Abert alispán reagált: „...remélnünk és várunk kell, hogy ti. a vármegyék autonomikus jogai kiterjesztetnek, mégis összeszorul a szíve annak tudatában, hogy nem lesz több restauráció. [...] Kapjon a vármegye nagyobb önrendelkezési jogot és a kultúra és közgazdaság terén időtlen időig fejlődjék vármegyénk...”¹²

A „háború esetére szóló kivételes intézkedéseket” biztosító 1912: LXIII. törvénycikk alapján a minisztérium minden fontosabb közigazgatási feladat végrehajtására kormánybiztosokat nevezhetett ki. Ezek a teljhatalmú kormánybiztosok kizárólag a kormánynak tartoztak felelősséggel.¹³

A világháború kitörésével egy új időszak kezdődött, így érdemes megvonni az eltelt időszak mérlegét. Cieger András megállapítása szerint a korszakban elfogadott törvényekből kitűnik, hogy az állam folyamatosan erősítette szerepvállalását a középszintű igazgatásban, sikerült központosítania a döntések jogát, a közigazgatási közegek kijelölését.¹⁴ Ami a vármegyék pénzügyi önállóságát illeti, megállapíthatjuk, hogy ezen a téren is észrevehető az önkormányzatok önállótlanága.¹⁵ Láthattuk ezt Jász-Nagykun-Szolnok vármegye esetében is, amikor a belügyminiszter megvonta az állami dotációt a megyétől, milyen súlyos gondokat okozott annak ellenére, hogy a törvényhatóságnak saját költségvetését háziadó útján kellett volna fedeznie. Ez azonban nem volt így, a vármegyék rendszeres államsegélyben részesültek, sőt az idő előrehaladtával az állami szerepvállalás csak erősödött.¹⁶

---

8 1914 nyarán nyújtották be a törvényjavaslatokat a közigazgatás reformjáról. A javaslatok a vármegyei tisztviselők kinevezését, személyi, szolgálati viszonyaik szabályozását, illetve a vármegyei közigazgatás szervezetét és működését szabályozták volna. CSIZMADIA A. 1974. 289-298. p.

9 Csizmadia még alispánként említi, bár 1912-től a magyar királyi közigazgatási bíróságon volt ítéldbíró. CSIZMADIA A. 1974. 283. p. Benkó 1913-ban megjelent új munkája is pályadíjat nyert (BENKÓ Albert: A m. kir. közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztéséről. Bp., 1913.). Ekkor már e kérdés „legtekintélyesebb interpretatorának” tekintették. CSEKEY István: A közigazgatási reform és alkotmányvédelem kérdéséhez. In: Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1913. 5. szám. 373. p.

10 A közigazgatás reformja. A Magyar Jogász Egylet közjogi és közigazgatási jogi bizottságában 1914. évi január és február havában tartott előadássorozat. Magyar Jogászegyleti Értekezések., 1914. VIII. köt. 57. füz. Bp., 1914. 39-50. p. Idézi: CSIZMADIA A. 1974. 283. p.

11 Az 1914: XLIX. tc. az 1916. év végéig, az 1916: XXX. tc. a világháborút követő békekötésig („a békekötést követő naptári év végéig”) felfüggesztette a megyei tisztviselők választását.

12 MNL JNSZML Jász-Nagykun-Szolnok vármegye th. Kgy. jkv. 1206. és 1207/1913. Láthatjuk, hogy Küry olyan elvárásokat fogalmazott meg, amelyek éppen ellentmondtak a törvényhozók szándékának.

13 1912: LXIII. tc. 4. §

14 CIEGER András: A közigazgatás autonómiájának nézőpontjai 1848-1918. In: Autonómiák Magyarországon 1848-2000. (Szerk.: Gergely Jenő) I. köt. Bp., 2005. 42. p.

15 „Az állam anyagi segítségnyújtásának a kényszerű elfogadása valóban átszabta az autonómia határait: véleményünk szerint az újraértelmezett autonómia-fogalomban már nem az államtól való teljes anyagi függetlenség volt a fokmérő, hanem a különböző csatornákból - így az államtól is - származó pénzügyi források feletti való autonóm rendelkezés kritériumai (pl. a költségvetési tételek önálló meghatározása, testületi döntéshozatal, a közösség által átlátható és számon kérhető gazdálkodás) a meghatározóak”. CIEGER A. 2005. 57. p.

16 törvények: 1912-ben megalkotott törvény (LIX. tc.)

Cieger elemezte a vármegyék pénzügyi mérlegét is. Ez alapján megállapította, hogy – az 1909-es statisztika szerint – „a 63 vármegye többségének (54 %) vagyonát 30 %-nál is több adósság terhelte”.¹⁷ Jász-Nagykun-Szolnok vármegye esetében ez 26,03 % volt.¹⁸

II. 3. 1. Vármegyei közigazgatás a Nagy Háború éveiben

A rövidre tervezett, ám hosszúra nyúló háborús időszak rendkívüli erőfeszítéseket várt el a vármegyei igazgatástól is.¹⁹ Küry Albert alispáni jelentései nagyon plasztikus képet adnak ennek az embert próbáló időszaknak az utolsó hónapjairól: „Az *administratio* – szinte csodálni lehet – még mindekkoráig komoly fennakadást nem szenvedett. De sokáig ez így, amint van, nem mehet, mert az igazgatás agyonterhelt szervei összeroskadnak a szaporodó munka elbírhatatlan terhe alatt [...]; [...] ha a kormányrendeletek oly lesújtó özönnel szaporodnak és adják a községi, városi, járási, vármegyei központi közigazgatás szerveinek a munkát, mint az utolsó időkben, akkor ha a kormányhatóság nem gondoskodik a végrehajtás céljából külön szervek felállításáról, a gépezet megakad, sőt – Isten ne adja – még komolyabb baj is történhetik. Az, amit ma a közigazgatásnak végeznie kell a vidéken, egyszerűen lehetetlenség.” „A háború [...] gondoljai, bajai a közigazgatás szerveinek munkáját hónapról-hónapra nagyobb, szinte legyőzhetetlen akadályok elé állítják. A temérdek rekvirálási, közellátási tennivalók maguk teljesen igénybe veszik a helyi igazgatás szerveit, de ezek mellett a termelő közönségnek a háború szerencsétleneinek a hadi özvegyeknek, rokkantaknak, árváknak, segélyre szorulóknak a mai ínséges viszonyok között ezerféle jogos kívánsága, ügye-baja s a mindennapi élet kifogyhatatlan feladatai emberfeletti türelmet, jóakaratot, méltányosságot és munkásságot kívánnak. Kivételes munkaerejű, szorgalmú, tudású és szociális érzékenységű tisztviselőkre van szükség, de ilyeneket a megfogyatkozott létszám mellett elegendőt találni, sőt kívánni sem lehet, szinte csoda, hogy az igazgatás gépezete így is forog.”²⁰

A világháború alatti egyik fontos törvény kezdeményezője vármegyénk volt. Kuszka István²¹ és társai ugyanis felvetették a háború alatt keletkezett vagyonok megadóztatását.²² A Küry Albert alispán által is támogatott javaslat fő oka az volt, hogy „szédítő arányú nyereséget produkáltak a tisztesség határain belül mozgó vállalatok is”, épp ezért a „a legnagyobb igazságtalanság volna, hogy sokan százazreket keresve nem áldoznak a közjóra, míg ezrek és ezrek halált, gyászt, vagyoni pusztulást voltak kénytelenek átélni”,²³ továbbá „e nyereséget azok érték el, a kik itthon a bizton őrzött határokon belül házi tűzhelyük kényelmét élvezték, e nyereséget akkor érték el, a mikor ezer meg ezer honfitársuk mindennap gyötrő szenvedés között a halállal nézett szembe, e nyereséget a kevesek oly módon érték el, hogy sok-sok ezer magyar honpolgár társuk a rettentő drágaságban a békés idők szorgalmával

---

17 CIEGER A. 2005. 53. p.

18 Magyarország vármegyéinek háztartása és gyámpénztárai az 1909. évben. Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat, 40. Bp., 1914. 118-119. p. (részben saját számítás)

19 CSIZMADIA A. 1974. 299-304. p. és SÁRLOS B. 1976.

20 Alispáni jelentés az 1918. év június, július, augusztus és részben szeptember hónapokról. Küry Albert alispán. Szolnok, 1918. szept. 23. MNL JNSZML Alispáni iratok 8725/926.

21 Kuszka István (1870-?) 1917 és 1918 között Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánja, 1905 és 1910 között országgyűlési képviselő, 1933 és 1944 között a felsőház tagja.

22 MNL JNSZML Alispáni iratok 6497/1916. FÜLÖP Tamás: „Büszke vagyok rá, hogy szegény maradtam akkor, amidőn kötelességemhez képest száz ezreket szereztem a vármegyének.” Küry Albert alispán 1867-1926 c. tanulmánya (megjelenés előtt); BOJTOS Gábor: Szolnok városa a Nagy Háborúban – a hátszág élete a ferencesek Historia domusa alapján; a javaslattal, a reakciókkal, a létrejött törvénnyel foglalkozott a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár blogja is: http://hosokvoltak.blog.hu/2011/08/28/a_haborus_nyeresegek_megadoztatasa_1 (Letöltés dátuma: 2011. augusztus 28.).

23 Alispáni jelentés a Közigazgatási Bizottságnak 1916. március hónapról. MNL JNSZML Közigazgatási Bizottság iratai 1.47/1917.

meztakarított egész vagyontkáját volt kénytelen szűkös életfenntartására fordítani".²⁴ Emiatt kéri az alispán Tisza István miniszterelnököt, hogy terjesszen be a törvényhozás elé „*a háború tartama alatt keletkezett vagyonszaporulatra progresszíve 50 %-ig emelkedő hadinyereség adót*".²⁵

A javaslat végül a törvényhozás elé került, és az országgyűlés az 1916. évi XXIX. törvénycikkellyel bevezette a háború során felhalmozódott jövedelmekre és vagyonokra kivetendő hadi nyereségadót.²⁶ A szolnoki királyi pénzügyigazgatóság megbízásából Kádas Ferenc titkár pedig az egész vármegyére kiterjedően felmérte, hogy kik használták ki a legjobban a háború „áldásait”, kiknek mennyi adót kell befizetnie jövedelme után. Szolnok városából az alábbi – legnagyobb összegű – előirányzatok születtek: Geiger Jenő 12.250K, Kánitz Náthánné 4.720K, Liebermann Mór 5.480K, Moller Arnold 8.500K, Ösztreicher Nándor 5.740K.²⁷

---

²⁴ MNL JNSZML Alispáni iratok 6497/1916.

²⁵ Uo.

²⁶ 1916. XXIX. tc. Forrás: 1000 év törvényei. Internetes adatbázis. CompLex Kiadó Kft. Online változat. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7360> (Letöltés dátuma: 2012. január 28.)

²⁷ Haladás, 1916. szeptember 10. 2. p.

II. 4. Jász-Nagykun-Szolnok megye közigazgatása a Tanácsköztársaság időszakában

Az I. világháború végén bekövetkezett katonai összeomlás az őszirózsás forradalom kitörését, Budapesten és vidéken a hatalmi viszonyok megváltozását vonta maga után. 1918 novemberének első felében, megyénkben is sorra alakultak a helyi nemzeti tanácsok, elsőként november 2-án Jászberényben, 3-án Szolnokon, majd a többi településen is. Tagságukat elsősorban a 48-as radikálisok és a szociáldemokraták képezték. Kuszka István főispán lemondott tisztségéről és november 6-án Küry Albert alispán hathatós támogatásával a szociáldemokrata Darvas Ferenc került Jász-Nagykun-Szolnok vármegye kormánybiztos főispáni székébe.¹ A hivatalosan működő nemzeti tanácsok mellett a nagyobb településeken létrejöttek különböző munkás-, földmunkás-, iparos- és katonatanácsok is. Azonban ezek az új szervek csupán politikai csoportosulásokat képeztek és a fosztogatások, a helyi vezetők megfélemlítése és elkergetése révén inkább az anarchia fokozásában, mintsem megfélemlítésében játszottak szerepet. A közigazgatási rendszer néhány népszerűtlen, sőt gyűlölt polgármester, jegyző és főbíró leváltásán kívül érintetlen maradt. 1919 február végén, március elején a nemzeti tanácsok nevükben néptanácsokká alakultak át. A munkástanácsokban viszont a mérsékeltebb szociáldemokraták befolyása érvényesült, akik februárban esetenként tagjaik közül kizárták a kommunistákat. Márciusban a helyzet már sok helyen, pl. Jászfelsőszentgyörgyön, Kisújszálláson és Törökszentmiklóson radikalizálódott, ám az igazi változás csak a proletárdiktatúra kikiáltása után következett be.²

Az 1919. március 21-én megjelentetett „Mindenkihez” című dekrétum előírta a munkás-, paraszt- és katonatanácsok országos kiépítését. A Forradalmi Kormányzótanács elrendelte, hogy minden községben, járásban és megyében alakuljanak munkástanácsok, amelyeket nemcsak hatalmi, hanem közigazgatási feladatokkal is felruháztak. A megyeszékhelyek munkástanácsaira hárult az alárendelt helyi tanácsok kiépítésének feladata, vagyis nem alulról, a demokrácia szabályainak megfelelően, hanem felülről jött utasítás szerint történt meg néhány napon belül a direktóriumoknak nevezett vezető testületek megalakítása. Ezért a megyeszékhelyek, így Szolnok város direktóriuma, egyúttal megyei hatáskört is elláttak a városi és községi direktóriumok felett. A direktóriumoknak általában 3-5 tagja volt, akik közül az egyik vezetői tisztséget töltött be. Szolnokon tudatos történelemhamisítás érvényesülése miatt az 1960-as, -70-es években megjelent munkásmozgalmi kiadványok három egyenrangú személyt neveztek meg, mintha a helyi direktóriumnak hivatalosan nem lett volna vezetője. Elsősorban a kommunista F. Bede László tevékenységét emelték ki, noha a testület határozatait, mint direktórium elnök a szociáldemokrata Pálffy János írta alá. Néhány településen, mint pl. Kisújszálláson a direktóriumokat az első napokban forradalmi követőtanácsnak nevezték. Április 3-án a Forradalmi Kormányzótanács 26. számú rendelete, az ún. Ideiglenes Alkotmány és a 27. rendelet intézkedett arról, hogy legkésőbb április 12-ig minden szinten létre kell hozni a tanácsokat. Ekkor már elvileg az alulról építkezés demokratikus szabálya érvényesült. A járási és megyei tanácsokat az irányításuk alá tartozó alsóbb szintű községi és városi tanácsok választották, amelyek előzőleg az általános választójog alapján, a lakosság szavazatai szerint alakultak meg. A járásokat tanácsaik megalakításával a korábbi gyakorlattól eltérően bizonyos fokú önkormányzati jogkörrel ruházták fel, a 25 ezernél népesebb községek pedig városi státuszt kaptak. A városok a velük határos járások tanácsaiba is küldtek tagokat. A tanácsok legfontosabb ügyintéző szerve az intéző bizottság volt, melynek tagjait a tanács választotta meg. Az intéző bizottságok az alkotmány 57. §-a szerint általános hatáskörű államigazgatási szervekként működtek. A demokrácia, az alulról építkezés a gyakorlatban nem érvényesült.

¹ Szolnok megye 1918/19-ben. Szolnok, 1961. 13-14. p. - Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (Továbbiakban: PSZL) 603. fond, 2/17. őrzési egység.

² Szolnok megye 1918/19-ben. 25. p.

Az Ideiglenes Alkotmány a tanácsok egymás közötti hierarchikus rendjét meghatározta. A községi, városi és megyei tanácsok kötelesek voltak a felettes hatóságok rendeleteit végrehajtani és ennek megfelelően a felsőbb szintű tanácsok az alsóbb szervek felett teljhatalmú irányítói jogkört gyakoroltak. A megyei tanácsok közvetlenül a hierarchia élén álló Tanácsok Országos Gyűlése, illetve a Központi Intéző Bizottság és a Forradalmi Kormányzótanács irányítása és ellenőrzése alá tartoztak. Jász-Nagykun-Szolnok megye kilenc tagot delegált a Tanácsok Országos Gyűlésébe,³ amely azonban csak nagyon rövid ideig, 1919. június 14-23 között működött. Bár a direktóriumok hivatalosan csak a tanácsok megalakulásáig álltak fenn, általában az intéző bizottságokat is direktóriumoknak nevezték és a hivatalos iratokon is ezt tüntették fel. Tagjaik többnyire ugyanazok a személyek voltak, mint a tanácsválasztások előtti direktóriumoknak. Kisebbségi módosulások helyenként előfordultak, pl. a megyei tanács intéző bizottságába Darvas Ferencet, a korábbi szociáldemokrata kormánybiztos főispánt is beválasztották. A testületnek összesen 20 tagja volt, de közülük elsősorban a korábbi direktórium tagok töltötték be meghatározó szerepet. Jóllehet hatásköri átfedések továbbra is fennmaradtak és a megyei intéző bizottság tagjai városi ügyekben is eljárhattak, a Szolnoki Városi Tanács Intéző Bizottsága további tagokkal, dr. Guth Antallal és Molnár Anna személyével kibővült. A városi tanácsnak 72 tagja volt,⁴ ám a tényleges vezetés az intéző bizottság kezében összpontosult. A városi tanácson belül 6 szakosztályt állítottak fel és 20 alosztály létrehozását tervezték. Ezeknek csak egy része kezdte meg tényleges működését, mivel az elképesztő méretű bürokrácia kiépítésére már nem maradt idő.⁵ A Tanácsok Országos Gyűlésének utolsó ülésnapján elfogadott végleges alkotmány a tanácsok határozatainak előkészítését és végrehajtását hivatalosan is az intéző bizottságok feladatává tette, és ezek lettek a közigazgatás általános szervei. Az intéző bizottságok nemcsak a tanácsoknak fenntartott ügyekben járhattak el, hanem a karhatalom felett is rendelkeztek, ami ugyancsak a diktatúra érvényesülésének bizonyítéka volt. Az intéző bizottságok albizottságokra tagolódhattak, vagy tagjaik között az ügyköröket feloszthatták. Ez utóbbi gyakorlat valósult meg Jász-Nagykun-Szolnok megyében. A megyei és a szolnoki városi intéző bizottság albizottságait azonban szakosztályoknak nevezték. A megyében alakult járási tanácsokba szolnoki tagokat is delegáltak, hogy az agrárvidéken a munkásérdekeket képviseljék.

A szovjet-orosz mintára felállított tanácsrendszer teljesen gyakorlatlan és képzetlen új tisztviselőivel a háborús és rendkívül nehéz közellátási viszonyok között minimális szinten sem tudta ellátni feladatát. Ezért a régi közigazgatási tisztviselők egy részét a megyei és városi tanácsok szakosztályai, vagy még inkább egyes alosztályai élére állították. Pl. Szolnokon Bubla Istvánt, Spett Ernőt, Tóth Tamást és Zrumetzky Viktor főjegyzőt is alkalmazták.⁶ Az állam politikai érdekeinek képviselőit pedig a tanácsok felé rendelt megbízottak, mint Wittreich Jenő, Velemi Endre és Vitéz Sándor, Jászberény város, a Jászsági Alsó és a Jászsági Felső járás tényleges vezetői látták el.⁷ A tanácsok hatáskörének részletes szabályozására a proletárdiktatúra rövid időszakában nem került sor. Az Ideiglenes Alkotmány 65. §-a általánosságban kimondta, hogy mindazokat az ügyeket intézhetik, amelyek az általuk felváltott korábbi hatóságok feladatai közé tartoztak. A megyék szakigazgatási szervezetét nem szabályozták, így az egyes megyék vezetőinek elhatározásán múlt, hogy milyen belső közigazgatási szerveket kívánnak felállítani. A kiforratlanság Jász-

3 Szolnok megye 1918/19-ben. 38. p.

4 Uo. 36. p. - TISZAI Lajos: Szolnok 1918-1919-ben. In: Szolnok város története. I. köt. (Szerk.: Kaposvári Gyula-Mészáros Ferenc) Szolnok, 1975. 156. p. (Továbbiakban: Szolnok város története. I.)

5 Szolnok város története. I. 157. p.

6 Szolnok megye 1918/19-ben. 38-39. p. ; Szolnok város története. I. 156-157. p.

7 A Tanácsköztársaság időszaka a Jászságban (adatok, dokumentumok) II. köt. (Összeállította: Tóth János) Jászberény, 1969. 24. p.; TÓTH János: Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság a Jászságban. Jászberény, 1969. 36. p. PSZL 603. fond, 2/17. őrzési egység.

Nagykun-Szolnok megyében különösen megnyilvánult, hiszen területének nagyobb része április végére idegen megszállás alá került és a frontvonal a bukást előidéző július végi katonai offenzíváig a Tisza vonalánál húzódott. A megyeszékhely hatóságainak működését a hónapokig tartó ellenséges ágyúzás és az itt tartózkodó vörös katonák önkényeskedései jelentős mértékben akadályozták. Az állandósult tüzérségi tűz az utcai közlekedést és a hivatalokban tartózkodást szinte lehetetlenné tette. Ezért történhetett meg, hogy az elhagyott megyeházát a katonák teljesen kifosztották. A Tanácsköztársaság időszakából fennmaradt levéltári anyag hiányos, a járások iratai szinte teljesen megsemmisültek. A személyi változások, a megyei, városi és járási direktóriumok közötti hatásköri átfedések, továbbá az egyes közigazgatási státuszok pontatlan, a helyi szóhasználatot tükröző elnevezése nagyon megnehezíti az archontológiai kutatásokat. Ezért a tisztségviselők adattárát csak részlegesen lehetett összeállítani.

II. 5. A Horthy-korszak közigazgatása

A Nagy Háború (1914-1918) vesztes lezárása, a háborús veszteségek, a forradalmak (1918-1919), a vörös- és a fehérterror, a román megszállás (1919-1920), a trianoni békeszerződés (1920)¹ olyan, szinte megoldhatatlannak tűnő problémákat jelentettek, amelyek hihetetlen módon nehezítették meg egyrészt az ország gazdasági és politikai életét, másrészt a hatalomra kerülők dolgát. Mint említettük, a világháború kirobbanása előtt küszöbön állt a közigazgatás reformja, sőt eddig is és ezután is szinte minden kormány programjában szerepelt a téma, mégis csak az 1920-as évek végén született meg (ha nem is az átfogó reform) „a közigazgatás rendezéséről” szóló törvény, az 1929: XXX. törvénycikk.

1919-1920 körül a vármegyei közigazgatás a korábbi jogszabályok alapján, „a jogfolytonosság talaján állva” vette fel a munkát. A rövid életű Peidl-kormány után hivatalba lépő Friedrich István vezette kormány 1919. augusztus 8-án kiadta „A törvényes közigazgatás felvételéről” szóló rendeletét, amellyel helyreállították a forradalmak előtti közigazgatási viszonyokat.²

Már a Károlyi-kormány alatt elkezdődött az a folyamat, amikor a rendszer a kormánybiztos-főispánokban látta a megoldást. Azért bennük, mert az 1912: LXIII. törvénycikk 4.§-a alapján, a főispáni teendőket is ellátó kormánybiztosok rendkívüli hatalmuk birtokában elvileg biztosítani tudták a rendet, illetve össze tudták fogni a közigazgatási és katonai hatóságok munkáját. Így 1918 őszén, Kuszka István főispán lemondása után – annak ellenére, hogy 1918 novemberében még Tolnay Lajost jelölték³ – a vármegyei és városi tisztikar támogatása mellett a kormány Darvas Ferencet bízta meg a megye vezetésével.⁴

A Tanácsköztársaság bukása után a törvényhatósági kormánybiztosok fölé ún. kerületi kormánybiztosokat is kineveztek. 1919. szeptember 17-én nevezte ki a Friedrich-kormány gróf Ráday Gedeon volt főispánt Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék és Kecskemét város kerületi kormánybiztosává.⁵ Őt váltotta május 3-án Preszly Elemér ügyvéd.⁶ A kerületi kormánybiztos alá tartozott a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei kormánybiztos, Lippich István, aki 1919. szeptember 30-tól 1920. május 20-ig töltötte be ezt a pozíciót.⁷ Lemondása után dr. Egan Imrét bízták meg e feladattal, ő azonban mindössze másfél hónapig, július elejéig volt kormánybiztos.⁸ A rendszer megszilárdulását jelzi Lippich István ismételt (immár csak) főispáni kinevezése 1920. október 5-én.⁹

Az átmeneti időszak másik sajátosságát jelentette a román megszálló katonaság és hatóságok jelenléte. 1919 őszén Michaescu tábornok a megszállt Tiszántúli területek (benne Jász-Nagykun-Szolnok vármegye is) ellenőrzésére állította fel a Közigazgatási Főtanácsot. A vármegye önkormányzati élete ebben a periódusban megszűnt. Ezt bizonyítja Lippich István 1920. április 19-én bemutatkozó beszéde a közgyűlés előtt: „... *mai napig a forradalom, a proletárdiktatúra uralma és az ellenséges csapatok megszállása akadályozták a közgyűlés összehívását*”, éppen ezért „*nem akarta a közgyűlést addig megtartani, míg az ellenséges*

---

1 Jász-Nagykun-Szolnok vármegye volt az egyike annak a tíz vármegyének, amelyek a békeszerződés után is teljes egészében az új határok között maradtak. A továbbiak: Békés, Borsod, Fejér, Hajdú, Heves, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy, Tolna, Veszprém.

2 3886/1919. ME. sz. rendelet

3 1918.11.12 A-21. Jász-Nagykun-Szolnok megye kormánybiztosi állásának függőben hagyása ill. Tolnay Lajos jelölése (BM) Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Továbbiakban: MNL OL) Polgári Kori Kormánysszervek Osztálya (K szekció) Miniszterelnökségi Levéltár minisztertanács jegyzőkönyvek sorozata (K 27), 1867-1944./1918./1918.11.12. (Digitális változat: <http://www.arcanum.hu/mol/> Letöltés: 2012. 09.04.) (Továbbiakban: Minisztertanácsi jegyzőkönyvek)

4 1918. 12. 11.-11. Uo.

5 1919. 09. 17.-29. Uo.

6 1920. 05. 03.-17. Uo. 1920. június elején megszüntetik a kerületi kormánybiztosságokat.

7 MNL JNSZML Alispáni iratok 4450/1922.

8 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1920. 05.20.-25.

9 MNL JNSZML Kgy. jkv. 694/1920.

csapatok a vármegye egész területét ki nem ürítették, nehogy a hozandó határozatok érvényessége vitatható legyen, vagy bármilyen kifogás emeltessek...”¹⁰

A közigazgatási problémákat és nehézségeket jól szemlélteti az a kinevezés és közigazgatási változtatás, amelyet Lippich kormánybiztos-főispán 1919 novemberében foganatosított. Mivel a román megszálló csapatok a „vármegye tiszáninnyi és tiszántúli részeiben az államhatalom gyakorlását illetően különbséget tesznek és mert különben is a Tiszán való közlekedést szigorú utazási korlátozásokkal megnehezítik, sőt azt úgyszólván lehetetlenné teszik”, ezért a Tiszai Alsó járás főszolgabírája alá tartozó Tiszavárkony és Vezseny községeket kivette a főszolgabíró fennhatósága alól és e két községet Scheftsik István vármegyei aljegyzőre bízta, akit egyidejűleg tiszteletbeli szolgabíróvá is kinevezett.¹¹ A vármegyének valóban óriási problémákkal kellett megküzdenie. 1919 tavasza és 1920 tavasza között eltelt egy év pokoli időszak volt a vármegye lakosságának.¹²

1919 április végétől ugyanis a Tiszánál húzódtott a frontvonal, így a románok ágyúzni tudták a megyeszékhelyet és a folyó menti községeket.¹³ Dunapataj után Szolnokon volt a legtöbb áldozata a vörös terrornak, ahol egyúttal felszámolták és kegyetlenül megtorolták a legjelentősebb vidéki ellenforradalmi lázadást.¹⁴ A kommunista hatalmat felváltó román megszállás súlyos anyagi és emberi veszteséget okozott. „*Augusztus elején újabb kivégzésekre került sor. Jászapátiban Velemi Endre járási politikai vezetőt, Tiszaföldváron Bajkai Gábor élelmezési megbízottat. Tiszaszőlősen Péntek Ferenc direktóriumi tagot agyonlőtték. (...) Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Tiszán inneni településein ugyancsak számos ártatlan személy életét oltották ki az ellenséges hadsereg katonái. Nagykörűben és Vezsenyben négy-négy, Jászkiséren hét helyi lakost öltek meg. Teljesen vértlen civileket legnagyobb számban két tiszántúli községben, Kunhegyesen és Fegyverneken végeztek ki. Mindkét esetben szervezett bosszúakcióról, a lakosság tudatos megfélemlítéséről lehetett szó.*”¹⁵ A vármegye kirablása szisztematikusan folyt. Állat, jármű, mezőgazdasági gép, szerszám, nyersanyag - vittek mindent.¹⁶

A románok kivonulása után következtek a fehér különítményesek kegyetlenkedései. A leghírhedtebb tette 1920. április 28-án került sor. „*Az esti órákban a Prónay-különítmény III. százada Molnár Endre főhadnagy vezetésével behatolt a szolnoki fogházba, és 18 foglyot – köztük a szerencsétlen Háy Gézát is – Abonyba, a Vigyázó-kastélyba hurcolta, ahol másnap reggelre valamennyiüket megölték.*”¹⁷ A konszolidáció és a legitimáció első lépéseinek egyike volt a választások megtartása (1920. január), amelyre azonban az idegen megszállás alatt (pl. Tiszántúl - románok) álló területeken csak később, a kivonulás után (a Tiszántúlon: 1920. június-július) kerülhetett sor. A választásokon győztes Kisgazdapárt egyik célja a közigazgatási reform elfogadtatása volt.¹⁸ Ferdinandy Gyula belügyminiszter törvény-

---

10 MNL JNSZML Kgy. jkv. 1/1920.

11 MNL JNSZML Alispáni iratok 22541/1932.

12 „... a vörös és a román harcok alatt a vármegye szenvedett az országban legtöbbet (...), országszerte a legnagyobb közönnyel tértek Szolnok város és vármegye kipusztítása felett napirendre” MNL JNSZML Kgy. jkv. 1257/1921.

13 CSEH Géza: A román megszállás áldozatai Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében. In: Rubicon, 2011. 5. szám. 50. p.

14 CSEH Géza: Vörös- és fehérterror Szolnokon. In: Rubicon, 2011. 2. szám. 32-35. p.

15 CSEH G. 2011/5. 50. p.

16 Például: A kötelki főjegyző értesíti a főszolgabíróat a folytonos rekvirálásokról: MNL JNSZML Alispáni iratok 11111/1919.; Karcag város jelentése az önkényes rekvirálásokról: MNL JNSZML Alispáni iratok 18768/1919.; Törökszentmiklós szolgabírájának jelentése: „A közel 10 hónapig tartó román megszállás és a román csapatoknak erőszakos és rablógazdálkodása folytán [...] a főszolgabírói hivatalnak csaknem összes bútora és felszerelése [...] a románok által elhurcoltattak...” MNL JNSZML Alispáni iratok 2077/1920.; Abádszalók főjegyzőjének előterjesztése a románoknak fizetett 100.000 korona hadisarcról: MNL JNSZML Alispáni iratok 19283/1921.

17 CSEH G. 2011/2. 35. p.

18 A reformról: GYENESEI József: Kísérletek a vármegyei közigazgatás megreformálására az 1920-as években. (Első közlemény) In: Somogy megye múltjából. (Szerk.: Bősze Sándor) Kaposvár, 2005. 207–216. p. ; CSIZMADIA Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Bp., 1976. 349-352. p.

javaslata – a vármegyei igazgatás szervezeti és háztartási változásairól – azonban nagy vitát váltott ki, s végül megbukott a vármegyék ellenállásán.¹⁹

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1920. december 3-án tartott rendkívüli közgyűlésén tárgyalta Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Csanád, Komárom, Csongrád, Moson, Abaúj-Torna, Tolna vármegyék és Kecskemét város feliratait a törvényhatóságok és községek önkormányzatának reformja tárgyában. A vármegye úgy döntött, hogy felirattal fordul a Nemzetgyűléshez és a Kormányzóhoz, mivel úgy látták, hogy a „*vármegye ma még egy életképes, ép intézmény*”, mely jól teljesített a világháború alatt, sőt „*megcáfolta a napról-napra ellene szórt vádakat, melyek az intézmény elavultságáról, idejét múlt voltáról, lehetetlenségéről beszéltek*”.²⁰ Kijelentették továbbá, hogy a korszerű reformoknak híve ugyan a vármegye, ám ilyen rendkívüli időkben kénytelenek elutasítani a „kísérletezgetéseket és támadásokat”; éppen ezért felkérték („*mint Főméltóságod szülő vármegyéje*”) Horthy Miklóst, hogy akadályozza meg a javaslat elfogadását. 1921 február elején már tiltakozó nagygyűlésre gyűltek össze a vármegyék képviselői, ahol a reform elutasítása mellett döntöttek egy országos szervezet – a Vármegyei Országos Bizottság – létrehozásáról is.²¹ A Törvényhatósági Bizottság dr. gróf Almásy Imrét és dr. Kiss Ernőt választotta tagoknak a bizottságba.²² Február 19-én aztán Ferdinandy lemondott tisztségéről, majd az áprilisi kormányváltás után hatalomra jutó Bethlen István is jelezte, hogy nem a közigazgatási reform a legégetőbb problémája az országnak. Az 1922-ben lezajló választások pedig – az Egységes Párt győzelmével – megerősítették a bethleni irányvonalat.²³ A célkitűzéseknek megfelelően szabályozták a választójogot és a kétkamarás országgyűlést.

Ugyanebben az évben kezdődött a vármegyei szervezeti szabályrendelet átalakításának folyamata. 1922-ben még csak az alispán helyettesítésének kérdésében változtattak,²⁴ 1923-ban már a bekövetkezett változtatásoknak köszönhető az új szabályrendelet megszületése.²⁵ Ez azonban csak három évvel később, 1926-ban kapott belügyminiszteri jóváhagyást, és lépett életbe 1926. június 30-tól.²⁶

Az 1922 és 1929 közötti időszak egyik kényes kérdése volt az 1923: XXXV. törvénycikk alapján végrehajtandó úgynevezett országos – közszolgálatban állókra vonatkozó – létszámcökkentés, mely természetesen érintette Jász-Nagykun-Szolnok vármegyét is. Az országos összevetés és arányosítás után azonban úgy határoztak, hogy a vármegyénél nem kell állást megszüntetni.²⁷ A belügyminiszter közölte azt is, hogy „*aligha lesz módjában vármegyénk minden alkalmazottját megtartani, mert a megyénél szolgáló létszám feletti összes menekültek állása megszűnik, mivel azonban a menekültekből sem szabad 20-nál többet elbocsájtani, őket oly állásra kell kirendelni, amelyek a mostani létszámcökkentés keretében elbocsájtás útján megüresednek*”.²⁸

---

19 KULCSÁR KÁLMÁN: Jogalkotás és jogrendszer. In: Magyarország a XX. században. I. köt. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. (Főszerk.: Kollega Tarsoly István) Szekszárd, 1996. 460. p.

20 MNL JNSZML Kgy. jkv. 1124/1920.

21 1921. február 9. Pest vármegye székháza. A felszólalók közt volt dr. gróf Almásy Imre is. In: GYENESEI J. 2005. 213. p.

22 MNL JNSZML Kgy. jkv. 19/1921.

23 Rakovszky Iván reformtervezete 1923-1924 folyamán szintén vitákat gerjesztett. A törvényhatósági bizottság 1923-ban a tervezet mellett foglalt állást annak ellenére, hogy „*a közigazgatási reform irányelveiről és méreteiről eddigelé biztos tudomással nem rendelkezik*”, azonban a „*kormány iránt táplált bizalma és a reformot előkészítő dr. Rakovszky Iván [...] részéről [...] a vármegyei hagyományok iránt megnyilvánult tisztelete és izzó magyar fajszeretete alapján [...] teljes bizalommal tekint az eljövendők elé*”. MNL JNSZML Kgy. jkv. 15/1923.

24 MNL JNSZML Kgy. jkv. 1447/1922. „*az alispán és főjegyző együttes akadályoztatása esetén az alispánt a rangban idősebb vármegyei másodfőjegyző helyettesíti*”.

25 MNBL JNSZML Kgy. jkv. 567/1923.

26 Uo. 686/1924., 249/1926., 572/1926.

27 A belügyminiszter Heves megyétől például nyolc állás megszüntetését kérte. GRÚZ János: Heves vármegye törvényhatósági bizottságának tevékenysége, 1919-1929. Tanulmányok Heves megye történetéből. Eger, 1977. 110. p.

28 MNL JNSZML Kgy. jkv. 1027/1923.

Kiemelkedő esemény volt az 1926. szeptember 4-én megtartott ünnepi közgyűlés, amely a vármegye születésének 50. évfordulójának állított emléket döntéseivel. Így – az 1922 és 1932 között a főispáni tisztséget betöltő Almásy Sándor vezetésével – elhatározták, hogy Horthy Miklós mellett a vármegye eddigi fő- és alispánjainak arcképét is megfestetik, hogy megíratták a vármegye történetét, hogy kiépítik a vármegyeháza Tisza felőli részét, hogy létrehoznak egy vármegyei segítő alapot, hogy létrehoznak egy tüdőbeteg-gondozó intézményt, és nyilván a jutalmak sem maradhattak el.²⁹

II. 5. 1. A „közigazgatás rendezéséről” szóló 1929. évi XXX. törvénycikk bevezetése

1929-ben sikerült tető alá hozni azt a törvényt, amely beterjesztői elképzelései szerint hivatott volt megoldani a közigazgatás problémáit.³⁰ A szakirodalom értékelése szinte egyöntetű abban, hogy a törvény megszületésével folytatódott az a központosító tendencia, amely a dualista korszakot is jellemezte.³¹

A törvény első része az önkormányzati testületek újjászervezését tárgyalta. A törvény értelmében az eddig 600 tagú vármegyei törvényhatósági bizottság létszáma 498 tagú lett,³² amelynek összetétele a következőképpen alakult. A legtöbb adót fizető, úgynevezett virilisek közül összesen 180 fő,³³ az összes választó közül szintén 180 fő, a szakszerűség, a vallásfelekezetek képviselője és érdekképviselői címen 90 fő kerülhetett be a törvényhatóságba. Ezen kívül 22 fő örökös tagként,³⁴ 26 fő pedig tisztviselőként, hivatali állásuknál fogva lett tag.³⁵

A központosítás felé hatott, hogy a törvény az úgynevezett kisgyűlés létrehozatalával,³⁶ a főispáni jogkör bővítésével, a felosztás lehetőségével csökkentette a törvényhatósági bizottság szerepét. Erősödött viszont a szakszerűség, hiszen egyetemi végzettséget, gyakorlati szakvizsgát írt elő, illetve (az alispán kivételével, őt 10 évre választották) a tisztviselőket élethossziglan választották. Az eddigi rendezett tanácsú város pedig „megyei város” elnevezést kapott.

---

29 MNL JNSZML Kgy. jkv. /1926.

30 „A megye közönsége vezető rétegével ragaszkodik az autonómiához, hogy az adózóktól függjön a tisztviselők működése és ne függjön a bürokrácia folytán a megye tisztviselőitől az adózók érdeke”. dr. Gorove László felszólalása. MNL JNSZML Kgy. jkv. 1/1929. Dr. Kuszka István melegen üdvözlöi dr. Gorove László felszólalását, mert nem tartotta volna helyesnek, ha ” a törvényhatóság szó nélkül halad el e kérdés mellett akkor, amikor készül a megye sirbatétele”. Uo.

31 „... ezt követően már nem volt különösebb akadálya a központi, kormányzati akarat végrehajtásának a törvényhatóságokban (vármegyékben és thj. városokban)”. ZACHAR PÉTER Krisztián: Autonómia és központosítás Magyarországon 1919-1944. In: Autonómia Magyarországon 1848-2000. I. köt. (Szerk.: Gergely Jenő) Bp., 2005. 70. p. CSIZMADIA A. 1976. 385. p. és RÉVÉSZ T. Mihály: A közigazgatás rendezésének egyes kérdései Tolna megyében 1929-ben. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből. (Szerk.: Puskás Attila) Szekszárd, 1974. 371-398. p. MAGYARY Zoltán: Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában: A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje. Bp., 1942. (Magyar Társadalomtudományok Digitális Archivuma, pdf) 110. p.

32 1929: XXX. tc. 2-6. §

33 A törvény tehát megszüntette az ún. nyers virilizmust, azaz a legtöbb adót fizetők közvetlen tagságát. KULCSÁR K. 1996. 460. p. A virilisek névsorát közli: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Hivatalos Lapja, 1929. 29. szám. 127-139. p.

34 „Az örökös tagokat kijelölő bizottság július hó 29-én ülésezett s kijelölése alapján a július 30-iki rendkívüli közgyűlés a törvh. biz. örökös tagjaivá lelkesedéssel és egyhangú közfelkiáltással Főméltóságú nagybányai vitéz Horthy Miklós urat Magyarország kormányzóját, továbbá dr. Almásy László képviselőházi elnök, dr. Tóth János O. F. B. elnök, gróf Szapáry György felsőházi tag, nagybirtokos, dr. Kenéz Béla ország. képvis., dr. Gorove László nagybirtokos, dr. Kiss Ernő ügyvéd felsőházi tag, dr. Kuszka István nyug. főispán, Balázsovich Ernő korm. főtan., földbirtokos, Borbély György kamarás, felsőházi tag, földbirtokos és dr. Czettler Jenő képviselőházi alelnök urakat választotta meg”. In: Alexander Imre alispáni jelentése az 1929. évi június, július, augusztus hónapokról. A új törvényhatóság megalakulásakor választották meg a többi tagot: „gróf Almásy Dénes, gróf Bolza József, Baghy Gyula, Bárczay Gyula, Csőreg Károly, Goszthony Aladár, dr. Hegedűs Kálmán, dr. Herczegh Béla, dr. Léderer Gyula és Szalay János urak személyében”. Alexander Imre alispáni jelentése az 1929. évi szeptember, október és november hónapokról.

35 Uo. A) melléklet és CSIZMADIA A. 1976. 377. p.

36 1929: XXX. tc. 34-35. § és RÉVÉSZ T. M. 1974. 374-375. p.

A törvény végrehajtása során a törvényhatósági bizottság szabályrendeletet alkotott és azt a július 11-én tartott rendkívüli közgyűlésen el is fogadták „a törvényhatósági választókerületekről és az egyes választókerületekben választandó törvényhatósági bizottsági tagok számáról”.³⁷ Ezt a belügyminiszter 78.988/1929. III. leiratával hagyta jóvá, melyet a közgyűlés szeptember 4-én tartott közgyűlése azonnal életbe is léptetett.³⁸ 1929. november 20-án alkotott szabályrendeletet a törvényhatóság a kisgyűlés tagjainak számáról,³⁹ majd ugyanekkor meg is választották a tagokat.⁴⁰ December 10-én tartották a tisztújítást (1907 óta az elsőt!), ahol „egyöntetű akarattal” a régi tisztikart választották meg.⁴¹

A december 20-i közgyűlés – ugyancsak a törvény végrehajtása során – megalkotta a vármegye törvényhatósági bizottságának és kisgyűlésének ügyrendjéről szóló szabályrendeletét.⁴² A szabályrendelet szerint a vármegye továbbra is négy rendes közgyűlést tartott (március, június, szeptember, december hónapokban), míg kisgyűlést havonként legalább egyet kellett tartani („minden hónap első szerdáján”).

A közigazgatás átalakításának terve ezzel a törvénnyel azonban nem állt meg, hiszen 1931-ben még egy bizottság is alakult a téma szaktekintélyének számító Magyary Zoltán vezetésével. Az elkészült úgynevezett „racionalizációs program” végül nem valósult meg.⁴³ A következő másfél évtized közigazgatását az erőteljes centralizációs törekvések jellemezték.⁴⁴ Így államosították például a közegészségügyet (1936), de meg kell említeni, hogy a korszakban folyamatosan nőtt a kötelezően megalkotandó szabályrendeletek száma.⁴⁵ Ennek ellenére – és ez különösen Gömbös Gyula miniszterelnök 1932-1936 közötti időszakában derült ki – „a vármegyék és városok még a harmincas évek elején is rendelkeztek olyan önkormányzati jogokkal, amelyek révén számos kérdésben akadályozhatták a központi akarat érvényesülését”, sőt „vidéki közhivatalokban dolgozók [...] nagy többsége pedig – konzervatív politikai beállítottságából fakadóan – ellenezte a totális állam kiépítését”.⁴⁶

1931-ben módosult a vármegyei szervezeti szabályrendelet is, méghozzá a belügyminiszter 71700/1931-III. és 72545/1931. számú, a vármegyei tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámát megállapító rendeletei következtében.⁴⁷ Alexander Imre alispán évnegyedes jelentésében foglalta össze a szükséges tudnivalókat: „Április hó 7-ik napján a Belügyminisztériumban a normál status ügyében tartott előzetes értekezleten vettem részt. A normál státust megállapító kormányrendelet már meg is jelent. Eszerint 6 év alatt természetes apasztás folytán a vármegyénk alkalmazottainak létszáma kevesbedik az egyik II. főjegyzői és az alügyészi állással, megszűnik továbbá 7 irodatiszti állás. Viszont nyerünk 4 gyakornoki állást és 8 díjnoki állást. Ezenkívül a nem az állami illetményszámra, hanem a vármegyei háztartási alap terhére alkalmazott 19 ideiglenes díjnoki állás fokozatos megszüntetése is elrendeltetett. Különösen ez az utóbbi intézkedés igen aggályos, mert hiszen a segédszemélyzet ilyen lényeges apasztása a rendes ügymenet zavartalanságát veszélyezteti.

37 MNL JNSZML Kgy. jkv. 641/1929.

38 Uo. 688/1929.

39 Uo. 1043/1929.

40 Balázsovich Ernő, dr. Kiss Ernő, dr. Kuszka István, dr. Csávás Lajos, Szénásy Lajos, Hajdu János, Kormos Árpád, Montág Ákos, dr. Rác Albert, dr. Szendrei Henrik, Szentesi Tóth Kálmán, Winkler Bertalan, dr. Kele István, Török Imre, dr. Bathó Kálmán, dr. Császi Ferenc, dr. Erődi-Harrach Tihamér, dr. Harsányi Gyula, Józsi Ferenc, vitéz Kenyeres János, Czinege János, dr. Deutsch Adolf, Erdélyi Kálmán, Szitkey Béla.

41 VARGA SÁNDOR Frigyes: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye története 1876-tól napjainkig. In: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. (Szerk.: Schefftsik György) Pécs, 1935. 175. p.

42 MNL JNSZML Kgy. jkv. 1088/1929. A belügyminiszter ezt átdolgoztatta. Az új szabályrendelet 1930-ban született meg Kgy. jkv. 29/1930., ezt a belügyminiszter 42.279/1930. III. leiratával hagyta jóvá.

43 ZACHAR P. 2005. 73. p. ; KULCSÁR K. 1996. 461. p.

44 MAGYARY Z. 1942. 282. p.

45 ZACHAR P. 2005. 71. p. és CSIZMADIA Andor: Jogszabályalkotás Tolna megyében. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből. (Szerk.: Puskás Attila) Szekszárd, 1974. 444. p.

46 VONYÓ JÓZSEF: A kormánypárt és a közigazgatás a Dunántúlon a totalitárius törekvések idején (1932-1936). In: VONYÓ JÓZSEF: Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok. Pécs, 2001. 83. p.

47 MNL JNSZML Kgy. jkv. 131/1931.

Igyekeztem ezt az intézkedést elhárítani, sajnos a parancsoló szükség folytán eredménytelenül. Remélem azonban, hogy a viszonyok javultával a régi állapot visszaállítható lesz”.⁴⁸

Az évtized végén ismét változtatni kellett a szabályrendeletet. Ekkor – 1938-ban – a megnövekedett terhekre tekintettel a belügyminiszter engedélyezte egy új (a vármegyében immár nyolcadik) szolgabírói és egy új (szintén nyolcadik) díjnoki állás betöltését.⁴⁹

A II. világháború alatti rendkívüli helyzet rendkívüli intézkedéseket hozott magával. 1939-ben elhalasztották a törvényhatósági választásokat, a honvédelmi törvénnyel a közigazgatást a háború érdekeinek szolgálatába állították, illetve jóváhagyták az 1942. évi XXII. törvényt, amely a vármegyei állások betöltésének jogát a belügyminiszterhez rendelte.⁵⁰

Az évnegyedes alispáni jelentések nagyon plasztikus képet adnak arról, hogy milyen gondokkal-problémákkal kellett megküzdenie a közigazgatásnak a háború évei alatt. „...az ügyek vitele mind sulyosabbá válik. Egyik oldalon a teendők állandó szaporodása, másik oldalon a munkaerő megfogyatkozása a helyzet még további nehezülésének árnyékát veti előre”.⁵¹ „...a megszervezett nyolc gyakornok-fogalmazói és négy segélydíjas (fizetéstelen) gyakornoki állásból ezidőszerezt mindössze két fogalmazói állás van betöltve, és a fogalmazók egyike is katonai szolgálatot teljesít”.⁵² „A vármegyei hivatalok helyzete (...) az elmúlt évnegyedben rendkívül súlyos volt, amit még tovább fokozott az ellenséges berepülések és légitámadások által okozott munkaidő kiesés, úgy hogy az amúgy is megsokszorozódott teendőket csak rendkívüli erőfeszítéssel és gyakran a rendes hivatali munkaidőn túl vállalt többletmunka teljesítménnyel lehetett pótolni. A legmesszebbmenő elismerést és köszönetet érdemli meg az a tisztviselői kar, amely a súlyos megpróbáltatások óráiban is helyén kintartva kifogástalanul teljesítette hivatali kötelességét és odaadó, áldozatkész munkájával lehetővé tette az ügymenet zavartalan tovább vitelét”.⁵³

A polgári közigazgatás tulajdonképpen 1944-ben már háborús közigazgatásként funkcionált (háborús termelés, gettósítás, a bombázások következményeinek kezelése), ténylegesen azonban 1944 szeptemberében adta át a helyét a katonai irányításnak, akkor, amikor a közép-tiszai hadművelleti területhez tartozó megyékben (így vármegyénkben is) bevezették a rendkívüli állapotot, és a közigazgatás irányítója a kormánybiztos lett.⁵⁴

---

48 MNL JNSZML Alispáni iratok Alispáni jelentés 1931. március, április és május hónapokról.

49 MNL JNSZML Kgy. jkv. 103. és 104/1938.

50 „3. § a) a vármegyei tisztviselői állásokat, továbbá - a kezelőhivatali állások kivételével - a városi tisztviselői állásokat, végül a községi (kör-) jegyzői állásokat a belügyminiszter (...) tölti be”.

51 MNL JNSZML Alispáni jelentés 1941. június, július és augusztus hónapjairól.

52 Uo.1943. december és 1944. január és február hónapjairól.

53 Uo.1944. június, július és augusztus hónapjairól.

54 Lásd az 1500/1944. M. E. számú rendeletet, mely a hadművelleti területekre vonatkozó különleges közigazgatási szabályokról szól.

II. 6. A megyei tisztviselők hierarchiája, feladat- és hatásköre 1876 és 1944 között

A vármegyei tisztviselőkre vonatkozó törvények közül az első 1870-ben született. Ez a törvény rendelkezett a főispánról, illetve a törvényhatóság központi- és kültisztviselőiről is. Központi tisztviselőknek azokat tekintették, akik a vármegye központjában (a vármegyeházán) teljesítettek szolgálatot és működésük az egész vármegyére (nemcsak egy járásra vagy megyei városra) kiterjedt. Kültisztviselők pedig azok voltak, akik valamelyik járásban, az adott járásra kiterjedő hatáskörrel működtek (főszolgabíró, szolgabírák, járási irodatisztek).¹

A harmadik csoportba csak egy tisztség, a főispáné tartozik,² akinek jogkörét több ügynevezett törvényhatósági törvény is szabályozta (1870: XLII. törvénycikk, 1886: XXI. törvénycikk, 1929: XXX. törvénycikk). A törvényhatóságok élén álló főispán ugyanis nem volt része a megyei önkormányzatnak. A kormány megbízottja, a végrehajtó hatalom képviselője volt, akit a király nevezett ki, és aki „ellenőrzi a törvényhatósági önkormányzatot és őrködik a törvényhatóság által közvetített állami közigazgatás érdekei felett”.³ Ez a poszt azonban elsősorban politikai állás volt, ezért egyrészt bizalomvesztés esetén bármikor el lehetett bocsátani, másrészt a kormányváltások idején a főispánok is beadták lemondásukat.⁴ A kinevezett főispánt a törvényhatóság közgyűlésen iktatta be (installáció); ekkor ünnepélyes keretek között tett esküt.⁵

A Nagy Háborút követő rendkívüli időszakban dr. Kuszka István (1917-1918 között maga is főispán) arra kérte az 1919 őszén kinevezett Lippich Istvánt, hogy a törvényhatósági bizottság előtt is tegye le esküjét, hiszen „... régi joga az a törvényhatóságnak”, illetve óvott attól, „nehogy ez az eset jövőre nézve precedensként állíttassék fel”.⁶

Az 1870-es törvény szerint tehát a főispánnak joga és kötelessége számonkérő széklet tartania a rendes közgyűlések előtt. Ennek célja az ellenőrzés: megvizsgálja a tisztviselők hivatalos eljárását, emellett megtekinti az alispánhoz érkezett kormányrendeleteket, beadványokat. Fegyelmi jogkörét gyakorolhatja akkor, amikor a hanyag vagy vétkes tisztviselő ellen vizsgálatot rendelhet el, és a vizsgálat tartamára fel is függesztheti őket hivatalukból (az alispánt csak a belügyminiszter jóváhagyásával).

Tisztújításkor pedig gyakorolja a kijelölés jogát, kinevezi a tiszteletbeli tisztviselőket, élethossziglan a levéltárnokot, valamint a segéd- és kezelőszemélyzet tagjait, a csendbiztost, a várnagyot.⁷

A második törvényhatósági törvény (1886: XXI. törvénycikk) IV. fejezete szól a főispánokról. A törvényről megállapítható, hogy a főispánok jogkörét bővítette, elsősorban az ellenőrzési teendők területén. A törvény alapján a főispáni jogkört kiterjesztették a – törvénykezési szervek kivételével – a törvényhatóság területén működő valamennyi állami közeg fölé. Ezek eljárásáról jelentést tehetett, fontosabb állások betöltése kapcsán pedig joga volt személyi javaslatokat tenni. Míg 1870-ben az alispán elnökkölt az állandó választmány

---

1 MAGYARY Zoltán: Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában: A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje. Bp., 1942. 280. p. (Magyar Társadalomtudományok Digitális Archivuma, pdf) 110.p. (A továbbiakban: MAGYARY Z. 1942.)

2 Az ispán, majd főispán Szent István óta volt a király megbízottja a vármegyékben.

3 1870: XLII. tc. 53. §.

4 NAGY Imre Gábor: Baranya vármegye főispánjai, 1688-1950. In: Baranyai történelmi közlemények, 2. (Szerk.: Nagy Imre Gábor) Pécs, 2007. 79-160. p.

5 „(...) a főispán a lakásába, kijelölt szálláshelyére vonult vissza, ahol küldöttség kereste fel, amely a megye kebelébe invitálta. A közgyűlést az alispán szavai nyitották meg, aki köszöntötte a megjelenteket, majd a kegyes királyi kinevezés felolvasása következett. (...) a főispán letette az előírt hitformát, és megtartotta székfoglaló beszédét”. In: Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája (1699) 1715-1950. Főispánok és alispánok. Gyula, 2002. 24. p.

6 MNL JNSZML Kgy. jkv. 1. és 2/1920.

7 1870: XLII. tc. 53. §.

ülésein, 1886-tól ez a jogkör is a főispánt illette meg, sőt rendkívüli közgyűlést is bármikor, „a mutatkozó szükséghez képest” összehívhatott.

A számonkérő székkel kapcsolatban is változás következett be, amennyiben a főispán megtett intézkedéseivel kapcsolatos jegyzőkönyv másolatát, a „tevékenységi kimutatást” közvetlenül a belügyminiszternek terjesztette fel. A kinevezési jogköre is bővült, hiszen – a 80. § szerint – „a törvényhatósági főorvost, a rendőrkapitányt, a számvevőket, a levéltárnokokat, az árvaszéki nyilvántartókat és könyvvezetőket, a járási és kerületi orvosokat, a közigazgatási gyakornokokat, az állatorvosokat és a járási írnokokat, nemkülönben vármegyékben a segéd- és kezelőszemélyzet tagjait a főispán élethossziglan nevezi ki”, illetve jogot kapott a szolgabírók áthelyezésére egyik járásból a másikba.

A főispán az illetékes miniszter felhívására vagy saját hatáskörében az alispánhoz – illetve a törvényhatósági közegekhez – rendeleteket bocsáthatott ki, és jelentéseket kérhetett tőlük. Ha azonban a rendelet(ek) ellen az alispán előterjesztéssel élt, akkor a főispánnak fel kellett terjeszteni a belügyminiszterhez az(oka)t. Ha azonban az állam érdeke „halaszthatlan intézkedést” követelt, akkor – tulajdonképpen bármikor – a főispán közvetlenül intézhetett rendeleteket a törvényhatósági közegekhez. Sarlós Béla magyarázata szerint ez azt jelentette, hogy ez a passzus lehetőséget adott a főispánnak, hogy bármikor kezébe vegye a törvényhatóság közigazgatását.⁸ Lehetőséget kapott arra is, hogy a felülvizsgáltasson közgyűlési határozatokat.

A törvény alapján a főispánok mellé – „a szükséghez képest” – főispáni titkári állásokat rendszeresítettek, akiket a belügyminiszter nevezett ki. A törvény megengedte, hogy a főispán akár két, vagy kivételesen több törvényhatóság főispáni teendőit is ellássa.⁹

A harmadik törvényhatósági törvény (1929: XXX. törvénycikk „a közigazgatás rendezéséről”) alapján tovább növekedett a főispánok hatásköre. Ha lehet, még jobban megerősítették felügyeleti-ellenőrzési hatáskörét. Közigazgatási jogköre is bővült, hiszen az újonnan létrehozott kisgyűlésnek is elnöke lett. A korábbiakhoz képest változást jelentett, hogy a főispán a szolgabírákat és a vármegyei aljegyzőket kölcsönösen áthelyezhette, az esetlegesen megüresedett álláshelyre ki- vagy berendelhette. A szolgabíró és az aljegyző mindig a ténylegesen betöltött állás címét viselte.

Az I. világháború után és a II. világháború alatt a főispánok úgynevezett kormánybiztosként funkcionáltak. Hatáskörüket még egy 1912-ben hozott törvény (1912: LXIII. törvénycikk 4. §) szabályozta. A „háború esetére szóló kivételes intézkedéseket” biztosító törvény alapján a teljhatalmú kormánybiztosok a kormánynak tartoztak felelősséggel, és ebben a „kivételes hatáskörükben a megyei, városi és községi alkalmazottakkal és közegekkel, valamint a csendőrség, az államrendőrség, a határrendőrség és a pénzügyőrség alkalmazottaival és közegeivel, valamint az állami erdészeti személyzetével közvetlenül rendelkezhetnek és hozzájuk közvetlenül intézhetnek rendeleteket”, illetve a „késlekedő vagy nem engedelmeskedő alkalmazottakat és közegeket a kormánybiztos [...] felfüggesztheti”.

A főispánok feladatköre tovább bővült az 1944 áprilisában hatályba lépett 1500/1944. M. E. sz. rendelet (a hadművelési területekre vonatkozó különleges közigazgatási szabályokról) által. Az egy évvel korábbi rendelet (781/1943. M. E. sz.) arról intézkedett, hogy minden főispán a megye közellátási kormánybiztosa lett, most pedig felállították a hadművelési területi kormánybiztos intézményét.¹⁰

A megye megalakulásától 1944-ig a vármegyében 19 főispán követte egymást. Leghosszabb ideig Almásy Sándor ült a főispáni székben (1922 és 1932 között 10 éven át).

⁸ SARLÓS B. 1976. 155-156. p

⁹ Almásy Sándor 1922 és 1932 között volt Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánja. 1923 márciusa és 1927 júliusa között Bihar vármegye főispáni tisztét is betöltötte.

¹⁰ CSIZMADIA Andor-KOVÁCS Kálmán-ASZTALOS László: Magyar állam- és jogtörténet. Bp., 1986. 594-595. p.

Vele ellentétben több főispán éppen csak megmelegedhetett ugyanott: Egan Imre (1920: kormánybiztos-főispán), Lenk Gyula (1905-1906), Lippich István (1919-1920: kormánybiztos-főispán) csak pár héten-hónapon keresztül volt főispán.

Az alispán

A vármegye első tisztviselője, aki vezeti a vármegyei közigazgatást és rendelkezik a vármegye tisztviselőivel. Végrehajtja a közgyűlés határozatait és a kormány rendeleteit, a főispán utasításait. Fegyelmi eljárást rendelhet el – a főjegyző, a tiszti főügyész és az árvaszéki elnök kivételével – a vármegye többi, a megyei városok, nagy- és kisközségek összes alkalmazottai ellen és is fel is függesztheti őket. Tulajdonképpen ő alkalmazza és bocsátja el az altiszti- és szolgaszemélyzetet. Megtett intézkedéseiről, a vármegye állapotáról rendszeresen be kell számolnia a közgyűlésnek, kisgyűlésnek és a közigazgatási bizottságnak. Meg kell vizsgálnia a községek belső ügyvitelét és pénzkezelését, jóvá kell hagynia a községek költségvetését. A megyei városokban, kis- és nagyközségekben a másodfokú hatóság szerepét töltötte be a rendőri kihágási ügyekben. A főispán – kivételes jogköre alapján elrendelt – intézkedéseivel szemben kaptak panaszjogot (garanciális panasz) a törvényhatóságok. Ebben és a felirat jogában kapott fontos szerepet az alispán.¹¹ Az alispán helyettesítését a főjegyző látta el. Az 1929-es törvény szerint tíz évre választja meg a törvényhatósági bizottság közgyűlése.

A főjegyző

Mint említettük, az előírt esetekben (pl.: 1886: XXI. tc.: „*az alispán akadályoztatása esetében, vagy ha az alispáni szék üres, az alispáni teendőket a főjegyző teljesíti. Ha az alispánt hivatalától felfüggesztetik, a közgyűlés által leendő helyettesítéséig szintén a főjegyző teljesíti az alispáni teendőket*”) a főjegyző helyettesíti az alispánt. Az 1926-ban megalkotott új vármegyei szervezeti szabályrendelet 7. §-a ezt úgy módosította, hogy az alispán és a főjegyző együttes akadályoztatása esetén a két másodfőjegyző közül a rangidősebbnek kell az alispánt helyettesíteni.¹² Az aljegyzőkkel együtt vezeti a közgyűlés és több bizottság jegyzőkönyveit, határozatokat, jelentéseket, rendeleteket fogalmaz. A jegyzői kar vezetője és ellenőre. Bagossy Károly alispán 1894-ben összefoglalta a központi tisztikar ügykörét.¹³ Ez alapján a vármegyei főjegyző ügykörébe tartoztak a „*személyi ügyek, vármegyei belügyek, polgári alkalmazásra előjegyzett altisztek ügyei, vízügyekből a Tisza balparti területekre vonatkozó, árvíz elleni védekezés, községi belügyek, közmunka-, út-, hid-, vámügyek, útrendőri ügyek, posta-távirda ügyek, vasúti ügyek ; dispensatiók nőszülési ügyekben, anyakönyvi ügyek, izr. hitközségi ügyek, sajtó-ügyek, hírlapok, irodalmi termékek, inség-ügyek, szegényügy, könyöradomány gyűjtések, közművelődési célokra való adományozások, felségfolyamodványok, hitbizományok, pecséthasználat, rögtönbiráskodás, határjárások, végrendelet, letéteményezések, árvaiügyek, „Ő felsége arczképei, háború- és békekötési feliratok, földtagosítási ügyek, fegyelmi ügyek, megyei kórházépítési ügy (és majd a polgári házasságra, állami anyakönyvezésre vonatkozó ügyek), nemesség adományozások, kitiüntetések*”.

11 MAGYARY Z. 1942. 280-281. p.

12 MNL JNSZML Kgy. jkv. 249/1926.

13 Uo. 15102 ki. sz./1894.

A másodfőjegyző

Az 1912: LVII. törvénycikknek („a vármegyei alkalmazottak illetményeinek szabályozásáról szóló 1904: X. törvénycikk módosításáról”) köszönhetően jelent meg egy új tisztség a központi tisztviselők sorában: a másodfőjegyző. A törvény szerint a vármegyei aljegyzői karból az I. osztályú aljegyzői állásokat – a VIII. fizetési osztályban való meghagyásuk mellett – szervezték át másodfőjegyzői állásokká. A másodfőjegyzők – az aljegyzőkkel, a fogalmazókkal és a közigazgatási gyakornokokkal együtt – az alispán alárendeltségében, annak utasításai szerinti munkamegosztásban végezték a vármegyei központi közigazgatás munkáját.¹⁴ Az 1931-es belügyminiszteri leirat és közgyűlési határozat alapján az egyik másodfőjegyzői állást meg kellett volna szüntetni, erre azonban végül nem került sor.¹⁵

Az aljegyzők

Ez az a pozíció, ahol a legtöbb változás történt - ám ez inkább a tisztség megnevezését érintette. Az 1877-es tisztújításon találkozunk először főjegyzővel és három aljegyzővel. A negyedik aljegyzői állás létesítésére 1896-ban kapott engedélyt a törvényhatóság.¹⁶

Az 1904. évi X. törvénycikk azonban új szisztéma szerint sorolta be az aljegyzőket: első, második, harmadik osztályú aljegyzők lettek, akiket a VIII-X. fizetési osztályokba soroltak be.¹⁷ E rendszerben alkotta meg a vármegye szervezeti szabályrendeletét 1905-ben, itt már öt aljegyzővel.¹⁸ 1908-ban az alispáni előterjesztést elfogadta a törvényhatóság, és – tekintettel a „szaporodó közigazgatási teendők alapos és gyors elintézése, az igazgatás javítása és fejlesztése” magasztos céljára – egy hatodik aljegyzői állást kért a belügyminisztertől, amit az a 81783/1909. sz. leiratával jóvá is hagyott.¹⁹ 1912-ben ismét változott a helyzet. A már említett 1912: LVII. törvénycikk 4. §-a szerint „a IX. fizetési osztályba sorozott aljegyzők és árvaszéki jegyzők alkotják az elsőosztályu, a X. fizetési osztályba sorozott aljegyzők és árvaszéki jegyzők a másodosztályu aljegyzők karát”. A Nagy Háborút követő, meglehetősen rendezetlen állapot végén megszűnt az aljegyzők osztályokba sorolása.

Ahogy említettük korábban, az 1929: XXX. törvénycikk szerint a főispán a szolgabírákat és a vármegyei aljegyzőket kölcsönösen áthelyezhette. A szolgabíró és az aljegyző mindig a ténylegesen betöltött állás címét viselte.

A tiszti főügyész

Ő a vármegye jogtanácsosa. A közgyűlés, a közigazgatási bizottság és az alispán által hozzáutalt ügyekben – amelyben a jogi szempont a döntő – mindig meg kell hallgatni. Őre a

---

14 MAGYARY Z. 1942. 281. p.

15 MNL JNSZML Kgy. jkv. 131/1931.

16 Uo. 263/1896.

17 A 20081. ki. sz./1905. vármegyei szabályrendelet szerint az öt aljegyző közül egy a VIII., kettő a IX. és kettő a X. fizetési osztályba van sorozva. Az utóbbi négy aljegyző közül azonban egy a vármegyei árvaszékhez került.

18 MNL JNSZML Kgy. jkv. 28/1905. „Az aljegyzők jogait és kötelességeit a fennálló törvények, kormányrendeletek, miniszteri és törvényhatósági szabályrendeletek, különösen az 1886. év XXI. tcz. és az 1876. évi VI. tcz., valamint a 125000/902. BM számú Vármegyei Ügyviteli Szabályzat és gyakorlat írják elő”.

19 MNL JNSZML Kgy. jkv. 840/1909.

törvényeknek – ebben a tiszteben a törvényhatóság minden határozatát megfellebbezheti. Fegyelmi ügyekben (a megyei tiszttviselők, a segéd- és kezelőszemélyzet, valamint a községi közegek ellen), mint közvádoló jár el. A vármegyét magánjogi ügyeiben képviseli. Az adók és tartozások behajtásánál, ellátja az állam jogi képviselőjét. Az árvaszéki ügyészt – annak akadályoztatása esetén – helyettesít.²⁰ Külön kell foglalkozni a tiszti alügyészi vagy árvaszéki ügyészi tisztséggel. Az 1931-es belügyminiszeri leirat és közgyűlési határozat alapján az árvaszéki ügyészi állást meg kellett volna szüntetni, erre azonban végül nem került sor.²¹ 1943-ban ugyanis Alexander Imre alispán, illetve a kisgyűlés és a törvényhatósági bizottság újból engedélyeztetni kívánta a „*természetes apadás feltételével*” megszüntetett árvaszéki-tiszti alügyészi állást.²² Miért tartotta Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatósági bizottsága „*hivatali és közérdekből feltétlenül szükségesnek és nélkülözhetetlennek*” az árvaszéki ügyészi teendőket külön tiszti alügyész által való ellátását? Az indoklás szerint az állás egy tiszttviselő munkaerejét és képességét teljesen kimeríti, a feladatokat „*a tiszti főügyész egymagában ellátni képtelen*”. Hivatkoztak arra, hogy már az 1895-ben megalkotott szervezeti szabályrendelet is külön árvaszéki ügyészre bízta az árvaszéki ügyészi feladatokat. Az azóta eltelt évtizedekben számos új közfeladat lépett fel (itt elég csak a háborús viszonyok által okozott különleges feladatokra utalnunk), tehát a jogi szaktudást, a peres, vagy peren kívüli eljárást igénylő esetek száma értelemszerűen növekedett. „*... évenként, évtizedek óta 1000, vagy ennél is több ügydarab adatott ki rövid uton írásbeli véleményadás végett az árvaszéki ügyésznek, aki ezen felül hetenként az előadók előadmányai során 70-80 elintézési tervezetet tanulmányoz át és láttaoz*”.²³ Továbbá: a tiszti alügyész látja el a központi járás főszolgabírája mellett az ügyészi teendőket, valamint a Munkás Jogvédő Központi Iroda helyi megbízottjának teendőit is. Ráadásul különleges jelentősége is van az árvaszéki ügyészi teendőket ellátó tiszti alügyészi állásnak Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében – folytatódik az érvelés –, hiszen „*a jász-kun statuutumok ma is érvényben lévő egyes partikuláris jogszabályai folytán az egykori jász és kun kerületek területén fekvő községekben az általános magánjog szabályaitól eltérő öröklési jog (...) érvényesül ma is*”.

Az árvaszék tiszttviselői

Az árvaszék hatáskörét és működését az 1877: XX. törvénycikk és az árvaszéki ügyrend szabályozta. Ezek alapján az árvaszék testületi szervként járt el. Az árvaszéki személyzet vezetője az árvaszéki elnök volt. Az elnök és a tagok nem voltak alárendelve az alispánnak. Az 1877: XX. törvénycikk 179. §-a értelmében az árvaszéknél az árvaszéki ügyészt minden jogi és peres kérdésben, valamint jogügyletek kötésénél határozathozatal előtt meg kellett hallgatni. Az árvaszéki ügyésznek örökösödési tárgyalásokban kellett részt vennie, és egyes esetekben a kiskorú gondozott nevében a bíróságnál kellett lépéseket tennie. Az 1923: XXXV. törvénycikk 13. §-a azonban kimondta, hogy az árvaszékek testületi szervezete megszűnik, és ezután minden kérdésben az előadó-elnök saját felelősségére fog intézkedni. Ezekért a döntésekért természetesen ő a felelős, ám súlyos hibák vagy jogsértés esetén az árvaszéki ügyész, sőt az árvaszéki elnök is felelős.

---

20 1886: XXI. tc. 70. § és MNL JNSZML Kgy. jkv. 249/1926.: az 1926-ban megalkotott új vármegyei szervezeti szabályrendelet.

21 MNL JNSZML Kgy. jkv. 131/1931.

22 Uo. 10/1943.

23 Uo.

A tiszti főorvos

A vármegyei közegészségügyi állapotok hivatalos őre, a főorvos jogállása jelentősen változott 1936-ban, hiszen az 1936: IX. törvénycikk révén a megyei és járási tiszti orvosi szolgálat kikerült a vármegye fennhatósága alól és tagjai állami tisztviselőkké váltak.²⁴ Kinevezésük, felmentésük a belügyminiszter jogköre lett. A vármegyei közegészségügyi viszonyokról havi jelentéseket kellett készíteni a közigazgatási bizottság felé. A tiszti főorvos a működése területén szolgálatot teljesítő orvosoknak és egészségvédelmi szerveknek a szakfőnöke, akinek figyelemmel kellett kísérnie az egészségügyi viszonyokat, irányítania kellett a fertőző betegségek elleni védekezést, felügyelnie kellett a kórházakra, gyógyintézetekre, egészségvédelmi intézetekre.

A főállatorvos

Az állatorvosi közszolgálatot az 1900. évi XVII. törvénycikk államosította. A törvény 15. §-a kimondta, hogy a másodfokú hatóságoknál látja el a szakszolgálatot a „*törvényhatósági m. kir. állatorvos*”, és „*mint ennek a hatóságnak szakközege, a törvényhatósághoz a közigazgatást bizottsághoz, a főispánhoz és a törvényhatóság első tisztviselőjéhez alárendeltségi viszonyban áll*”. Feladatai közé tartozott a törvényhatóság területén felmerült ragadós állatbetegségek nyilvántartása, beteg vagy elhullott állatok esetén elvégezte a szükséges felülvizsgálatokat, felügyelte a járási és városi állatorvosok tevékenységét, illetve havonta jelentéseket kellett adnia a közigazgatási bizottságnak.²⁵

A levéltárnok

A levéltárnok volt a vármegyei levéltár őre és felelős kezelője. A közigazgatási és árvaszéki ügyiratokat három, a főszolgabírói hivatalok irattárában található ügyiratokat pedig tízévenként kellett a levéltárban elhelyezni. Emellett a levéltár őrizte és vezette az anyakönyvi másodpéldányokat és az úgynevezett vízikönyvet.²⁶ 1898-ban kísérletet tett a törvényhatóság, hogy létrehozza a segédlevéltárnoki állást, ám erre a belügyminisztertől nem kapott engedélyt, ám arra igen, hogy a levéltárnoki ügykör módosuljon.²⁷ Így már nem kellett a „járásokat kezelnie”, a számvevőségnek kellett a vármegye tulajdonát képező ingóságokról és bútorokról leltárt vezetni, és a várnagy feladatköréhez sorolták az „egyéb kezelési teendőket”.

A vármegye kültisztviselői

A kültisztviselők közül a járásokban szolgálatot teljesítő főszolgabíró és szolgabíró bírt a legnagyobb jelentőséggel.²⁸ A főszolgabíró „*teendőinek pontos ellátására a főispán által [...] hozzá beosztott szolgabíróval és [...] kinevezett közigazgatási gyakornokkal és*

---

24 „2. § (1) *A m. kir. tiszti főorvos és a m. kir. tiszti orvos állami tisztviselő. (2) A m. kir. tiszti főorvos a törvényhatósági első tisztviselőjének (...) a szakközege*”.

25 1900. évi XVII. tc. 16. §

26 MNL JNSZML Kgy. jkv. 249/1926.: az 1926-ban megalkotott új vármegyei szervezeti szabályrendelet.

27 Uo. 256. és 647/1898.

28 Kiváló összefoglalót ad DOMINKOVITS Péter-HORVÁTH Gergely Krisztián: A szolgabíráktól a járási hivatalokig - a járások története Magyarországon a 13. századtól 1983-ig. In: CSITE András-OLÁH Miklós (Szerk.): „Kormányozni lehet ugyan távolról, de igazgatni csak közlőrl lehet jól...”. Bp., 2011. http://hetfa.hu/wpcontent/uploads/I_modul.pdf, 33-39. p.

járási irnokkal [...] rendelkezik".²⁹ Az elnevezések 1886-tól éltek, azelőtt szolgabíróként, illetve segédszolgabíróként említették őket. A főszolgabírók feladatköre széles és sokrétű volt már korábban is, tárgyalt korszakunkban pedig tovább bővült. A főszolgabíró volt a „*járás első tisztviselője*”, sőt mivel a járásnak nem volt önkormányzata, tulajdonképpen a főszolgabíró volt az egyetlen szerve, illetve az „*elsőfokú általános közigazgatási hatóság*”. Ő végezte a járásba tartozó kis- és nagyközségek közvetlen felügyeletét és ellenőrzését is.³⁰ A főszolgabíró hatáskörébe tartoztak továbbá az igazgatási ügyek (pl.: anyakönyvi, rendészeti igazgatás), a pénzügyigazgatás (pl.: adóügyek), a kereskedelmi ügyek, az ipari közigazgatás (mint elsőfokú iparhatóság), a közlekedésügy, a földművelésügyi igazgatás, a vallás- és közoktatásügyi igazgatás, a katonai ügyek.³¹ Magyary megállapítása szerint a főszolgabírónak ismernie kell a községek problémáit, az emberek gazdasági helyzetét, az előljárókat (jegyző, bíró), illetve a „*a lakosság legtöbb számottevő tagját (papot, tanítót, ügyvédeket, orvosokat, nagyobb birtokosokat, gazdatiszteket, a képviselőtestületbe tartozó gazdákat stb.)*”.³²

A szolgabíró a főszolgabíró helyettese volt, akit az alispán meghallgatásával, a főispán osztott be a járásokba. Az 1929: XXX. törvénycikk szerint a főispán a szolgabírákat és a vármegyei aljegyzőket kölcsönösen áthelyezhette. A szolgabíró és az aljegyző mindig a ténylegesen betöltött állás címét viselte.

A „tiszteletbeli” tisztviselők

Gyakori előfordulása miatt említést érdemelnek az úgynevezett tiszteletbeli tisztviselők is. Ők vagy olyan tisztviselők voltak, akik magasabb rangú állásra kapták a főispántól ezt a címet (mintegy megmutatva a tisztviselői karrier következő állomását, pl.: szolgabíró - tiszteletbeli főszolgabíró), vagy olyanok, akik tényleges szolgálatot csak „behívás” esetén teljesítettek, vagy olyanok, akiket kitüntettek ezzel a címmel. A törvény előírása szerint „*sem a rangsorozás, sem az előlépés, sem az illetmények tekintetében nem ad semminő igényt*” ez a cím.³³

A tisztségviselők választása

A korszakban a már többször említett három törvénycikk szabályozta a vármegyei tisztviselők alkalmazását. Az 1870: XLII. törvénycikk („a köztörvényhatóságok rendezéséről”) 65. §-a kimondta, hogy a tisztviselők „*a bizottság által, és 6 évre választatnak*”. Kivételt jelentett a levéltárnok, illetve a törvényhatóság segéd- és kezelőszemélyzete, akiket „*életösszigan a főispán*” nevezett ki. A törvény szabályozta a tisztviselővé válás feltételeit is. Így csak azt lehetett tisztviselő, aki 22. életévét betöltötte, magyar állampolgár volt, illetve „*se csőd, se bűnvádi kereset, se büntetés alatt nincs, se becstelenítő büntettek miatt elítélve nem volt*”. Elengedhetetlen feltétel volt a megfelelő képzettség megléte is bizonyos pozícióknál: a főjegyzőnél és az árvaszéki elnöknel jogi tanfolyam vagy hasonló közhivatali gyakorlat, a tiszti ügyésznél, az orvosnál és állatorvosnál érvényes oklevél (utóbbiak esetében két év gyakorlat is), a mérnöknel a szakma önálló gyakorlásáról szóló igazolás és két év gyakorlat kellett.³⁴

29 1886: XXI. 71. §

30 MAGYARY Z. 1942. 282. p. és DOMINKOVITS P.-HORVÁTH G. 2011. 39. p.

31 Uo. 283-285. és 35-38. p.

32 MAGYARY Z. 1942. 283. p.

33 1923: II. tc. 13. §

34 1870: XLII. tc. 66. és 67. §

Az 1886: XXI. törvénycikk („a törvényhatóságokról”) már bővítette az élethossziglani kinevezettek körét. Így a „*törvényhatósági főorvost, a rendőrkapitányt, a számvevőket, a levéltárnokokat, az árvászéki nyilvántartókat és könyvvezetőket, a járási és kerületi orvosokat, a közigazgatási gyakornokokat, az állatorvosokat és a járási írnokokat*”, illetve továbbra is a törvényhatóság segéd- és kezelőszemélyzetének tagjait a főispán nevezte ki.³⁵ A többiekre továbbra is a 6 éves korlát vonatkozott. Ekkor már létezett az a törvény, amely a tisztviselői állás betöltését szabályozta, és megfelelő elméleti és gyakorlati képzettséget várt el a jelentkezőktől.³⁶ 1907 után azonban a készülő közigazgatási reformra, majd a háborúra való hivatkozással elhalasztották a vármegyei tisztújításokat.³⁷

Az 1929-ben megszületett XXX. törvénycikk amellelt, hogy kísérletet tett a közigazgatás rendezésére, módosított a tisztviselők választásán is. Eszerint a „*törvényhatósági főorvost, levéltárost és allelvéltárost, a járási orvosokat, a törvényhatósági jogú és megyei városi számvevőségek egész személyzetét és a vármegyei kezelőszemélyzet tagjait*” a főispán, a többi tisztviselőt a törvényhatósági bizottság közgyűlése nevezi ki, illetve választja meg.³⁸ Mint látható, kivételt csak az alispán képez, akit a törvényhatósági bizottság közgyűlése 10 évre választhatott meg. A törvény szerint gyakorlati közigazgatási vizsgát is tennie kellett a jelentkezőknek. A vizsga előtt „*legalább háromévi gyakorlatot*” igazolni kellett, „*amelyből egy évet községi jegyző, félévet járási főszolgabíró és félévet alispán mellett kell eltöltenie*”.³⁹ Ezt a törvényt módosították 1933-ban (1933: XVI. törvénycikk „a közigazgatás rendezéséről szóló 1929: XXX. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről”) és 1941-ben (1941: XIX. törvénycikk „a törvényhatósági bizottsági és a községi képviselőtestületi tagsági jogról, továbbá a gyakorlati közigazgatási vizsgára vonatkozó átmeneti szabályokról”). Ez utóbbi (nyilvánvalóan a súlyosbodó közigazgatási problémákra való tekintettel) kimondta, hogy „*1946. évi december hó 31. napjáig az állami rendszerű IX. fizetési osztályba (...) sorozott közigazgatási fogalmazási állásokra alkalmazni lehet azt is, akinek a fennálló jogszabályokban megszabott elméleti képesítése megvan, de a gyakorlati közigazgatási vizsgát még nem tette le*”.⁴⁰

---

35 1886: XXI. tc. 80. §

36 1883: I. tc. „a köztisztviselők minősítéséről”.

37 Az 1913. évi LII. tc. legfeljebb az 1914. év végéig, az 1914: XLIX. tc. az 1916. év végéig, az 1916: XXX. tc. a világháborút követő békekötésig („a békekötést követő naptári év végéig”) felfüggesztette a megyei tisztviselők választását.

38 1929: XXX. tc. 68. §

39 Uo. 66. és 67. §

40 1941: XIX. tc. 8. §

II. 7. A megyei közigazgatás területi változásai 1876 és 1944 között

Az 1876-ban létrehozott új megye járásbeosztása öt járás felállítását jelentette: a Jászsági alsó járás Jászapáti székhellyel: ez a Jászság keleti felét foglalta magába; a Jászsági felső járás Jászberény székhellyel: a Jászság nyugati részén jött létre. A Tiszai alsó járás Tiszavárkony, a Tiszai közép járás Tiszaroff, a Tiszai felső járás Kenderes székhellyel működött kezdetben. A fennálló rendszerben az első változást az 1886. év hozta el, amikor a Jászsági felső járásba tartozó Jászárokszállás rendezett tanácsú városból nagyközséggé vált.¹ A Tiszai alsó járásban 1884-től Tiszavárkony helyett Tiszaföldvár lett a járási központ.² Nem sokkal később azonban már maga a járás főszolgabírója kérte, hogy a járás székhelyét helyezték át Kunszentmártonba,³ kérelmét azonban elutasították.⁴

A Tiszai közép járásban is felvetődött a központ áthelyezésének kérdése. 1892-ben az alispán előterjesztése adta meg annak a másfél évtizedes küzdelemnek az alapját, amelynek célja az volt, hogy Tiszaroffról Törökszentmiklósrá kerüljön a járási centrum.⁵ A kérdést azonban összekapcsolták Kunhegyes város jövőjével, ugyanis – Jászárokszálláshoz hasonlóan – ekkor már engedélyezte a belügyminiszter a település státuszának átalakulását, és ekkor felmerült, hogy a besorolás miatt a tiszai járásokat is újra kellene rendezni.⁶ Az alispán azt javasolta, hogy a tiszai felsőbe sorolják az immár nagyközség Kunhegyest, de maradjon Kenderes a központ, ám a törvényhatósági bizottság úgy döntött, hogy „*földrajzi fekvésénél és forgalmi viszonyainál fogva, és mint azon vidék legjelentékenyebb communitása és természetes központja*” Kunhegyesen legyen a főszolgabírói hivatal.⁷ Ráadásul – mivel ugyanekkor döntés született arról is, hogy (1893. május 1-ig végrehajtva) a Tiszai közép járás székhelye Tiszaroffról Törökszentmiklósrá kerüljön⁸ – Tiszaroff és Tiszabura községeket áthelyezték a Tiszai felső járásba.⁹ Ennek következtében aztán tervbe vette a törvényhatóság egy új szolgabírói állás szervezését a Tiszai felső járásba.¹⁰ Az erre reagáló – és újabb intézkedéseket előíró – belügyminiszteri leiratra a törvényhatóság elutasítón reagált:¹¹ „*nem látja sem az időpontot, sem a körülményeket alkalmasnak arra, hogy a vármegye jelenlegi beosztásán [...] változtatásokat eszközöljön*”; „*újabb és további változtatásokat tenni nem óhajt és nem hajlandó*”; a megtett lépéseket pedig „*halaszthatatlannak*” és „*elodázhatatlannak*” minősítették. Egy dologban viszont elfogadták a javaslatot, így Dévaványa községet a Tiszai közép járásba sorolták a Tiszai felső helyett. ¹²

A Belügyminisztérium azonban nem hagyta annyiban. Arra hivatkozva, hogy az ügyben – a leiratok és határozatok folytán – a törvényhatóság kimerítette felirati jogát,

---

1 A rendezett tanáccsal bíró városok (az egykori szabad királyi, illetve mezővárosok utódaira vonatkozó törvények: 1870: XLII., 1871: XVIII., illetve 1886: XXII. tc.) közigazgatásilag a vármegye felügyelete alatt álltak, és nem bírtak a törvényhatósági jogú városok politikai hatáskörével. A rang elnyeréséről, illetve az arról való lemondásról a vármegyei közgyűlés véleményének meghallgatása után a belügyminiszter döntött (CIEGER, 2005. 48. p.) A városi cím azonban pénzügyi terhekkel is járt. Gazdasági problémák, a tehervállaló képesség visszaesése oda vezetett, hogy több rendezett tanácsú város maga kérte a nagyközségi átalakuláshoz a vármegyei közgyűlés jóváhagyását. Ezt aztán vagy elérték (pl. Jászárokszállás, Kunhegyes, Kunszentmárton), vagy nem (pl. Mezőtúr, Túrkeve).

2 Benkó Albert szolgabíró bejelentése a székhely áthelyezéséről 1884. május 22-én. MNL JNSZML Alispáni iratok Cs. 9. 75/1884.

3 MNL JNSZML Kgy. jkv. 2/1890.

4 Uo. 147/1890.

5 Uo. 435/1892.

6 Uo.

7 MNL JNSZML Kgy. jkv. 706/1892.

8 Uo. 707/1892.

9 Uo. 706/1892.

10 Uo. 708/1892.

11 A törvényhatóság a közelgő közigazgatási reformra hivatkozott döntésekor, illetve arra, hogy a reform kapcsán várhatóan néhány község a vármegyéhez kerül Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyétől. Így megemlítik Tószeget, Újszászt, Jászkarajenőt és Abonyt is. Megemlítették továbbá a rendezett tanácsú városok nagy számát, és a jogállásuk megváltoztatásáért folyó mozgalmakat is.

12 MNL JNSZML Kgy. jkv. 864/1893.

utasításba adta, hogy készítsék el a vármegye járási és járásbírósi beosztását. A törvényhatóság úgy határozott, hogy „ezen nagyfontosságú kérdés kellő előkészítése céljából” felállít egy bizottságot.¹³ A bizottság előterjesztése és több módosítás után az alábbi javaslatot fogadták el 1894-ben: „A törvényhatósági bizottság (...) szükségesnek látja, hogy a mai öt főszolgabírói járáson kívül még egy hatodik főszolgabírói járás is szerveztessék, minthogy azonban az ezen új járás szervezésével járó költségek a törvényhatóság állami dotációjában fedezetet nem találnak, a m. kir. belügyminiszter úrhoz feliratot intéz, melyben kérelmezi, hogy a VI-ik járás szervezéséhez szükséges költségeket a vármegye állami dotációjának megfelelő felemelésével a belügyi tárcza terhére utalványozni kegyeskedjék”.¹⁴ Ezután a bizottság megállapította a vármegye közigazgatási járási beosztását: „Tiszai felsőjárás Kunhegyes székhellyel, 1. Kunhegyes, 2. Kenderes, 3. Madaras, 4. T.-Szt.-Imre, 5. Tisza-Derzs, 6. Tisza-Abád, 7. Tisza-Szalók, 8. Tisza-Bura és 9. Tisza-Roff nagyközségekkel. Tiszai középjáras Török-Szent-Miklós székhellyel, 1. Török-Szent-Miklós. 2. T.-Szajol, 3. T.-Püspöki. 4. Fegyvernek, 5. T.-Beő, 6. Dévaványa nagyközségekkel. Tiszai alsójárás Kunszentmárton székhellyel, 1. Szelevény, 2. Csépa, 3. Tisza-Sass, 4. T.-Ugh, 5. Tisza-Kürth, 6. Tisza-Inoka, 7. Nagy-Rév, 8. Cibakháza nagyközségekkel. Központi járas Szolnok székhellyel, 1. Tisza-Földvár, 2. Rákóczi, 3. Tisza-Vezseny, 4. T.-Várkony, 5. Bessenszőgh, 6. Nagykőrű, 7. Kőtelek nagyközségekkel. A Jászsági felsőjárás Jászberény székhellyel mai állapotában vagyis 1. Jászfényszaru, 2. Monostor, 3. Jászfelsőszentgyörgy, 4. Jászárokszállás, 5. Jászdósa, 6. Jászárokhalma, 7. Mihálytelek, 8. Alattyán, 9. Jánoshida nagyközségekkel. A Jászsági alsójárás Jászapáti székhellyel, 1. Jászapáti, 2. Jászszentandrás, 3. Jászkisér, 4. Jászladány, 5. Jászsalsószentgyörgy, 6. Tisza-Süly nagyközségekkel”.¹⁵ Mint láthatjuk, a vármegye a változásokat össze kívánta kapcsolni a hatodik, Központi járas megszervezésének kérdésével, ám a belügyminiszter folyamatosan halogatta a döntést ebben a kérdésben. Rábólintott viszont a Tiszai felső járas székhelyének áthelyezésére, így 15.085/1895. szám alatti leiratában engedélyezte a Kenderesről Kunhegyesre történő áttelepedést.¹⁶

Az évtized közepén olyan események következtek be, amelyek miatt Kunszentmárton (Tiszai alsó járas) elvesztette esélyét a regionális központi szerep betöltésére.¹⁷ Ekkor érett be ugyanis az a mozgalom, amelynek eredményeként – Kunszentmártontól függetlenül – önálló községgé alakult Kuncsorba¹⁸ és Mesterszállás.¹⁹ Ezzel párhuzamosan pedig Kunszentmárton rendezett tanácsú városból nagyközséggé alakult. 1898-ban úgy döntött a törvényhatósági bizottság, hogy Kuncsorba a Tiszai közép járasba, Mesterszállás és Kunszentmárton a Tiszai alsó járasba, míg az 1897-ben egyesült Abádszalók (Tiszaabád és Tiszaszalók) a Tiszai felső járasba kerül, illetve marad.²⁰

Egy évtizedes nyugalom után 1906-ban kerül ismét napirendre a járasok átszervezése. Ekkor Bozóky Árpád indítványozta, hogy meg kell szüntetni a Tiszai közép járas, és fel kell

---

13 Kgy. jkv. 99/1894. A bizottság tagjai: Hajdu Sándor alispán, Szolnokról Kiss Ferenc, Jászberényből Koncz Menyhért, Karcagról Papp Mór, Kisújszállásról Gaál Kálmán, Kunszentmártonból Kiss Antal, Mezőtúrról Jakucs Gábor, Túrkevről Hajdú József, a jászsági felső járasból Márkus József és Maár Zoltán, jászsági alsó járasból dr. Izsó Lajos és Fülöp Ferenc, a tiszai felső járasból Horthy István és Losonczy Mihály, a tiszai közép járasból dr. Magyary-Kossa Géza és Lippich Gusztáv, a tiszai alsó járasból Kövér János és báró Fechtig Imre, dr. Benkó Albert vármegyei jegyző, a főszolgabírók.

14 MNL JNSZML Kgy. jkv. 286/1894.

15 Uo.

16 MNL JNSZML Kgy. jkv. 1362/1895.

17 Kunszentmárton 1911-ben ismét sikertelenül próbálkozott. MNL JNSZML Kgy. jkv. 50/1911. A járási székhely áthelyezésére egészen 1950-ig kellett várnia.

18 MNL JNSZML Kgy. jkv. 260/1896.

19 MNL JNSZML Kgy. jkv. 475/1896. A Belügyminiszter 50467/1896. sz. leiratával engedélyezte a község megalakulását. Az 1897. július 1-jén megalakuló község megalakulásáról: GULYÁS Katalin: Mesterszállás községgé alakulása és önálló közigazgatásának megszervezése. In: BARNÁ Gábor - GULYÁS Katalin (Szerk.): Mesterszállás az önállóság útján 1897-1997. Mesterszállás. 13-49. p.

20 MNL JNSZML Kgy. jkv. 36/1898.

állítani a Központi járást. A részleteket is tartalmazó javaslatot azonban elveti a közgyűlés, hivatkozva az 1894-ben meghozott határozatára, amit változatlanul fenntartott.²¹ Bozóky a következő évben is benyújtotta javaslatát, ekkor is elutasították, ám most ismét kérvényezték a belügyminisztertől a hatodik járás felállítását, illetve a Tiszai közép járás székhelyének áthelyezését Tiszaroffról Törökszentmiklósrá.²² És bár a két kérdést egyszerre kívánták rendezni, végül úgy döntött a törvényhatóság (és a belügyminiszter), hogy a járás felállításától függetlenül (azt a kérést a belügyminiszter megint elutasította: 40.799/1907.II. sz.) hozzájárul a Törökszentmiklósi helyszínhez.²³

Ugyanekkor döntöttek Dévaványa kérelmének elutasításáról is. A különleges helyzetben lévő község (13 ezres lakosság, 55 ezer holdas határ, a járásától szinte elszigetelten fekszik, a járási székhely megközelítése problémát okoz) ugyanis a Tiszai felső járás székhelyét szerette volna Kisújszállásra áthelyeztetni. Ha ezt nem is, azt sikerült megértetni, hogy szükség lenne egy második szolgabírói állásra a járásban, hogy az Dévaványa lakosainak hivatalos ügyeit helyben tudja intézni.²⁴ 1908-ban tehát a Tiszai felső járás immár két szolgabíróval működött. A törvényhatóság próbálkozott ugyanezzel a Tiszai és a Jászsági alsó járásban is, de ott nem járt eredménnyel.²⁵

A világháború után – csaknem három évtizedes küzdelem eredményeként – végre felállításra kerülhetett az úgynevezett Központi járás Szolnok székhellyel. Az előterjesztő hivatkozott az 1894 óta tartó mozgalomra, több község irányításának nehézségére.²⁶ A belügyminiszter 237.151/1922. szám alatt engedélyt adott a kb. 73.000 kat. hold kiterjedésű, kb. 25.000 lakosú, Besenyszög, Kőtelek, Nagykörű, Rákóczi falva, Szajol, Tiszavárkony, Vezseny községekből álló járás felállítására, amely 1923. április elsején kezdte meg munkáját.²⁷

A Tiszai alsó járás sem adta fel a reményt, hogy második szolgabíróval könnyítsék meg a „*csaknem elviselhetetlen terheket*”. 1929-ben ugyan még nem kap pozitív választ, ám 1938-ban sikerrel járt a kezdeményezés: a belügyminiszter engedélyezte az új (a vármegyében immár nyolcadik) szolgabírói állás betöltését.²⁸

A húszas évek második felében két településnek (Öcsöd, Tószeg) a vármegyéhez való tartozásáról, egy önállósági kezdeményezés (Pusztá-Kengyel) kudarcáról és a tiszazugi rész Csongrád megyéhez való tartozásáról kell szólnunk.

A Békés vármegyéhez tartozó Öcsöd ugyanis 1926-ban kérelmezte a vármegyéhez való csatlakozását.²⁹ Az előzményekhez tartozik, hogy két évtizeddel korábban Bozóky Árpád tett egy (később visszavont) indítványt, hogy amennyiben elcsatolják Dévaványát Békéshez, akkor Öcsöd és határa kerüljön át Békéstől.³⁰ Ez utóbbi „cserére” 1950-ben került sor.

A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez tartozó Tószeg község hovatarozásán szeretett volna változtatni Modla András gazdálkodó és több társa 1929-ben. Kezdeményezésük azonban Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye ellenállásán („*a község birtokosainak jelentős része az átcsatolást nem kívánja*”, „*történelmi, kulturális kapcsolatai vármegyénkhez fűzik*”, a község határában folytatott régészeti ásatások „a tudományos világ előtt” Pest megyeiként ismertették meg a települést) azonban 1932-ben megbukott.³¹ Már a II. világháború alatt

---

21 MNL JNSZML Kgy. jkv. 921/1906.

22 Uo. 47/1907.

23 Uo. 345/1907., 604/1907., 6/1908.

24 Uo. 7/1908.

25 Uo. 650/1908.

26 Uo. 1103/1922.

27 Uo. 1919/1923.

28 Uo. 103. és 104/1938.

29 Uo. 246/1926.

30 Uo. 912/1906.

31 MNL JNSZML Alispáni iratok 4854/1932.

került sor 1.371 négyszögölnyi terület átcsatolására a megyéhez, illetve Szolnok városához.³² Tószeg végül 1947-ben került vármegyénkhez.

Baghy Gyula és társai 1928-ban kérvényezték Kengyel pusztának önálló községgé alakítását. Ezt azonban Törökszentmiklós község képviselőtestülete a következő évben elutasította. A vármegye is tárgyalta az önállósodás kérdését, és végül 46:44 arányban a kérvény elutasítása mellett döntöttek. ³³ Kengyel 1946. január 1-től vált önálló nagyközséggé.

1928-ban a sajtóban jelentek meg azok a hírek, melyek arról számoltak be, hogy „*vármegyénk tiszai also járása u.n. „tiszazugi” részének és Kunszentmárton községnek Csongrád vármegyéhez való csatolása kérdésében illetékes helyeken, vagy épen a m. kir. belügyminisztériumban komoly tárgyalások folynak*”.³⁴ Alexander Imre alispán meglehetősen erélyességgel utasította vissza a terület elszakadásának gondolatát.

---

³² MNL JNSZML Kgy. jkv. 44/1943. Már 1913-ban, a Szolnoki Cukorgyár alapításakor probléma volt, hogy a telep egyik része Szolnok város területén, a másik viszont a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Tószeg község határához tartozott. Ekkor a belügyminisztérium vezetésével is megbízott miniszterelnök, Lukács László jóváhagyta a kb. 60 holdnyi terület átcsatolását Tószegtől. In: Főrendiházi irományok, 1910. XIV. kötet. 615-697. sz. 1910-690.

³³ MNL JNSZML Kgy. jkv. 1056/1929.

³⁴ MNL JNSZML Alispáni jelentés 1928. június, július és augusztus hónapokról.